

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜRÛRÎ'NİN TARİHLERİNDE SOSYAL ARKA PLAN

SULTAN ÇETİNKAYA

11723104

DANIŞMAN: DOÇ. DR. SEZAI COŞKUN

EŞ DANIŞMAN: PROF. DR. CİHAN OKUYUCU

İSTANBUL

2014

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜRURİ'NİN TARİHLERİNDE SOSYAL ARKA PLAN

SULTAN ÇETİNKAYA
11723104

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 10.06.2014
Tezin Savunulduğu Tarih: 08.09.2014

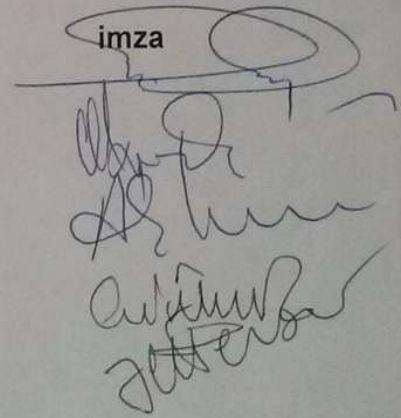
Tez Oy birliği / Oy-çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Yrd. Dr. Sezai Coşkun
Eş Danışman: Prof.Dr. Cihan Okuyucu
Jüri Üyeleri :
Prof.Dr. Ali Şükrü Çoruk

Yrd. Doç. Dr. Ali Yıldız

Yrd. Doç. Dr. Ferhat Ensar

imza

ÖZET

SÜRÛRÎ'NİN TARİHLERİNDE SOSYAL ARKA PLAN

Sultan Çetinkaya

Haziran 2014

İnsanlık tarihi boyunca insanoğlu günlük hayatta karşılaştığı önemli önemsiz pek çok olayı kaydetme, başkalarına anlatma gayreti içinde olmuştur. Bunlar ilk olarak mağaralara çizilen resimlerle başlamış; yazının bulunup gelişmesiyle bu arzu, kitaplar halinde kendini göstermiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda bu istek doğrultusunda, saraylarda vak'anüvisler bulundurulmuş, bu görevi resmi bir şekilde ifa etmeleri sağlanmıştır.

Saray dışında ise birçok şair ve seyyah; gönüllü olarak yaşadıkları dönemlerin önemli olaylarını, geleneklerini, kültürlerini daha sayılamayacak birçok meseleyi eserlerinde işlemişlerdir.

18. yüzyılda yaşayan, şahitlik ettiği pek çok olaya tarih düşürmesiyle meşhur olan müverrih Sürûrî iki binden fazla tarih manzumesi yazmıştır. Bu tarihler, resmi tarihin dışında bir bakış açısıyla yazıldığı için dönemini aydınlatması bakımından büyük öneme haizdir.

Bizim bu tezimizde Sürûrî'nin tarihleri incelenip, o dönemin toplumsal hayatı, an'aneleri ve gelenekleri bu tarih manzumelerinden yola çıkarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tarih düşürme, Sürûrî, günlük hayat, gelenek

ABSTRACT

SÜRÛRÎ'NİN TARİHLERİNDE SOSYAL ARKA PLAN

Sultan Çetinkaya

Haziran 2014

Throughout human history, human beings have spent considerable effort in communicating to others, both the significant and the trivial encounters of daily life. They started first with pictures drawn on the walls of caves and with the development of writing this desire manifested itself in the form of books.

Within the Ottoman Empire, this trajectory can be seen in the care taken in the Palace to achieve this in a formal way. Outside of the palace, many poets and travelers recorded important events of their time, their traditions and their culture, in works of many volumes that cannot be counted. The 18th Century poet Sürûî wrote more than two thousand poems. This collection, written from a perspective outside of the official history, is very important in terms of illuminating many aspects of life during this period.

This thesis examines the elements of social life and customs from this era that are exposed within the works of Sürûî.

Key words: Dating, Sürûî, tradition, daily life

ÖNSÖZ

1960'ların sonlarından itibaren sosyal bilimlerde edebi eserlerle daha çok ilgilenmeye başlamıştır. Bu gelişmede, disiplinler arası yaklaşımların sosyal bilimlerde kazandığı yaygınlığın önemli payı vardır. Edebiyat ile sosyal bilimler arasında bir köprü kurmayı amaçlayan insanı ve toplumu daha iyi anlamak için edebiyattan çeşitli biçimlerde yararlanan çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Edebiyat sosyolojisi, edebiyat ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkiyi inceleyen bir disiplin olarak bu anlamda önem taşır. Edebiyat sosyolojisinin temel kavramlarından biri, edebiyatın ve edebi metinlerin, toplumsal ve kültürel bağlamı çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğidir.

Richard Hoggart da, benzer bir bakış açısıyla, edebiyatın tanıklığı olmaksızın toplum araştırmacılarının toplumu bütünsel bir şekilde kavrayamayacaklarını, açıklamalarında eksik bir şeyler kalacağını ifade etmiştir. Hoggart'a göre, edebiyatın toplumu açıklamada ne şekilde kullanılabileceğini tanımlamak kolay bir iş değildir. Bazı araştırmacılar, edebi metinleri, araştırdıkları döneme ışık tutan belgeler olarak değerlendirerek onları bir tür hammadde olarak kullanmaktadırlar. Edebiyata, edebiyatın dışından bakan bu tür yaklaşımların önemli veriler elde etmesi mümkündür, edebiyatın belgesel niteliğini göz ardı etmek doğru değildir, ancak bundan daha verimli bir yol daha bulunmaktadır. Hoggart, edebiyata edebiyatın içinden yaklaşıldığı yani yazarın yaratıcılığına ve sanatına dikkat edildiği takdirde edebi metinlerin bir dönemin yaşantısına dair diğer kaynakların veremeyeceği ölçüde ince ve güçlü bir kavrayış verebileceğini iddia etmektedir".¹

Edebiyat da sosyolojiden daha fazla bir şekilde, insanın sosyal dünyası, dünya ile ilişkisi ve onu değiştirme arzusu ile ilgilidir. Bu çerçevede edebiyat, sosyolojiyle aynı alanı paylaşır ama ondan daha fazlasını yapar: Yalın tanımlamaların, bilimsel analizlerin ötesine geçerek, toplumsal yaşamın derinine iner edebiyatın bir bilgi veya belge deposu olarak kullanılmasına karşı temkinli bir şekilde yaklaşır.

¹Gonca Kırtıl, **Edebi Metinlerin Sosyolojik İmkânı Üzerine Farklı Yaklaşımlar**, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 10, Aralık 2012

Toplum, sadece kurumlardan ibaret değildir, insanların davranışlarına ve yargılarına yön veren birtakım değerler ve standartlardan da meydana gelir. Edebiyat, işte bu anlamda sosyolojik bir önem taşır. Dolayısıyla sosyoloğun görevi, edebiyatta tarihsel ve toplumsal olanın basit bir yansımasını bulmak değil, edebi eserde içkin olarak bulunan değerlerin doğasını açık seçik hale getirmektir.

Yukarıda ifade -edilmeye çalışıldığı gibi, edebiyat ile toplumsal gerçeklik arasında sıkı bir ilişki vardır, ancak bu ilişkinin nasıl olacağı konusunda dikkatli olunması gerekmektedir.

“Köksal Alver de edebi eser ile içinde üretildiği toplum arasında sıkı bir bağ olduğunu belirttikten sonra bu ilişki incelendiği takdirde iki yönlü bir yarar sağlanacağını, edebiyattaki bir durumun toplumsal gerçekliğe işaret edebileceği gibi, toplumsal ortama ilişkin bir bilginin de edebi metni anlamada yardımcı olacağını söylemiştir. Edebiyat toplum ilişkisinde temel kategori dildir. Toplumsal ve kültürel bir kurum olan dil edebiyatın malzemesidir. Bir diğer önemli kategori ise sosyal bir varlık olan yazar ile toplum arasındaki ilişkidir. Ancak Alver’in belirttiği gibi, yazar ve eseri arasında birebir bir ilişki aramak edebiyatın doğasını bozup onu daraltabilir.”²

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak Divan Edebiyatıyla sosyal hayat arasında da güçlü bir bağın olduğu söylenebilir. Çünkü Hiçbir sanatkarın yaşadığı sosyal ve tabii çevrelerin dışında düşünülmesi mümkün olamayacağı gibi bu çevrelerin tesirinde kalmadan bir sanat eserini meydana getirebileceği de düşünülemez. “Bir sanat eserini meydana getiren unsurlar arasında sanatkarın gözlemleri, hayâl dünyâsı ve sanatkarlık gücü ilk sıralarda yer alır. Tek başına bu unsurlardan hiç biri sanat eserinin meydana getirilebilmesi için yeterli değildir. Ne kadar hayâl mahsulü olursa olsun her sanat eserinin temelinde sanatkarın tabii ve sosyal çevresinden edindiği izlenimler yer alır. Sanatkar bu izlenimlerden aldığı ilhamla geniş ve sınırsız hayâl gücünü, bilgilerini sanatkarlık gücünün kendisine sunduğu imkânları kullanarak bir potada eritir ve mensup olduğu sanat ekolünün anlayışına uygun olarak bir kalıba döküp eserini meydana getirir. Divan şairlerimiz de her sanatkar gibi bu kurala uymuş ve eserlerini meydana getirmişlerdir. Onlar da bütün sanatkarlar gibi bir tabii ve sosyal çevrenin içinde yaşamışlar, yaşadıkları bu tabii ve sosyal çevrenin havasını teneffüs etmişler, kıymet değerleriyle yetişmişlerdir. Bütün bu unsurlara aldıkları eğitimleri ve inançlarını da ilave edersek, meydana getirecekleri sanat eserlerinde bütün bu sahip oldukları değer ve izlenimlerin yer almayacağını söylemek eşyanın tabiatına aykırı olur.”³ Dîvan şiirinin

²Gonca KIRTIL, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 10, Aralık 2012

hayatla bağlantısının en önemli delillerinden biri, özellikle kasîde nazım şekliyle ve zaman zaman diğer nazım şekilleriyle de kaleme alınmış olan tevhid, na't, münâcaat, bahâriyye, şitâiyye, rahşîyye, ıydiyye, ramazânîyye, mersiyye vb. gibi özel bir konuyu ele alan manzûmelerde yer alan tasvirlerin, devrin ilimlerine, kültürüne, eğlence hayatına, günlük yaşayışına, örf ve âdetlerine, inançlarına, atasözleri ve deyimlerine ait bize sunduğu malzemeler bakımından zengin ve renklidir

Nev'î'nin

Sûzen-i müjgânı geçdükçe dil-i pür-dağdan

Sanuram işler harîr üzre karanfûl nakşını

şeklindeki beytinde sevgilinin, âşğın gönlünü yaralayan sivri ve uzun kirpiklerini iğneye, âşğın yaralı gönlünü hassasiyetinden ipek bir kumaşa ve kanlı yaralarını da şekil ve renk bakımından bu ipek kumaşa işlenmiş bir karanfil motifine benzetirken tamamen günlük hayata, yaşadığı toplumun kültürüne sıkı sıkıya bağlı olduğunu gösterir.

Bunun yanında ebced hesabıyla tarih düşürme geleneğinin bize sunduğu birer tarihî vesika niteliğindeki tarih manzûmeleri de, Dîvan şiirinin ne kadar hayatla iç içe olduğunun bir örneğidir.

Şair Sürûrî'nin ebced hesabını kullanarak düşürdüğü tarihlerinde de gündelik hayat ve kültürel öğelerle ilgili pek çok malzeme bulunmaktadır. Bu malzemeleri bulup açığa çıkarmak bugünü anlamak ve günümüz olaylarını doğru bir şekilde yorumlamak için büyük bir zenginliktir.

Bu konunun önemini göz önünde bulundurarak yüksek lisans tezimizi "Sürûrî'nin Tarihlerin'de Sosyal Arka Plan" olarak hazırlamaya karar verdik.

Sürûrî'nin tarihlerinde sosyal arka plan adlı bu yüksek lisans tezimizde, öncelikle şairin iki bini aşkın tarih manzumelerini birer birer inceleyip tezimizin konusuna uygun olanları seçmeye çalıştık. Bu seçilen manzumeleri orijinal metninden okuyup beş bölüm halinde inceledik. Her bölümün başında o bölümle alakalı özet bilgiler verdik. Özet bilgilerden sonra tarih beyitlerini yazdık ardından Latin harflerine aktararak günümüz Türkçesiyle vermeye çalıştık. Her bölümün sonuç kısmında bu beyitlerde geçen tarihî kahramanların, olayların, deyimlerin, eşyaların, o döneme ait kültürel öğelerin neyi ifade ettiğini, taşıdığı manayı birçok kaynaktan yararlanarak açıklamaya çalıştık.

Bu bölümler, "Osmanlı'da Şenlikler ve Eğlenceler", "Mimari Eserler", "Savaş ve Önemli Olaylar", "Meslekler", "Ölümler".

Tespit ettiğimize göre Sürûrî, iki sünnet ve yirmi kadar düğüne tarih düşürmüştür. Bu düğün ve sünnetleri çok ayrıntıya girmeden, nasıl bir merasim düzenlendiğini ifade etmeden genel hatlarıyla verip tarih düşürmüştür. Diğer taraftan sözü edilen bu düğünlerin hiçbiri padişah veya onun ailesine ait düğünler değildir. Genel olarak bunlar; sadrazam, bey ve müderrislerin veya onların çocuklarının sünnet ve düğünlerini teşkil etmektedir.

Savaş ve önemli olaylar da ise şairin bir fetih ve sulh için onlarca tarih düşürdüğünü görmekteyiz. Sadece Ariş'in fethi için altmış civarında tarih düşürmüştür. Bu tarihlerde savaş sahneleri çok canlı bir şekilde resmedilmiş, burada savaşan gazilerin Allah için canlarını seve seve verdiklerini ve şehit olduklarını, düşman askerlerinin cehenneme gittiklerini ifade etmiştir. Fetihlerle alakalı manzumelerde şair işgalcilere karşı argo kelimeler hatta küfre varan deyim ve sözcük kalıplarını kullanmıştır.

İbadet mekânları ve eğitim kurumlarında ise şair bu kurumlara uygun kelime ve kelime guruplarını seçerken bu ifadelerin hem gerçek hem mecaz manasını kastederek kullanıyor böylece ortaya, zevkle okunacak ve okuyucuyu sıkmayacak bir tablo çıkıyor. Örneğin; Abdülhamid Han mektep yaptırıyor, buna mukabil şair; rahmet okutur sıbyan diyerek hem öğrencinin dua edeceğini hem de bu okula zarar vereceklerini söylüyor.

O dönem yapılan diğer mimari eserlerin askeri kışla ve saray erkânı için yapılan köşk ve kâşanelerin olduğu söylenebilir. Bu köşk ve kaşanelerin çokluğu bize Osmanlı son dönem hakkında bir fikir verebilir fakat; bunlarla alakalı manzumelerde toplumsal hayatla ilgili ekstra bir bilgiyi göremiyoruz. Diğer taraftan askeri kışlaların yapımını anlatırken o dönemin hissiyatına ışık tutuyor. Bazen yeniçerilerin ağzıyla konuşup, kışla yapımının ocaklılarının tabına soğuk olduğunu, bu kışlaların olmamasını temenni ettiklerini söylüyor; diğer taraftan halk ise bu kışlalara sıcak bakıyor.

Çeşme ve sebiller ile alakalı manzumelerde ise şair, bu çeşmelerin özellikleri, nasıl yapıldıkları, hangi düşüncenin ürünü olduğunu ifade ediyor. Bu çeşmeleri tarihteki Hızır (as.) içtiği ab-ı hayat ile karşılaştırıyor. Ve bunların daha iyi olduklarını ve bazı eserlerin zorluklarla yapıldığını söylüyor. Banilerin, bu çeşme ve sebilleri Allah rızası için yaptığını; çünkü öldükten sonra dua almanın onlar için önemli olduğunu belirtiyor. Şairin her konu için kullandığı deyim ve terimler o konuya uygun oluyor. Örneğin; “çeşme için çok döküldü saçıldı” derken hem suyun dökülüp saçılması hem de baninin para verip dökülüp saçıldığını görmekteyiz.

Ölümler, şairin manzumelerinde en fazla yeri işgal eden bölümdür. Şair bu bölümde ölen kişilere duyduğu ıstırabı âh, eyvah gibi kelimelerle ifade ederken anne ve babasının ölümünde “meserret bana haram olsun” cümleleriyle üzüntüsünü dile getirmiştir.

Tayinler, bölümü şairin caize isteğini en açık ifade ettiği bölümler arasındadır. Burada şair tarih düşürdüğü kişiye ithafen “Allah seni mutlu etti sen de beni lütufla memnun etsen ne olur” şeklinde söyleyerek bu arzusu dile getirmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz Sürûrî'nin bu tarih manzumeleri Atilla Batur'un danışmanlığında üç yüksek lisans tezi olarak Latin harflerine aktarılmıştır. Biz çalışmamızda söz konusu tezden hareket etsek de ilgili tezdeki okuma hatalarından dolayı ağırlıklı olarak ana metinden yola çıkarak beyitleri inceledik.

Çalışmamızda yöntem olarak beyitlerin sosyal arak plan bakımından tahlilini esas aldık ve sosyolojik okuma yönteminin edebiyat toplum ilişkisine dönük tezlerini gözettilik. Tezde tarihlerde her geçen sosyal unsurun envanterini çıkarmak gibi bir amacımız olmadı. Biz Sürûrî'nin tarihlerinde karşımıza çıkan sosyal yapı görünümünü tespit, tahlil ve tasvir etmeye çalıştık.

Son olarak teşekkür kısmında, gerek tez yazım sırasında gerekse hayatımın her noktasında bana destek olan, beni yüreklendiren, kendisine nasıl teşekkür edeceğimi bilemediğim saygıdeğer hocam Yar. Doç. Dr. Sezai COŞKUN'a, Divan Edebiyatı alanında engin bilgilerinden istifade ettiğim çok değerli eş danışmanım Prof. Dr. Cihan OKUYUCU'ya, fikir ve düşünceleriyle beni aydınlatan ve yol gösteren ofis arkadaşım ve hocam Yar. Doç. Dr. Nuran Altuner'e teşekkürlerimi borç biliyorum.

İSTANBUL, Haziran 2014

Sultan Çetinkaya

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET.....	iii
ABSTRAC.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ.....	1
1.OSMANLI'DA ŞENLİKLER VE EĞLENCELER.....	6

1.1.	Doğum Şenlikleri.....	8
1.2.	Sünnet	16
1.3.	İzdivaçlar	19
2.SAVAŞLAR VE ÖNEMLİ OLAYLAR.....		22
Sürûrî'nin Yaşadığı Dönemde Siyasi Durum		23
2.1.	Savaşlar	24
2.2.	İstanbul Yangınları	31
2.3.	Diğer Olaylar.....	41
3. MİMARİ ESERLER.....		45
3.1.	Camiler	47
3.2.	Tekke ve Mevlevihane	56
3.3.	Diğer Mimari Eserler.....	63
4. MESLEKLER.....		75
5. ÖLÜMLER.....		96
6.SONUÇ.....		120
7.KAYNAKÇA.....		123
8.ÖZ GEÇMİŞ.....		126

GİRİŞ

A.Ebced Ve Tarih Düşürme

Ebced hesabında, her harfin bir sayıya karşılık olmasından hareketle, doğum, ölüm, savaş ve bina inşası gibi önemli bir hadisenin yılını gösteren beyit veya bir mısra söyleme sanatına “tarih düşürme sanatı” denir. Divan edebiyatı boyunca çokça kullanılmış olup, tarihî eserlerin, çeşme, cami, medrese, han, hamam, kale, mezar... kitabelerinde; birçok tarihî olayların, kitap telif ve istinsahlarının, şahısların doğum ve vefatlarının tespitinde çok kullanılmıştır, ebced hesabını bilmeden onları anlamak ve onlardan faydalanmak neredeyse imkansız hale gelmiştir. Tarih düşürmeye ayrıca, “tarih koymak”, “tarih çekmek” ve “tarihlemek” gibi isimler de verilmiştir. Tarih düşüren kişiye “müverrih” denir.

Ebced ve sözcüklerinden her harf bir rakama tekabül eder. Bu rakamlar vasıtasıyla birtakım işlemler meydana getirilmesine “ebced hesabı” yada “hisab-ı cümel” denir.

Ebced, Arabça Eski Sami alfabesindeki harf sırasının sayı değerine göre tertiplenmesinden meydana gelen birinci kelimenin adıdır. Ebced tertibi İbrani ve Süryani Alfabesindeki harfleri içine alır. Toplam sekiz kelimeden oluşur. Bunlar;

Ebced, Hevvez, Hutti, Kelemen, Sa'fes, Karaşet, Sehhaz ve Zaziğ'dir.

Bu sekiz kelime bütün haruf-u heca denilen yirmi sekiz harfi içine almış ve sırasıyla elif'ten gayn harfine kadar her harfe sayı değerleri verilmiştir. Bu sayı değerleri tablosu:

ا : 1	ب : 2	ج : 3	د : 4
ه : 5	و : 6	ز : 7	ح : 8
ط : 9	ى : 10	ك : 20	ل : 30
م : 40	ن : 50	س : 60	ع : 70
ف : 80	ص : 90	ق : 100	ر : 200
ش : 300	ت : 400	ث : 500	خ : 600
ذ : 700	ض : 800	ظ : 900	غ : 1000

Ebcad Hevvez Hutti Kelemen Sa'fns Karaşat Sehhaz Dazıg
 ابجد هوز حطى كلمن سغفص قرشت ثخذ ضظغ

Tarih Düşürme Çeşitleri

Tarih düşürmenin bir çok çeşidi vardır. Müverrihler, genellikle manzum şekilde düşürdükleri tarihlerde, tarihi veren kelime ya da mısrayı son beyitte söylerdi. Bu söyleyiş şeklinin bir çok çeşidinden bazıları şunlardır:

1- Tam Tarih:

En çok kullanılan şekli budur. Genellikle son mısradaki harflerin tamamının ebced karşılıklarının toplamı hesaplanır. Müverrih eğer bir önceki mısra da tarih mısrasının hangisi olduğunu belirtmemişse, son mısra olduğu kabul edilir.

2- Tamiyeli Tarih :

Müverrih, tarihi hesaplarken hesabı tam tutturamadığı zaman, başka şeylerden yardım isteyerek kaç eksik ya da kaç fazla olduğunu belirtir. Bazen de tarih beytini süslemek için kasıtlı olarak yaparlar bunu.

3- Noktalı Harflerle Tarih:

Müverrih yine tarih mısrasından bir önceki mısra da "Menkut, nukat, cevher, güher, mücevher, mu'cem" gibi ifadelerle sadece noktalı harflerin hesaplanması gerektiğini anlatır.

4- Noktasız Harflerle Tarih:

Bunda da müverrih, yine tarih mısrasından bir önceki mısrada "Bînukat, gayri menkût, bîmu'cem, mühmel" gibi ifadelerle sadece noktasız harflerin hesaplanacağını belirtir.

5- Katmerli Tarihler:

Bu tarih beyitlerinde tespit edilen tarihin birkaç katı verilmiş olabilir. Ya da her kelimedede aynı tarih çıkabilir.

6- Lafzen Ve Manen Tarih:

Bu tür tarihlerde hem olayın gerçekleştiği tarih söylenir, hem de ebced hesabıyla yine olayın tarihi belirtilir. Bu tarz olanlara lafzen ve manen tarih düşürmek denir.

7- Bilmeceli Tarih:

Lügazlı Tarih ya da Muammalı Tarih de denen bilmeceli tarihlerde, tarihi veren ifade, bilmecenin cevabında saklıdır.

B.Ebced Hesabının Kullanıldığı Yerler

Günlük İhtiyaçlarda:

Özel notlar ve ticarî ilişkilerde kullanılmıştır.

Mesela: 100 akçe alacağı olan birisi alacaklı olduğu kişiye bir kağıt üzerinde bir 'kaf' harfı yazıp gönderince hem alacağını istemiş, hem de konuyu aracından saklamış oluyordu.

İsim Sembolü Olarak:

İki veya daha fazla kelimenin sayı değerlerinin aynı olmasından istifadeyle birini söylemekle diğeri kastedilmiş kabul edilerek halk arasında kullanılagelmiştir. Mesela: "Muhammed" kelimesi 92'dir. "Aman" kelimesi de 92'dir. "Mevlevî" kelimesi de 92' ettiğinden bu kavramlar arasında bir alaka kurulmuştur. En meşhurlarından biri şudur:

"Aman" lafzı senin ism-i şerîfinle müsavidir
Anıñın "aşıkın zikri "aman"dır ya Resulullah

Hilal, lale ve Allah lafzı da sayı değeri bakımından 66 etmektedir. Bu husustan dolayı kültürümüzde hilal ve laleye daha özel bir yer verilmiştir.

Çocuğa İsim Verilirken:

Doğum tarihinin bir kelime veya bir, iki isimle belirlenmesidir. Hangi isimler çocuğun doğduğu seneyi ebced hesabıyla verirse, o isimlerden biri çocuğa verilmiştir. Mesela: H. 1311'de doğan çocuğa "Mahmud Bahtiyar", "Süleyman Hurşid", "Yusuf Mazhari", "Ömer Rıza" ve "Recep Servet" gibi isimlerden biri verilebilir. Çünkü bunların her biri 1311 etmektedir.

Kitap ve Makalelerde:

Eskiden kitapların önsöz, giriş, takdim sayfaları ile numara almayan sayfalar hep ebced alfabesine göre numaralandırılmıştır. Kitapların ay ve sene kayıtları, yazı bölümleri ve madde başlıkları hep ebced düzenine göre tanzim edilmiştir.

Resmi Devlet Kayıtlarında:

Devlet arşivlerinde yer alan birçok resmî belgeler, tutanaklar, fezleke ve mazbatalar, tarihler başta olmak üzere vak'anüvis kayıtları, vakıf kayıtları ile sayım ve envanter hesapları hep bu hesaba göre tanzim edilmiştir.

Din İlimlerinde :

Ebced hesabının tasavvuf ve din ilimlerinde kullanıldığına şahit olmaktayız.

Özellikle "Kelime-i Tevhid" veya "Esma-i Hüsnâ"dan bir ismin kaç adet zikr edileceği ebced tablosuna göre tayin edilir.

C.Şair Süruri'nin Tarih'lerinde Sosyal Arka Plan

Günümüzde yok olmaya yüz tutmuş Tarih Düşürme Sanatı, Osmanlı döneminde hayatın her alanında kullanılırdı. Osmanlı insanı; nezaket insanıydı, muhatap olduğu

insana doğrudan söyleyemediği bir meselesini ebced hesabını kullanarak, muhatabını incitmeden nazik bir şekilde ifade ederdi.

Bu sanat bu sebeple; sosyal hayatla, edebiyatla iç içe geçmiş durumdaydı. Bu tarih manzumelerini incelediğimizde o dönemin kültürünü, günlük yaşayış tarzını, içtimai hayatını ve dünya algısını görebiliyoruz. Tezimize 'Sürûr'nin tarihlerinde sosyal arka plan' ismini vermemizin en önemli sebeplerinden biri bu tarih manzumeleriyle toplumsal hayatın birbirine geçmiş olmasıdır.

Divan Edebiyatı için her ne kadar Saray Edebiyatı, halktan kopuk bir edebiyat dense de bunun doğru olmayacağı herkes tarafından bilinmektedir. Çünkü şairin hayat algısını, dilini, kültürünü içinde bulunduğu toplum biçimlendirir ve oluşturur. Şair manzumelerini yazarken toplumun yapı taşı olan dili kullanır.

Biz de edebi metinlerin günlük hayattan uzak olmayacağından yola çıkarak "Sürûr'nin tarihlerinde sosyal arka plan" isminden hareketle şairin tarih manzumelerinde yer alan deyimler, atasözleri, mecaz ifadeler, eşya isimleri ve tarihi kahramanlar; o dönemle alakalı bize ne anlatıyorlar, neye atıfta bulunuyorlar, neyi ifade ediyorlar gibi soruların cevaplarını bu tezimizde bulmaya çalıştık.

Edebiyat ve Sosyal Hayat

Şiir; toplumların hayatında önemli bir yeri olan, ait olduğu milletin her tür duygu ve düşüncesini ortaya koyan en belirgin sanat ürünlerinden biridir. Şairler; dönemin zevk, anlayış ve problemlerine kayıtsız kalamazlar. Dönemlerinin anlayışlarını, duygularını, edebi zevklerini kısacası o döneme ait birçok unsuru bir bütünlük içinde kendi hayat telakkilerine göre metinlerinde dile getirirler.

Genel olarak sanat eserleri, sanat eserleri içinde de edebiyat eserleri aslında sosyaldır. Bir dönemin edebi eserlerinin ortaya çıktığı çağla ilişkisinin olmaması imkânsızdır. Edebiyat ile toplum, toplum ile edebiyat karşılıklı bir etkileşim içindedirler.

Alaeddin Özdenören bu konuda, bireyle bireyin içinde yetiştiği toplum arasında durmaksızın tekrarlanan derin bir ilişkinin bulunduğunu, toplumun her şeyden önce manevi ve maddi kurumlardan oluşan bir kültür varlığı olduğunu, bireyin içinde doğup büyüdüğü bu kültür varlığının özellikleriyle belirlenmemiş olmasının imkânsız olduğunu ifade eder. Bununla birlikte, kültürün bireyin salt toplumsal

yaşamını değil, biyolojik yaşamını da sınırlandırdığını; içgüdüsel yapısını bütünüyle egemenliği altına aldığını söyler. Divan şiiri üzerine kaleme aldığı yazısında bu tezini açıkça ortaya koymaktadır:

“Kolektif bilinç’ ya da ‘toplumsal bilinç’ terimleriyle dile getirilmek istenen şey de, bir kültür varlığı olarak toplumun, bireyin kişiliğinde yansması olgusudur. Daha açık bir deyişle, bilinçli bir varlık olan insan, hiçbir vakit kendisinden ibaret olmadığına göre, toplumsal varlığın bütünlüğü gereği, öbür insanlarla karşılıklı ve çok yönlü ilişkiler içindedir; dolayısıyla birbirlerini zorunlu olarak etkiler.”⁴

Diğer taraftan Atilla Özkırımlı da aynı şekilde bir toplumun kültür ve sanat ürünlerinin niteliğinin ortaya koyulabilmesi için her şeyden önce o toplumun ekonomik ve sosyal yapısının araştırılması gerektiğini ileri sürmektedir. Bunun yanında, kültür ve sanat eserleri, ürünü oldukları toplumdan bağımsız düşünülmemelidir. Çünkü, o ürünleri yaratanlar o toplumda sadece bir fert olarak değil, toplumsal yapının işleyişini düzenleyen bir etken olarak faaliyette bulunmaktadır. Dolayısıyla, Özkırımlı’ya göre sanat eserleri, içinde yaşanan toplumun gerek yapısal gerekse bu yapıya bağlı düşünsel örgüsünün izlerini yansıtmaktadırlar.

Örneğin; şiirde olduğu gibi, tamamıyla şahsi hislere ve ilhama dayanan üretme faaliyetlerini sosyal hayata bağlayan en önemli unsur, yine topluma ait bir iletişim aracı olan dildir. Şiirin ana malzemesi olan dil, kültürümüzün ayrılmaz bir parçası ve onun taşıyıcısıdır. Mehmet Kaplan, bir milletin dilinin o milletin çağlar boyunca yaşadığı tarihin adeta bir özeti olduğunu vurgular. Kültürel düzeyi yükselmiş, ilerlemiş milletlerin bu gelişmişliğe paralel olarak dilleri de gelişir. Toplumda var olan bireyin düşünce dünyası zenginleştikçe dil de aynı oranda zenginleşir.

Dil ve kültür arasındaki bu etkileşimi en güzel ortaya koyan vasıtalar ise edebi eserlerdir. Her şair ve sanatkâr her ne kadar kendine ait bir dünya görüşüne sahip olsa da önünde, eserlerini oluştururken ifade aracı olarak kullandığı, geçmişten geleceğe doğru uzanan hazır malzemeler silsilesi bulunmaktadır. Bu malzemeler; içinde yaşadığı dönemin inanışlarından, yaşayışlarından, nefretlerinden, hüznlerinden ve değişik estetik anlayışlarından oluşmaktadır. Bir şair, şiiri kaleme alırken; devrin ruhunu taşıyan bu hazır malzemeyi kullanmak, yorumlamak zorundadır. Çünkü, ürettiği eser sonuçta bir nevi iletişim aracıdır ve hitap ettiği toplum tarafından anlaşılacak zorundadır. Şair de bu münasebetle muhatabıyla ortak

⁴Alaeddin Özdenören, Divan Şiiri Savunma İstemez. **Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler**.ed. Mehmet Kalpaklı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999,:273

kullandığı kelime ve çağrışımlara başvurur. Ömer Özkan, “Osmanlı Toplum Hayatı” adlı eserinde şiirin kültürün bir taşıyıcısı olduğu fikrini savunur:

“Ancak daima bu hazır malzemeye kendi ruhunu ve duygularını katar. Meydana gelen eser, mevcut malzemelerden hareketle şairin şahsi tercihleriyle yeniden şekillenmiş ve bir terkip haline getirilmiştir. Öyle ki bu terkip aslında bir psikolog, bir ekonomist, bir sosyolog için de, kendi bilim dalıyla ilgili doğru yöntemlerle bilgiler toplayabileceği vesikalar olarak dahi kabul edilir.”⁵

Fakat şiiri tamamıyla tarihi metin gibi düşünemeyiz. Onun toplumsal hayatta estetik, sanatsal bir çizgisi vardır. Şiirde estetik ve güzellik aranırken tarihi metinlerde ise gerçeklik aranır. Yine, şiir veya edebi eser bir yönüyle de olsa bu gerçek hayatta yerini bulur. Bunun yanında, onları oluşturan terkipi çözümleyip sosyal hayatla olan ilişkisini anlamak ise ciddi çalışma gerektirir. Çünkü şair dış dünyayı olduğu gibi kopyalamaz, onu kendi ruh dünyasında yoğurduktan sonra eserini ortaya koyar.

Şairlerin daima halkların belleğinde olmak gibi bir yönleri olmuştur. Bu münasebetle eskiden beri şairler, var olan kültürü yaşayıp biçimlendiren insanlar olarak bizzat toplumsal hayatın içinde bulunmuşlardır. Köprülü, şairlerin ilkel topluluklarda ve değişik milletlerde başlangıç dönemlerinde mutlaka rahiplik-büyücülük-hekimlik gibi farklı görevleri de yerine getiren kişiler olduklarını, onların toplumlarının bir nevi manevi önderleri saydıklarını kaydeder.⁶ Bu durumda, sanatçı, kişiliğini kazandıktan sonra artık toplumda etkin biri olmaya başlamıştır. Onun bu etkinliği; toplumun tarih içindeki değişimini ve bu değişimin yeni koşul ve oluşumlarını sezmesinden, bütün bir geçmişin yaşam bilgeliğine, ortak duygu zenginliğine, kültür değerlerine yeni katkılarda bulunmasından ileri gelir. Denebilir ki, sanatçı toplum için toplumu ortaya koyan, toplumsal gidişe ışık tutan kişidir.⁷

Fransız tarihçi, düşünür ve eleştirmen Hippolyte Taine’na göre edebi eseri üç olgu etkiler, bunlar; ırk, zaman ve çevre. Taine ırk kavramını ele alırken her milletin kendine has bir duyusunun olduğunu ileri sürer. Zaman hakkında fazla bir şey söylemeyen Taine çevre faktörünün üzerinde uzunca durur. Çünkü ona göre çevre edebî metni açıklama da en önemli rolü oynar.⁸

⁵Ömer Özkan, **Osmanlı Toplum Hayatı**, Kitabevi, İstanbul.2007,3

⁶ Age. S. 5

⁷ Alaeddin Özdenören, Divan Şiiri Savunma İstemez. **Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler**. ed. Mehmet Kalpaklı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999,:274

⁸ Taine, Hippolyte Adolphe, **XIX. yüzyılda Fransa’da klasik filozoflar**, çev. Miraç Katircioğlu. -- Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı, 1951,8

Madame de Staël de, Taine gibi düşünür ‘Edebiyata Dair’ kitabında bir edebiyat ürününün, parçası olduğu ulusun toplumsal, ahlaksal ve tarihsel gerçekliğini ve döneminin ruhunu yansıtmaya gerektiğini “ Edebî eser, ortaya çıktığı toplumsal ortama bağlıdır”⁹ sözüyle dile getirir.

Tüm sanatçılar ve sanat eserlerinde olduğu gibi, şairin ve şiirin de başlı başına toplumsal bir şuuru ya da duyusu içinde taşıyan bu münasebeti hiç şüphesiz ki Divan şiiri metinleri için de geçerlidir. Nitekim Osmanlı sosyal hayatının ve düzeninin bir uzantısı veya edebi mahsulü kabul edebileceğimiz bu şiir anlayışı; o sistem ve kültür dünyasının ortadan kalkmasıyla birlikte yerini var olan hayatın gerçekliğine bırakmış; ancak kültürlerin devamlılığı esnasından hareketle, şiirlerde ya da değişik sanat eserlerinde farklı tezahürlerle yaşamaya devam etmişlerdir.¹⁰

Divan Şiiri ve Sosyal Hayat.

Divan Edebiyatı, Türk edebiyatının tarihi gelişimi içinde, estetik esaslarını İslami kültürden alarak meydana gelen ve özellikle örnek kabul ettiği Fars Edebiyatının her yönden kuvvetli tesiri altında şekillenen, 13. yüzyıl sonlarından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar süren ve aynı zamanda Arapça ve Farsça kelimelerin geniş ölçüde yer aldığı, altı asır sürmüş bir edebiyat geleneğidir.

“Divan şiirinin Arap ve Fars kültürünün yoğun tesiri altında kalışı, Şehnâme’nin ya da Fars mitolojisine ait kimi unsurların asırlar boyunca şiirlerde mazmun olarak işleniş ve şairlerin kullandıkları kelime ve terkiplerin çoğunlukla Arapça ve Farsça menşeli oluşu, bu şiir anlayışıyla ilgili sayısız tenkidi de beraberinde getirmiştir.”¹¹

İlk olarak; Namık Kemal, “Lisan-i Osmaninin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir” adlı makalesinde divan şiirini yapaylığı ve gerçeğe dayanmaması nedeniyle eleştirir. Türk Edebiyatının yeniden düzenlenmesi gerektiğini öne sürerek bunun, yazı dilinin en kısa sürede konuşma diline dönüştürülmesiyle olabileceğini belirtir.

“İşte edebiyat bu kadar fevâidi hâiz olmak hasebiyle her millet indinde gayet kıymetdâr bir fenn-i celil itibar olunur. Bizde ise râğbeti o kadar ifrata varmıştır ki bayağı güzelce kitâbet, kerâmet derecesinde tutulur. Bununla beraber şâyân-ı teessüftür ki, edebiyatımız yukarıda ta’dad olunan muhassenâtın hemen cümlesinden mahrum gibidir... Lisan-ı edebiyatı anlamağa avâm muktedir değildir...”

⁹ Germaine Necker de Staël, **Edebiyata Dair**, çev. Safiye Hatay, Vahdi Hatay. -- Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı, 1952.

¹⁰ Ömer Özkan, **Osmanlı Toplum Hayatı**, Kitabevi, İstanbul, 2007 s.7

¹¹ Age. s.8

edebiyatın râbıta-i milliyyeye ait olan hizmetinden ise, o kadar mahrumuz ki lisan-ı Arap münteşir olduğu yerlerde Yunanî gibi zamanının kâffe-i meâsir-i ilmiyesiyle kuvvet bulmuş bir lisanı galebe-i fesâhatla mahvetmişken... meselâ bir Buharalı Türkçe söylediği halde, buradaki Türkler içinde bir Fransız kadar dilinden anlayacak âşına bulunmaz.”¹²

Bu türden tenkitler çok sayıda tarih ve edebiyat araştırmacısının da dilinden söylenegelmiştir. Onların da ortak noktası edebiyatın millî olması yönündedir:

“Bir dönemim sert esen tenkit rüzgârı Fuad Köprülü ve Abdülbaki Gölpınarlı gibi ömrünü eski kültüre ve edebiyata vakfetmiş kişileri de etkilemiştir. Öyle ki bu kişiler de Divan Edebiyatıyla ilgili, onun hayattan kopuk olması, yerli ve millî olmaması yönünde keskin ifadeler dile getirmişlerdir. Bu hususta adeta bir tenkit edebiyatı vücuda getirilmiş ve bazen de divan şiiri bahane edilerek eski kültüre ait söylenmek istenen düşünceler ortaya serilmiştir.”¹³

Diğer yandan, Türk dostu olduğu söylenen İskoç oryantalist Elias John Wilkinson Gibb de “Osmanlı Şiir Tarihi” adlı eserinde Osmanlı divan şairlerinin esas hedeflerinin İran şiirini taklit etmek olduğunu söylemiş ve Türklerin şiirde millî hislerinin bulunmadığını, Osmanlı şiirinin geniş halk kitlelerine kapalı olduğunu ve özel bir eğitim almadan bu şiir metinlerini anlamanın neredeyse imkân dışı olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, Divan şairlerinin yaptığı yüzyıllar boyunca İran’da olanları bir kâsedan akseden değişik görünüşler gibi yansıtmaktan ibarettir.

Agâh Sırrı Levend ise; edebiyatın kendi devrinin hususiyetlerini, zevklerini, sanat telakkilerini, hurafelerini, itikatlarını, hakikî ve bâtıl bütün bilgilerini taşıdığını ifade ettiği halde, aynı eserinde, bu sözlerinin aksine Divan şiirinin sosyal hayattan uzak, hayalî ve orijinal bir yönü bulunmayan mazmunlar ve mefhumlar edebiyatı olduğunu da söylemiştir.

“Oysa Divan Şiirinin aksettirdiği hayat görüşünün hurafelerle ve batıl telakkilerle dolu oluşu; bu edebiyatın hayatı aksettirmediği şeklinde değerlendirilmemelidir. Şiirlerin sosyal hayatla olan münasebeti başka şey, var olan sosyal hayatın kültürel boyutu ve bununla ilgili kıymet hükümleri başka şeydir. Çünkü şair ya da sanatkâr mutlaka içinde bulunduğu dönemin aynasıdır. Onu kendi dünyasına göre şekillendirir.”¹⁴

¹²Namık Kemal, Lisanı Osmânî’nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir, **Tasvir-i Efkâr**, 1866

¹³ Ömer Özkan, **Osmanlı Toplum Hayatı**, Kitabevi, İstanbul, 2007 s.7

¹⁴ Age. s.9

Bir başka taraftan, Hilmi Yavuz da bir makalesinde bu tenkitlerle alakalı resmî tarihin ideolojik olduğunu, her ideolojik tarihin geçmişi olumsuzladığını doğal olarak da geçmişe ait olan edebiyatı da olumsuzlayacağını ifade etmektedir.

“Yazın tarihi de, resmi tarihin içinde yer alan, Osmanlı’yı olumsuzlayan bir tarih, onun şiirini de olumsuzlayacaktır kuşkusuz... Divan şiirinin gerçek yaşamla bağlantılarını yüzeysel değil, ama derin yapıda ortaya koyabiliriz. Üstelik örneğin Ağâh Sırrı Levend bile, ‘mazmun ve mefhum edebiyatı’ dediği bu yazının, her yazın gibi, ‘kendi devrinin hususiyetlerini, zevklerini, sanat telakkilerini, hurafelerini, itikadlarını, hakiki ve batıl bütün bilgilerini’ taşıdığını söylüyor. Yazın’ın yaşamın kendisi olmadığı, olmayacağı şöyle dursun (yazınsal yapıt kurmacadır çünkü), bir yazın, çağına tanıklık ediyorsa, onun yaşamla ilişkili olmadığı nasıl söylenebilir?”¹⁵

Akif İnan ise, Divan şiirinin, dayalı olduğu medeniyet ve kültür dünyasının içinde bulunduğu sosyal ve siyasal hayata dair bütün durumları dile getirdiğini; zaman zaman, millet hayatında görülen düşünce ve inanış anlayışlarını, tasavvuf cereyanlarını, tarikatları, dini hatta lâdinî hareketleri, savaşları, zaferleri, yenilgileri, iç isyanları, devletlerarası ziyaretleri, akidleşmeleri ele aldığını ifade eder. Bunun yanında, Divan şairlerinin devirlerinin kılık ve kıyafetlerini, eğlencelerini, sohbet toplantılarını, mahalli bütün örf ve adetlerini, devlet ricali hakkındaki mütalaaları, cülusları, iç saray hadiselerini, isyanları hep birer müşahade ve hadise olarak işledikleri söyler.¹⁶

Alaeddin Özdenören, soyut veya toplumdan soyutlanmış şiirin aynı olmadığını, bu ifadelerin yanlış anlaşıldığını ifade ederek bu meseleye farklı bir açıdan yaklaşır. Ona göre divan şiiri, toplumumuzun inancı, aşkı, derdi, hasreti, umudu, ülküsel açılımının bütün evrensel verilerini hiç kısılmayan bir ışık içinde yansıtır. Onun soyut oluşuna bakarak, toplumdan kopuk, havada bir şiir olduğunu söylemenin doğru olmadığını dile getirir. İnsanların içine düştüğü en büyük yanılgı; soyut şiir ile, toplumdan, toplumun verilerinden soyutlanmış şiiri birbirine karıştırmasıdır. Bir şiirin soyut olması başka şey; soyut bir ortama ait olması, toplum dışı bir çizgiyi sürdürmesi başka şeydir.

“Divan şiirinin soyut oluşu ise, insanı, toplumu ve doğayı ruhsal bir yaklaşımla yorumlamak isteyişinden ileri gelir. Bu bakımdan soyut olmayan sanat anlayışları

¹⁵Hilmi Yavuz, Divan Şiiri Simgesi Bir Şiir mi?, **Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler**. ed. Mehmet Kalpaklı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999,:261

¹⁶ Akif İnan, Divan Edebiyatı, **Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler**. ed. Mehmet Kalpaklı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999,:274

gibi doğrudan doğruya somut dünyaya, objeler dünyasına bağlanmamış, onun arkasında başka bir gerçeklik aramıştır; duyu organlarımızın çerçevelediği doğal fenomenlerin arkasındaki mutlak değerlere ulaşmak istemiştir. Divan şiirinin bu varlık yorumu, İslam'ın ruha öncelik veren anlayışına dayanır. Bu şiir, yüzyıllardır Türk toplum hayatının bütün cephelerine dal budak salmış İslam gibi evrensel, canlı ve dipdiri bir kaynaktan benlendiği ve esinlendiği içindir ki edebiyat dünyasında ölümsüz yerini almıştır.”¹⁷

Atilla Şentürk ise, günümüzde eski şiiri eleştirenlerin yanıldıkları noktaların olduğunu belirtir. Onların Divan şiirini bugünkü değer yargılarıyla ve hayat standartlarıyla ele aldıklarını, halbuki bugün kullanılan aletlerin, kıyafetlerin kullanılan ulaşım araçlarının zaman içerisinde çok değişikliklere uğradığını, bu sebeple her bir eserin doğru anlaşılması için içinde bulunduğu çağın değer yargılarıyla değerlendirilmesi gerektiğini dile getirir.

Divan Şiirinin Okunup Tartışıldığı Edebi ve Sosyal Mekânlar

Divan şiirinin hayatın içinde var olduğunu, sosyal hayatın bütün tabakalarında okunup yazıldığını gösteren ve bir belge niteliği taşıyan olgu ise eski şiirin okunduğu ve şairlerin yetiştiği edebi mahfiller ve müesseselerdir. Bu mahfillere ve müesseselere baktığımızda başta padişah sarayları, saray erkanının köşkleri olmak üzere o dönemin pek çok sosyal mekanları görürüz.

Tekke-Zaviye-Dergâhlar

Türk sosyal hayatında, asırlar boyu mühim bir yeri işgal eden tekkeler o dönemin “yaygın eğitim müessesesi” olarak müşahade edilmektedir. Esas itibarıyla dine dayalı tasavvuf kültürünün bir müessesesi olan tekkelerde “edebî kültür”, tasavvufî düsturların ve hayat telakkilerinin ifade edilmesinde bir vasıta olarak fonksiyon icra etmekteydi. Bu yüzden burada yetişen şairler ya mutasavvıf şair ya da şiirlerinde tasavvufî mazmun ve ifadeleri bol kullanan birer edebî şahsiyet idiler.

Asker Ocağı

Tezkirelerin verdiği bilgilere göre bu asırlarda yetişen şairlerin 51'i asker menşeeledir. Bunların bir kısmı Yeniçeri, bir kısmı da sipahi ocağından yetişmiştir.¹⁸

¹⁷ Alaeddin Özdenören, Divan Şiiri Savunma İstemez, **Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler**. ed. Mehmet Kalpaklı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999,:274

¹⁸ Namık Açıkgöz, Tezkirelere Göre 16 Asrın Sonuna Kadar Türk Edebi Kültür Hayatı, **Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler**. ed. Mehmet Kalpaklı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999,:418

Aile Ocağı- Akrabalık

Her kültürlü ailenin çocuğunu yetiştirirken, onların içinde bulundukları kültür muhitinin tesirinde kalmalarını temin etme endişesi taşıdığı bilinmektedir. Mesela Riyazi, babası Mustafa Efendi'nin vazifeli olarak bulunduğu Bağdat'ta bir toplantı esnasında, Ahdî'den duyduğu beytin uzun zaman tesirinde kaldığını belirtir. Bazı şairlerin Farsça'yı babasından öğrendiği de bilinmektedir. Şairlerin yetişme safhalarında mühim rol oynayan aile ile aynı kategoride mütâlaa edilebilecek bir diğer sosyal müessese de akrabalıktır. Meselâ, Âşık Çelebi'nin babası Ali Çelebi, kardeşi Hakî ve akrabası Kirâmî de birer şairdir.

Medreseler

Devirlerinin geçerli ilimleriyle beraber Arapça gramer, inşa ve belagat dersi de gören şahsiyetlerden bazıları, sahip oldukları bilgi birikimini medreselerde kazanmışlardır.

Esnaf ve Ümmî Şairler

Divan Edebiyatı şairleri arasında, yetişmeleri ve bıraktıkları eserler ile dikkatleri çeken bir grup da esnaf şairlerdir. Bu şairlerin hemen hemen hepsinin herhangi bir tahsil gördüğü söylenemez. Tezkirelere göre ümmî oldukları kaydedilen bu şairler; yorgancı, külâhçı, terzi, ipekçi, merkepçi, sahaf, mahyacı, tekkeci, saraç, tüccar, ayakkabıcı, kazzaz, canbaz, helvacı, şekerci, buhurcu, mumcu, çizmecî ve remilcilerdir. Bu gruptaki şairlerin yetişmesinde, devrin sosyal hayatının mütecanis (homojen) vaziyeti de mühim rol üslenmiştir. Medreselerin, camilerdeki ders-i âmmîlar vasıtasıyla tekke-zaviyelerin doğrudan halka açık olması; bütün bunları içine alacak şekilde, kültürel hayatın bilinmesinde din faktörünün önemi ve birleştiriciliği, bu asırlarda cemiyette herhangi bir kültür farklılaşması ve tabakalaşmasına sebebiyet vermemiş, bilakis, her seviyeden insanın aynı kültür ile mücehhez olmasını temin etmiştir.

Yukarıda zikredilen yerlerden başka, şairlerin okunup hakkında konuşmaların yapıldığı diğer sosyal mekânlar ise dükkanlardır. Bu mekânların hareketli bir edebî kültür hayatına sahne olan şehirlerdeki payları büyüktür. Sâgarî'nin Edirne'deki kazzaz dükkanı hakkında hayli malumat kaydeden Âşık Çelebi, İstanbul'daki bir Efe Meyhanesi'den bahseder ki, burası Na'tî, Figânî, ve Nûhî mahlaslı şairlerin uğrak yeri olmuştur.¹⁹

¹⁹ Age. S.416

Yine, bu devirde şiirin konuşulduğu diğer bir mahal ise muhtelif şahsiyetlerin ev veya bahçelerinde yapılan toplantılar ve eğlence meclisleridir.

Yukarıda ortaya konulan bilgiler ışığında Divan şiirini ele aldığımızda yüzyıllar boyu varlığını sürdürmüş, bugün bile varlık sahasında yerini almış bir edebiyatı toplumdan kopuk, ortaya çıktığı medeniyetten izler taşımayan, sadece saray ve çevresine hitap eden, halkın anlamadığı bir edebiyat olarak nitelemenin yanlış bir kanı olabileceğini görmekteyiz. Bunu anlamamanın en iyi yolu konumuzun ana eksenini oluşturan Divan şiirinden örnekler incelemektir.

O kim cism-i perî-âsâ nihândur çeşm-i insândan

Gönül gökinde Zâtî gün gibi anı ‘ayân buldum

Yukarıdaki beyitin şairi Zâtî, birçok halk inanışını şiirine başarıyla aksettirebilmiştir. Bunlardan biri de perilerin insanların gözüne görünmemeleridir. Periler; göze görünmez, bu yönüyle de sevgiliye teşbih edilir. Onun görülebileceği tek yer âşığın gönlüdür.

Türklerin sosyo-kültürel yaşamında yüzyıllardan beri var olan; cin, peri, cadılar gibi birçok olağanüstü varlık hakkında çeşitli hikâyeler ve masallar uydurularak sözlü bir gelenek oluşturulmuştur. Zamanla bu sözlü gelenek toplumun doğal bir yansıması sayılan edebiyatın önemli kaynaklarından biri haline gelmiştir. Divan şairleri de olağanüstü veya tabiatüstü varlıklarla ilgili inanışlarını şiirlerinde değişik vesilelerle konu edinmişlerdir.

Ey gönül dirler perînün meskeni hammâm olur

Yiridir ben de perî dirsem eger ol âfete

Perilerin yaşadıkları yerler de divan şiirinde konu edinilmiştir. Zâtî, perilerin meskeninin hamam olduğunu söyleyerek sevgilisini periye benzetmekte ve onu ancak hamamda görebildiğini ifade etmektedir.

Karamanlı Nizâmî aşağıdaki beyitte şiirlerde yaygın bir kullanımla karşımıza çıkan sevgili-âşık-rakip münasebetlerinden söz eder ve sevgiliye “Köpeğin olduğu yere meleğin gelmediğini bilmene rağmen, rakibin evine niçin gittin?” diye sorar. Beyitte melek sevgili kelimesine, it rakip kelimesine karşılık gelir. Toplumda var olan, “köpek

olan yere melek girmez” inanişıyla melek gibi düşündüğü sevgilinin, bir köpeğe benzeyen rakibin evine gidişini anlayamaz.

Neye girdün varup ey dost rakībün evine

Çün bilürsin ki melek girmez it oldugiyere

Nizâmi

Kanın içmişdür nice şeh-zâd-i meh-rûlarun

Ol sebebdan geh kara geh görünür ahmer felek

Cem

Cem Sultan bir şehzadedir ve hayatı mücadelelerle geçmiş, her an ölüm korkusuyla ömrünü devam ettirmiştir. Bu bağlamda, şairin yukarıdaki beyitte geçen ifadeleri sosyal hayatla da bir yerde örtüşür. Felek meh-rû, kan içmek gibi kelime ve kelime grupları her divan şairinin divanında yer alır; ancak Cem Sultan bu kelimelerle öyle bir manzara resmeder ki buna göre; gökyüzü güneşin batıp doğması nedeniyle bazen kırmızı bazen siyah renkte olur. Bu renkler şairi sosyal hayattaki bir gerçekliğe götürür. Kızılığ ve siyahlığı itibarıyla gökyüzü şehzadenin kanını içmiş bir insana benzetilir. Beytin arka planındaki duygu değeri, şehzadelerin katledilmesidir. Şair bunu ifade ederken sanat unsurunu da göz önünde bulundurur.

Sonuç olarak; Divan şiiri, Osmanlı sosyal hayatında yaşayan her türlü insanın iç dünyalarına ve dış dünyalarına dair her türlü değeri bir şekilde bünyesine almıştır. Çeşitli dini unsurların, kültürel değerlerin ve de Arapça, Farsça unsurların konuşma dilinde ve yazı dilinde alabildiğine bulunması; Osmanlı’nın altı yüzyıl dünyaya hükmeden bir imparatorluk oluşu ve onlarca farklı kültür ve unsuru herhangi bir değişikliğe uğratmadan yaşatabilmesiyle doğrudan ilgilidir. Bu açıdan divan şiirinin dili ve taşıdığı hayat birikimi aslında bir imparatorluk dünyasıdır. Netice olarak, bu geniş dünyanın ortadan kalkması ve dönüşüme uğraması Divan şiiri geleneğinin ortadan kalkmasına zemin hazırlamıştır. Yine de, bu köklü şiir geleneğinin izlerini günümüz şiirinin içinde bile çeşitli atıf ve göndermelerle hâlâ görebilmek mümkündür

1.OSMANLI'DA ŞENLİKLER VE EĞLENCELER

Bayramlar, dinsel günler, gökbilimsel olgular gibisinden bir toplumun mevsimlik, süreli şenliklerinin yanı sıra, daha çok sarayla ilgili bir vesilenin kutlanması için yapılan, sarayla halkın ortaklaşa katıldıkları olağanüstü şenlikler, Avrupa'da olduğu gibi, Osmanlılarda da, hele erken çağlarda, çok önemli bir yer tutuyordu. Şiir, müzik, dans, renk ve çizgi sanatçıları el ele veriyorlar, ortak bir amaç için bütün hayal ve bulgu güçlerini ortaya döküyorlardı. Esnaf loncaları, dinsel öğretiler, yabancı azınlıklar kendi olanaklarını zorlayarak, gözlere, kulaklara ve hatta ağız tadına en iyi seslenecek araçları bulmakta sanki yarışa çıkıyorlardı.²⁰

Kaynakların bize sunduğu bilgilere göre Osmanlı insanı hayata farklı bir gözle bakıyordu, Kur'an-ı Kerim'in ve sünnetin kazandırdığı bir perspektif ile bu dünyayı anlamlandırmaya çalışıyor, yapılan her işte dünya ahiret dengesi kuruyordu. Bu sebeple yapılan her iş ibadet düşüncesi ile yapılıyor, bunun sonucu olarak ibadetler eğlenceye eğlenceler ibadete dönüşüy

ordu. Örneğin İslam'ın beş rüknünden biri olan orucun tutulduğu ramazan ayının gelişi büyük bir coşku ve sevinçle karşılanır, bir ay boyunca ramazan eğlenceleri tertip edilirdi. Aslında Osmanlı insanı ibadetten zevk alıyordu bu nedenle ramazanda okunan hatimler, kılınan teravihler eğlence havasında geçiyordu. Sadece ramazan değil bir erkek çocuğu için sünnet ibadetinin yerine getirilmesi için sünnet düğünlerine yapılan eğlenceler günlerce haftalarca sürüyor hatta bazen bir iki ay buluyordu.

Dışarıdan bakıldığında görünen diğer bir mesele Osmanlı'da eşref-i mahlukat olarak görülen insanın çok değerli oluşudur. İnsanın yaptığı fiiliyat ibadetle ilişkilendirilir ve bu sebeple bu fiiliyatlar büyük icraatlar gibi görülür, merasimler düzenlenirdi. Örneğin; bir çocuk okula başlarken büyük bir merasim düzenlenir, sınıf arkadaşları ve çocuğun hocası aminlerle, dualarla ve ilahilerle okula başlayacak olan talebenin

²⁰Metin And, **Kırk Gün Kırk Gece**,(Ankara:Toprakbank / Creative Yayıncılık, 2000):45

evine gelir, yine aynı merasimle talebeyi alıp okula götürürlerdi ve buna “amin alayı” denirdi. İçinde bulunduğumuz asırda çok basit olarak görünen bunun gibi sayamayacağımız günlük hayatta yaşanan onlarca olaylar o dönem için büyük bir eğlenceye dönüşüyordu.

18.yy. yaşayan şairimiz Sürûrî günlük hayatta yaşanan bir çok olaya düşürdüğü tarihleriyle bu meselelere ışık tutuyor. Genel olarak baktığımızda Sürûrî eğlence ve mutluluk unsuru olarak en çok, doğumları, izdivaçları ve sünnet düğünlerini görüyor. Bu olaylara tarih düşürürken o dönem eğlence unsurlarına çok değinmiyor ancak göze çarpan herkesin bildiği birkaç meseleye değiniyor. Bu sebepten o dönem eğlencelerinin nasıl kutlandığıyla alakalı ayrıntılı bilgiyi burada bulmak biraz zor.

Sürûrî’nin tarihlerine dayanarak aşağıda Osmanlı’da eğlence unsuru olarak izdivaçlar, doğumlar ve sünnet düğünleri incelenecektir.

İzdivaçlar ve Sünnet Düğünleri

Tespit ettiğimize göre Sürûrî, iki sünnet ve yirmi kadar düğüne tarih düşürmüştür. Bu düğün ve sünnetleri çok ayrıntıya girmeden, nasıl bir merasim düzenlendiğini ifade etmeden genel hatlarıyla verip tarih düşürmüştür. Diğer taraftan sözü edilen bu düğünlerin hiçbirisi padişah veya onun ailesine ait düğünler değildir. Genel olarak bunlar; sadrazam, bey ve müderrislerin veya onların çocuklarının sünnet ve düğünlerini teşkil etmektedir. Aşağıda örnek teşkil etmesi bakımından bazı tarih manzumeleri verilecektir.

İzdivaçlar

Ayni Efendi’nin Düğünü

AyniEfendi izdivâcitemklebuldıibtihâc

Rezzâkhüsn-iimtizâcvirsünkiuydusünnete

Ayni Efendi izdivaç etmekle bolluk buldu, sünnete uyduğu için Rezzak olan Allah ona güzel geçim versin.

İslam literatüründe izdivaç sünnettir; zira evliliğe teşvik için çokça ayet ve hadisler vardır. Şair, “Sünnete uyduğu için -herkesin rızkını veren- Allah onlara güzel geçim versin” diyerek bize şu ayet ve hadisleri hatırlatıyor.

Nur suresinin“**Aranızdaki bekâr [veya dul] köle ve cariyelerden [evlenecek durumda olan]salihleri evlendirin! Eğer onlar fakirseler, Allah kendi lütfuyla onları zenginleştirir. Allah’ın lütfu boldur. O, her şeyi hakkıyla bilendir**”²¹ mealindeki âyet-i kerimesiyle, **Deylemi**’nin bildirdiği (**Rızkı evlilikte arayın!**) hadis-i şerifi gereğince, evlilik genelde rızık bolluğuna ve nimet çokluğuna sebep olur diye düşünülmüştür.

Osmanlı toplumunda.

Târihinibî-ihtilâf-ımu’ccemleitdümiktitâf

‘Ayniilesûr-ızifâf oldımümâsilCennete(1210/1795)[257]

Tarihini ihtilafsız mu’cem tarihle topladım, Ayni Efendi’nin izdivacı aynı cennetlerdeki gibi oldu.

Divan Edebiyatında bir kelime kullanılırken ona yakın kelimelerde kullanılarak tenasüp sanatı yapılır. Şair de burada Ayni Efendi’nin isminden yola çıkarak onun bu izdivacını tavsif etmek için aynı, mümasil gibi birbiriyle ilintili kelimeleri bir arada kullanıyor.

Son olarak; şair, bize Ayni Efendi’nin kim olduğuyla alakalı bilgi vermediği için biz de Ayni Efendi’nin kim olduğuyla alakalı bir fikre sahip olamıyoruz. Sicilli Osmaniye’ye de baktığımızda yukarıdaki bilgilerle örtüşen Ayni Efendi de bulunmamaktadır.

Hażret-imaĥdüm-ısadr-ıAnatolisûrile

Kıldıraheng-ite’ehhülse’dideRabbü’l-’ibād

Anadolu kazaskerinin oğlu sevinç ve neşeyle izdivaç eğlencesi yaptı, ibadet eden kulların Rabbi saadetler versin.

Sadr-ı Anadolu, Anadolu Kazaskeri demektir. Rumeli Kazaskerinden sonra İlimiye sınıfının yüksek derecesinde bulunan devlet görevlisidir. Burada bahsedilen Anadolu Kazaskeri Esad Ahmed Efendidir(Salihzade) ve Şeyhülislam Emin Efendi’nin oğludur. Kendisi Mekke payesi, İstanbul kadısı, Anadolu ve Rumeli payesi almış ve en sonunda Şeyhülislam olmuştur. 1815 yılında vefat etmiştir.²²

Sûr; düğün, ziyafet ve şenlik demektir. Yukarı bahsi geçen Esad Ahmed Efendi oğlu için düğün eğlencesi yapıyor.

Osmanlı döneminde eğlenceye, birlik ve beraberliğe çok önem verilirdi. Günlük

²¹ Nûr Sûresi 24/ 32

²² Mehmet Süreyya, **Sicilli Osmani**, c.2(İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996):485

hayatta yeni adım atılan pek çok şeye bir merasim ve eğlenceyle başlanılırdı. Bu eğlencelerden bir tanesi de şüphesiz düğünlerdi bu düğünler günlerce ve haftalarca devam ederdi. Özellikle kına gecelerinde sabahlara kadar şarkı söylenir dans edilirdi. Başka bir beyitte

Nüzhet-serâ-yısûrdöşendibisâtile
Seyroldıgeldigümllehibbâsimâtile[259]

Eğlence ve düğün yeri tencereler ile döşendi, evlenen kişiye verilen sarayda ziyafet verildi, herkes geldi ve burası seyir yeri gibi oldu.

Eski geleneklerden biri olan düğünlerde ziyafet verme, güzel yemekler yapma yerini restoranlarda yemek vermeye bırakmışsa da bu gelenek hâlâ Anadolu'da varlığını sürdürmektedir. Anadoludaki düğünlerde koyunlar ve danalar kesilir, tencere ve kazanlar sıra sıra dizilir, en özel yemekler yapılır ve misafirlere ikram edilir. Şair de bu geleneğe atıfta bulunarak bu geleneğe değiniyor.

Mezkur beyitte dikkati çeken bir başka husus ise, şairin dua kısmında kullandığı “Rabbü'l- ibâd” yani “ibadet edenlerin Rabbi” terkididir. Bu beyitten yola çıkarak şairin bu düğüne ve izdivaca bir ibadet nazarıyla baktığı söylenebilir. Çünkü Divan Edebiyatı'nda kullanılan kelimeler bir uyum ve ahenk içindedir birbirinden bağımsız kullanılmaz.

Nükte-perdâz-ibelîğol kim bulûğındanbiri
Hîçharâmaitmedikayd-ıkemer-bendingüşâd

Esad Ahmed Efendi'nin oğlu belîğ nükte söyleyen biridir ve ayrıca bulûğ çağından beri iffetini koruyup harama girmemiştir.

Belîğ: fasîh, düzgün söz söyleyen demektir. Arapça'dan dilimize geçmiş bir isim olan **nükte** ise; herkesin kolayca kavrayamadığı ince anlamlı, sanatlı, düşündürücü ve aynı zamanda hoşça giden, insanı gülümseten söz, demektir. Eskiden, bu tür sözleri söyleyebilme ustalığını gösteren kimselere, “nekre-gû” veya “nükte-perdâz” yahut, daha geniş kullanımıyla “nüktedân” adı verilmiştir. Bunun halk arasındaki en yaygın ifadesi, “nükteci”dir. Nükte'deki inceliği, derin anlamı derhal kavrayıp, anlayanlara da, “nükte-bîn” ya da, “nükte-şinâs”, kısacası “nükte bilen” denilmiştir.²³

²³ Önder Göçgün, “Süleyman Nazîf'te Nükte Ve Hazırcevaplılık”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi** Sayı 39, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi yayınları, 2009):32

Yukarıdaki beyitte evlenen kişinin beliğ nükteler söylediğini ve ergenliğe girdiğinden beri iffetini muhafaza edip harama girmediğini öğreniyoruz. Bunu ifade ederken şair beliğ ve bulûğ gibi sesleri birbirine yakın kelimesini kullanarak aliterasyon sanatını icra ediyor.

Bu beyitlerden yola çıkarak o dönemde, iffeti muhafaza etmenin ve harama meyletmemenin büyük bir erdem olduğunu bunu başaranların de övgüyle bahsedildiğini görmekteyiz.

Buldu tarîhin Sürûşâdmânolsan'ola

Dil-güşâdırnecl-i Sâlih-zâdesûrisa'dbâd (H. 1205-M.1790/91)[113]

Sürûrî tarihini buldu bu sebepten mutlu olsa ne olur, Salih-zadenin oğlunun düğünü gönlümüzü ferahlattı, Allah onlara saadetler versin.

Şair manzumenin sonunda bu düğüne tarih düşürüyor –bunun karşılında caize almak istiyor- bu sebeple mutlu oluyor. Ona mutluluk veren başka bir durum daha var ki o da bu düğün bu sebeple onlara “Allah saadetler versin” diye dua ediyor.

Evlilikteki en büyük gayelerden birisi mutlu, huzurlu ve saadetli bir yuva kurmaktır. Bunun içindir ki gelin ve damat adayını tebrik ederken onlara saadet duasında bulunulur. Şair de son beytinde buna işaret etmektedir.

Son beyitteki söz sanatlarına baktığımızda; sa'd, dil-güşa, sûr ve şadman kelimelerini kullanarak şairin tenasüp sanatını yaptığını görmekteyiz.

Temâşâ-yı ğarîbihdâşolundısûr-gâhiçre

Oyunlar kurdılar kim hayret-efzâ-yı'ibâd oldu

Garip temaşalar ortaya çıktı eğlencenin olduğu yerde, insanların hayretlerini çeken oyunlar kurdular.

Bu beyitlerde bir düğün tasviri yapılmaktadır. Düğün şenliğinin yapıldığı ortamda insanları hayrette bırakan oyunların oynandığını görmekteyiz.

Kızardırûy-ırakķāsöylerevnaķbuldıkimâñker

Görüpmeş'âlden anıyandıreşkindenremâdoldı

Raks edenin yüzü öyle kızardı güzelleşti ki meşaledeki kor ateş bunu görünce kısıkcından yandı kül oldu.

Divan Edebiyatında ideal sevgili tipinin yanakları kırmızıdır. Bu güzellik ögesini şair bir rakkas için kullanıyor. Osmanlı toplumunda eğlence mekânlarının en önemli unsurlarından biri çengilerdi. Bir grup halinde olan bu çengilerin bazıları rakkas, bazıları sazende bazıları ise hanende idiler. İskender Pala böyle bir eğlence meclisi şöyle anlatıyor: “Şimdi meydanda beş hafifmeşrep çengi, her türlü hünerlerini gösteriyorlardı. Benli dilber kolunun sesleri gür, hareketleri kıvrak, nağmeleri oynak olduğu söylenilirdi. Hele hanendelerin genzi değil kalbi ses ile söylendiği herkesçe bilinirdi. Rakkaseler oynarken..... göbek atmaları, topuk çarpmaları, kıvrılışları, bükülüşleri seyrediyorlardı.....o sırada herkesin yüreği ağzına geliyordu.”²⁴ Böyle mekanda saki şarapları doldur müdavimlere sunar, içkinin verdiği cesaretle pek çok günah işlenebiliyor, çengiler raksın hızını artırdıkça meclistekiler kuşaklarındaki altınları birer birer çıkarmaya başlarlar bu kadınların alınlarına sarı altınları yapıştırıyorlardı. Aşağıdaki beyitte de böyle bir eğlenceye şahitlik etmekteyiz.

Degüldürmâh-ıâhbâbalnınaaltunyapışdırdı

Felekrakḳâs-ı sūr-ı dâver-i âlî nejdoldı

Yakın arkadaş olan ay alnına altın yapıştırmış değildir; felek, düşünün dönen yüksek tabiatlı rakkası oldu.

Felek; gök, gökyüzü, sema; talih, baht, kader, her gezegene mahsus gök tabakası. Çoğulu eflâktir.

Felek şiire genellikle dönme yönüyle girmiştir. Edebiyatta felek, daha çok şikâyet yerine kullanılır. Bu yüzden “Kahpe felek, dönek felek” sıfatlarıyla nitelendirilir. Ancak bazı birleşik sıfatlarda da bu kelimenin müspet anlamlarda kullanıldığını görürüz. Eflâk, cerh, gerdûn, sipihr, semâ, asuman ve gök gibi eşanlamısı sayılabilecek kelimelerle söz konusu edilen felek divân Şairleri tarafından daha çok yükseklik, yücelik, genişlik, sonsuzluk, parlaklık, gibi özellikleriyle anılmıştır.²⁵

Eğlence meclisinde raks eden rakkas gerek güzelliğiyle, endamıyla gerek alnına yapıştırılan altınlarla etrafı aydınlatıyor. Âşıklarını mest ediyor. şair böyle bir rakkası hem dönme yönüyle hem de rengarenk parlak kıyafetleriyle feleğe benzetiyor. Burada dönen rakkas değil yedi kat göklerdir. Rakkasa yapıştırılan altınlar ise yüksek ve parlak gök tabakası

²⁴İskender Pala, **Şiirler, Şairler ve Meclisler**, (İstanbul:Ötüken Yayınları, 1997):78

²⁵İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**,(Ankara:Akçay Yayınları,1996): 109

Tezevvücitseferzendin'olafası-ıbahārirdi

Buluşdıbülbülāngüllerledevr-iittihādoldı

Oğlu evlense ne olur ki bahar faslı geldi, bülbüllerle güller buluştu ittihat devri geldi.

Bahar mevsimi, çiçeklerin açtığı, kuşların cıvıldaştığı, bahar rüzgârlarının latif latif estiği bir fasıldır. Bu mevsimde sevgililer parklarda serv-i revan gibi gezintiye çıkar, âşıkları kendinden geçirirdi bu yüzden bahar mevsimi aynı zamanda aşk mevsimi ve sevgililerin kavuştuğu evlendiği bir mevsimdir. Şair “Güle âşık olan bülbül sevgilisine kavuştu onunla yek vücut oldu bizim oğlumuz da kavuşsa yeridir” diyor.

Hurûf-isâdelerleeyledimtahrîr-itârîhin

BekirAğakurupsûr-itezevvüçber-murâdoldı (H.1192-M.1778)[142]

Sade harflerle yani noktasız harfleri sayarak elde edilen tarih ile bu düğünün tarihini tahrir eyledim, Bekir Ağa düğün yapıp, ber-murad oldu.

Ber- murad; murada erme, sevgiye kavuşma anlamındadır. Halk arasında genelde murada ermek olarak kullanılır. Sürûrî, nazmettiği beyitlerinde düğünün nasıl yapıldığını, eğlencenin nasıl olduğunu bize anlattı daha sonra bunun çok doğal olduğunu çünkü bahar geldi bu mevsim sevgiliye kavuşma mevsimidir dedi ve sonunda Bekir Ağa'nın ber-murad olduğunu söyleyerek manzumesini hitama erdirdi.

Burada bahsedilen Bekir Ağa'nın kim olduğunu bilmiyoruz. Şair kendinden çok fazla bahsetmiyor. Sicilli Osmanî'de de böyle bir isim bulunmamaktadır.

Türkçe'de sünnet erkeğin cinsiyet organının ucundaki fazla derinin alınması ameliyesini ifade eder. Sünnet, ilkel toplumlarda ve gelişmiş ülkelerde dinî-kültürel bir ritüel biçiminde uygulanmış, aynı zamanda tedavî edici ve hastalık önleyici yönüyle modern tıpta yer almıştır. İslam'da, semavi dinlerde Hz. İbrahim'in uygulamasına dayandırılan sünnet geleneği İslamiyet'te de devam etmiştir. Sünnet Hz. Peygamber'in hadislerinde fıtrat gereği yapılan işler arasında sayılmıştır. Sünnet ameliyesinin erkekler için sünnet; kadınlar için fazilet olduğu, seksen yaşına da gelse de Müslüman olan kişinin sünnetsiz kalmaması gerektiği, yönündeki hadislerle sünnetsiz kimsenin Kâbe'yi tavaf edemeyeceği, namazının kabul olmayacağı ve

kestiği hayvanın etinin yenmeyeceği yönündeki sahabi ve tâbiî sözleri İslam kültüründe bu geleneğin yerini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Sünnet vesilesiyle ziyafet verip eğlence tertip edilmesi çok eskilere uzanan bir gelenektir. Araplar'da sünnet için verilen ziyafete "azira" denir, bu esnada müzik eşliğinde oyunlar oynanırdı. Resûl-i Ekrem döneminde örneği bilinmemekle birlikte birlikte ahashap devrinde sünnet düşünlerinin yapıldığına dair rivayetler vardır. Hz. Ömer halifeliği döneminde def ve şarkı sesi duyduğunda, "Nikah mı, sünnet mi?" diye sorar, eğer bunlardan biriye müdahale etmezdi. Türk toplumlarında öteden beri sünnete önem verilmiş, sünnet düşünleri etrafında zengin bir gelenek oluşmuştur. Osmanlılar'da devlet büyüklerinin çocukları özellikle şehzadeler için tertiplenen sünnet düşünleri çok görkemli olurdu.²⁶

Sürûrî, böyle büyük bir önem haiz bulunan bu geleneğin icra edildiği günlere tarih düşürmüştür ama bu tarihler bir elin beş parmağını geçmeyecek kadar azdır. Örnek teşkil etmesi bakımından bir tanesi incelenecektir.

Mu'allâ menzilet Salih Efendi muhyî-i sünnet Ki hâlâ pâye-i İstanbul andan eyler isti'âd

Sünneti ihya eden Salih Efendi, yüksek menzillidir. Bu yüzden İstanbul payesi ondan saadetler alır.

Keçecizade Kazasker Mehmet Salih Efendi, Konyalı, meşhur Keçecizadeler olarak bilinen ailenin mensuplarından olup, devrin önemli müderrislerinden ders almış, İstanbul payesini elde edip kazaskerliğe kadar yükselmiş devrin önemli devlet adamlarındandır.

Şair, pâye-i İstanbul derken Salih Efendi'nin bu dönemlerinde daha İstanbul kadısı olduğunu ve henüz kazaskerliğe yükselmediğini, sünneti ihya ettiğini bu sebeple İstanbul'un saadete erdiğini söylüyor.

Yetimân sâye-i lutfında kat'â eylemez nâle Meger sünnet olındukda ide bî-çâreler feryâd

Yetimler onun lütfunun gölgesinde kesinlikle feryat etmezler, ama sünnet olurken bî-çâreler feryat ediyorsa o başka

²⁶Salima Leyla Gürkan, "Sünnet", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.38 (İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2010)157.

Yetimlerin doyurulması, başının okşanması ve ihtiyaçlarının giderilmesi Peygamberimiz tarafından tavsiye edilmiştir. Yukarıdaki beyitlerde bu düşünceyle yetimlerin lütuf gölgesinde olduğu ve hiç üzüntü yaşamadıkları ama sadece sünnet olurken ağladıkları ifade edilmektedir.

Bu beyitlerde Osmanlı geleneğini görmekteyiz. Padişah, sadrazam ve devlet ileri gelenleri sünnet düğünü yaparken etraftaki fakir aileleri ve yetimleri göz ardı etmezler, bu vesileyle onları da sünnet ettirirlerdi.

Didi teslîm olup şer'a kesilse acımaz parmak

O rengin nükteyi idrâke kandandur bu isti'dâd

O güzel nükteyi anlamak için istidadımız idrakli bir şekilde inandığından, teslim olarak dedi ki şeraîtin kestiği parmak acımaz

Şeriat, Kur'an'daki ayetlerden, Hz. Peygamber'in sözlerinden çıkarılan dinî temellere dayanan Müslümanlık kanunları, yani İslâm hukukudur. Bu kanunların karşısında herkes eşittir, ayrımcılık yapılmaz. Buradan yola çıkılarak atasözü şu anlamda gelişmiştir: Kanunların uygun gördüğü cezaya katlanılır; bu durumu, zarar gören kişi de saygıyla karşılar. Bu atasözü genelde mecaz anlamıyla kullanılır şair güzel bir nükte yaparak burada gerçek anlamında kullanıldığı ve bunu anlamak için bu sünnet düğününün güzel bir örnektir olduğunu söylüyor.

Kemân ü çâr-pâre dâ'ire hey hey o demlerde

Getürdi girye-i şâdına etfâle budur mu'tâd

Keman ve çâr-pare daire ile o zamanlarda hey heyler söylenir, bu eğlence çocukların gözyaşlarını mutluluğa çevirdi ve mu'tad olan da budur.

Çâr-pâre, Türk müziğinde kullanılan bir usûl vurma âletidir ki, dört küçük parça sert tahtadan yapılmıştır; oyun havalarında kullanılır, şair de bir eğlence ortamı resmediyor ve burada bazı enstrümanlarının olduğunu, oyun havalarının söylendiğini bu eğlence ortamının çocukları neşelendirdiğini ifade ediyor.

Surûrî tevriyem cevher gibi zeyn itdi târihin

Muhammed 'İzzet-i sünnetle şâdândur mübârek-bâd(1211)(1797)[269]

Surûrî tevriyem cevher gibi tarihimi süsledi, Muhammed İzzet'iyle sünnet mutludur, mübarek olsun.

Cevher, değerli taştır, bunun yanında ebceyle hesabıyla tarih düşürmede sadece noktalı harflerin hesaba katılmasına cevher tarih denir. Şair her iki anlamını da

hesaba katarak tarih düşürdüğünü bunun manzumesine güzellik verdiğini söylüyor. Sonunda sünnet olan Keçeci-zade İzzet Molla'nın mutlu olduğunu ifade ederken dua ediyor "Allah Mübarek eylesin" diyor.

Keçeci-zade İzzet Molla (1786-1829) Divan şiirinin XIX. yüzyıldaki son temsilcilerindendir. İstanbul Samatya'da Canbaziye mahallesinde doğar. Asıl adı Mehmed İzzettir. Konyalı bir aileye mensup olup Abdül-hamid devri kazaskerlerinden Keçecizâde lakabıyla tanınan Salih Efendi'nin oğludur. Tanzimat devrinin ünlü devlet adamlarından Fuad Paşa'nın babasıdır.²⁷

Doğum şenlikleri, padişah çocuklarının doğumu vesilesiyle yapılan şenliklerdir. Doğumdan önce başlayan ve doğumdan sonra da belli bir süre devam eden bu gösterişli şenlikler, hem Osmanlı hanedanına yeni bir üyenin katıldığını haber vermekte, hem de imparatorluğun gücünü ve ihtişamını yansıtmaktadır. Böyle şenliklerde, doğan çocuğun cinsiyeti kadar, kaçınıcı sırada olduğu da önemlidir. Geleceğin padişah adayı şehzadelerin yeri ayrıdır ama kız da olsa ilk çocuğun doğum şenlikleri her zaman için diğerlerinden daha tantanalı olmuştur. Padişah bir ferman yayınlayarak doğumu resmen bildirir ve sarayda tebrikleri kabul eder. Darphanede gümüş bir beşik yapılarak, adına beşik alayı denilen bir törenle harem dairesine gönderilir. Kent içerisinde şehrayinler düzenlenir. Konak ve yalılar kandillerle donatılır, sokaklara avizeler ve çarşıdaki dükkânlara da işlemeli parlak kumaşlar asılır, toplar atılır, cambaz ve hokkabazlar hünerlerini gösterirler. Geceleri fişek gösterileri olur, meşaleler yakılır. İnsanlar büyük bir coşku içerisinde bu sevinçli haberi kutlarlar.²⁸

Divan şiirinde Vilayetnameler, bu konuda yazılmış bağımsız eserler olarak dikkati çekmektedir. XVIII. Yüzyıl şairlerinden Haşmet'in, III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan'ın doğumu üzerine yazdığı ""Viladet-name-i Hümâyûn" ile Melek İbrahim'in, I. Abdulhamid'in Hatice Sultan için yazdığı "Viladet-name-i Hatice Sultan" adlı eserleri, buna birer örnektir. Yine bu dönem şairlerinde Sürûrî bir çok şehzadelerin, hanım Sultanların ve önemli şahsiyetlerin doğumlarına tarih düşürmüş ve tarihlerinde bu doğumların insanlarda uyandırdığı sevinçleri, bu doğumlar için yapılan eğlenceleri manzumelerinde dile getirmiştir. Örnek olması açısından birkaç tanesi burada ele alınacaktır.

²⁷ Naci Okçu, "İzzet Molla", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**,c.23(İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2001): 561

²⁸ Metin And, **Kırk Gün Kırk Gece**,(Ankara:Toprakbank / Creative Yayıncılık, 2000):34

Mübarek mâh-ı mevlüd evvelinde ehl-i İslamı

Beşâret kûsunun avâzı itdi nâ-gehân şâdan

Mübarek mevlid ayı öncesinde onu müjdeleyenlerin sözleri ehl-i islamı ansızın mutlu etti,

Mübarek mevlid ayı Peygamberimizin doğduğu aydır ve Osmanlı toplumunda büyük bir sevinçle karşılanır ve kutlanırdı. İnsanlar aylar öncesinden bu güne hazırlık yaparlardı. Sicilli Osmani'ye baktığımızda şehzadenin bu mübarek aya otuz beş gün kala doğduğunu görmekteyiz. İnsanoğlu bir meseleyi anlatırken önemli bir şeye dayandırarak ya da ilişkilendirerek anlatır. Şairin de mübarek bir ayı göz önünde bulundurarak tarihine dayanak aradığını söyleyebiliriz.

Münâdiler gezüp esvâk-ı İstanbul'ı bi'l-cümle

Haridârân-ı kâlâ-yı neşât oldı hemân şâdân

Nidacılar eski İstanbul'u tamamen gezerek, neşe veren sözlerin satıcıları hemen çok mutlu oldular

Münadi, nida eden; tellâl anlamına gelir. Televizyonun, radyonun ve iletişim araçlarının olmadığı eski İstanbul'da münadiler bu vazifeyi ifa ediyorlardı. Doğum, zafer, yeni çıkan kanunlar, gelecek olan özel günler ve İstanbul'u kül haline getiren yangınları yine münadiler halka haber verirdi. Ortaya çıkan önemli veya güzel bir haberi ilgili kişiye ilk önce yetiştirme telaşından dolayı haber İstanbul'da çabuk yayılırdı. Çünkü müjdeyi ilk veren kişiye duruma göre hediyeler verilirdi.

Sevinse müjdeciler çok mıdır ifrât-ı bahşişle

Kibârı kıldı gayetde peyâm-ı dâstân şâdân

Müjdeciler çok bahşişle sevinse çok mudur, bu destan gibi haber büyükleri gayet sevindirdi

Yukarıda bahsedildiği gibi burada bir münadinin güzel haberi vermesinden dolayı çok bahşiş alsa çok mudur diyerek şair bunu teyit ediyor. Yukarıda münadi kelimesini kullanırken burada tekrara düşmemek için müjdeci sözcüğünü kullanıyor. Burada şunu ifade etmek gerekir ki büyük şehirlerde her ne kadar yukarıdaki kültür ögesi unutulmaya yüz tutmuşsa da Anadolu'da varlığını hala sürdürmektedir. Örneğin; bir delikanlının askerini bitirip tekrar memleketine dönmesi büyük bir sevinçle karşılanır bunu gören kişi koşarak asker annesine müjdelere ve anneden

hediyesini ister.

**Toğup şeh-zâde ya'ni ism-i ceddin kıldı ihyâ kim
İderken tesmiye oldu hudâvend-i zamân şâdân**

Şehzade doğarak ceddin ismini canlandırdı, ona isim verilirken devrin hükümdarı şâd oldu.

İsm-i ceddin ihya kılmak yani ataların soyunu devam ettirmek, ataerkil topluluklarda çok önemli bir olgudur. bu devam da ancak erkek evlat sayesinde olurdu ve birçok topluluk bunun için bir erkek evlada sahip olmaya ve soyun devamına çok önem vermiştir. Burada ortaya çıkan diğer bir mesele de tesmiye yani çocuğa isim koyma. Bir İslam devleti olan Osmanlı ve halkı, İslam'ın önemseydiği doğrultuda çocuğa en güzel ismi koymayı kendilerine bir görev addetmişlerdir. Çünkü İslam peygamberi çocuğun ebeveyn üzerinde üç hakkının bulunduğunu bunlardan birinin de en güzel isim koymak olduğu söyler.

**Sadâsı yerdeki top şenliginün çıkdı ayyûka
'Aceb mi olsa sükkân-ı zemin ü âsûmân şâdân²⁹**

Yerdeki top şenliğinin sedası ayyuka çıktı, yerin ve göğün sakinleri sevinse şaşılacak şey midir?

Diyor ve başka bir beyitte;

**İtdi Hak şeh-zâde ihsân kesdi kurbânlar yine
Hamd idüp Sultan Mahmûd ibn-i Hân Abdulhamid³⁰**

Allah şehzade ihsan etti diye Sultan Mahmud Şükrederek kurbanlar kesti.

Bu iki beyti beraber düşünecek olursak; iki ritüel çıkıyor karşımıza biri top atmak ikincisi kurbanlar kesmek. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Padişahın çocuğu doğduğu zaman dar-üs sade ağasının oda lalası silahtar ağaya müjde getirir ve keyfiyet anın vasıtasıyla enderunda ilan olunurdu; doğan çocuk erkek ise beşer ve kız ise her koğuştta üçer kurban kesilerek matbah-ı amireye gönderilirdi; bundan sonra beşinci yerindeki toprakla şehzade için hergün beş vakitte yedişer ve kız için üçer tane top

²⁹ Atilla Batur, **Tarihler**, (Ankara: Divan Kitap, 2010):39

³⁰ Atilla Batur, **Tarihler**, (Ankara: Divan Kitap, 2010):39

alınır ve donanma yapılırdı”.³¹ Eserinde bu şekilde ifade ediyor.

Top, fişek atmak ve kurban kesmek her zaman bir sevincin ve mutluluğun ifadesi olmuştur. Günümüzde düğünlerde silah atılması ve ev, araba gibi önemli bir mala sahip olduğunda kurban kesilmesi buna örnektir. Diğer taraftan çocuğun doğumuna kurban kesilmesi de hem bir sevincin bu sevinçle birlikte şükrün ifadesi olurken aynı zamanda bir sünnetin de ifası söz konusudur çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v.) böyle durumlarda akika kurbanı kesmiştir.

Beyitleri edebi açıdan inceleyecek olursak; şairin yer, ayyuka çıkmak, zemin ü asuman gibi zıt kelimeler bir arada kullanılarak tezat sanatının yapıldığını görmekteyiz.

Sürûrî başka beyitlerinde şehzadelerin doğumuna duyduğu sevinci şöyle ifade eder;

Felekde kudsiyân topü fişekle eyledi şenlik

Şadā-yıra’dile şanmañ kiberķ-i şu’le-güsterdir[5]

Feleklerde kutsi ruhlar topla fişekle şenlik yapar siz bunu şimşeğin sedası ile şimşeğin ışık gösterdiğini zannetmeyin.

Yerdeki fişek ve top atışlarını tecahül-i arif sanatıyla gökyüzünde kutsilerin yaptığını ifade ediyor ve bilinen bir olayın sebebini başka bir sebebe bağlıyor. Diğer bir beyitte ise bayram üstüne bayram yapsak azdır diyerek bu sevincini ayyuka çıkarıyor.

Geçen günlerde bayrameylemişti ‘âlemi şādān

Bugün ‘ıyd üstüne ‘ıyd eylemek nāsamüyesserdir[5]

Geçen günlerde yapılan bayram insanları çok mutlu eylemişti ama bugün bayram üstüne bayram yapmak insanlara daha kolaydır.

Bayram üstüne bayram yapmak şair bu terkihi hem gerçek hem de mecaz anlamında kullanıyor. Bayram geçti ama bayramın üzerine tekrar bayram yapıyoruz diyerek gerçek anlamını dile getirirken diğer taraftan o kadar mutluyuz ki bayram üzerine bayram yapıyoruz.

Doğum şenlikleriyle alakalı son olarak da şair bu şenliklerin ne kadar sürdüğünü;

Oldı ğineş’âri çün hengām-ı milādî sa’îd

İki ‘ıydıñ arasındaitdisürüçgün ‘ibād[6]

Şiirlerim için miladi tarih güzel oluyor, iki bayram arasında insanlar üç gün şenlik

³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, (Ankara:Türk Tarih Kurumu yayınları, 1945):171.

yaptılar.

İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI padişah çocuklarının doğumu ve beşik alayını anlattığı yazısında bu teşrifatların üç gün sürdüğünden bahseder. Ama yine bu dönem doğumlarına baktığımızda Hammer’de şöyle bilgi vardır:

Büyük bir idareci ve kahraman bir kumandan olan Hasan Paşa’nın ölümü ile duyulan üzüntü, Hibetullah Sultan’ın doğum haberi ve şenliği ile unutulurdu (14 Mart 1758 - 15 Recep 1172).

III. Mustafa’nın bu ilk çocuğunun dünyaya gelişini kutlamak için İstanbul’da tam yedi gün şenlik yapıldı, fener alayları düzenlendi ve geceleri bütün şehir aydınlatıldı.³²

Hep hicri tarih düşüren şairin Yukarıdaki beyitte doğru tarihi bulma kaygısıyla istisna olarak miladi tarih düşürdüğünü görmekteyiz

Doğum her ailede sevinç ve umut vesilesidir. “Özellikle bu aile bir ülkeyi, hatta bugün üzerinde 30’dan fazla devletin barındığı bir ‘cihan devleti’ni yönetiyorsa o zaman doğacak her şehzade veya sultanın sadece ailenin biyolojik olarak sürmesini değil, bir devletin ve milyonlarca insanın geleceğiyle ilgili bir hadise olduğunu, yani aynı zamanda ‘siyasî’ bir doğum karşısında bulunduğumuzu da bilmek gerekir.

İstatistiklere bakılırsa 36 Osmanlı padişahından dördünün hiç çocuğu olmamış. Bunlar I. Mustafa, II. Süleyman, III. Osman ve III. Selim’dir. Ancak içlerinde 50 kadar çocuğu olduğu tespit edilebilen III. Murad gibi padişahlar da çıkmış. Padişahların çocuk ortalaması 14’tür. İşin ilginç yanı, Alderson’un tespitine göre bu 14 çocuğun cinsiyete göre tam bir eşitliği söz konusu: 7 kız, 7 erkek. Son olarak Osmanlı hanedanının saltanatta kaldığı süre boyunca toplam 500’ün üzerinde doğum gerçekleşmiştir³³.

Doğumu, “Saltanat göğünde mübarek görünüşlü bir yıldız”ın doğuşuna benzetilmiş, onunla “şeref denizinin sedefinden değerli bir inci” zuhur etmiştir.

Hürrem Sultan’ın oğlu Selim’in doğumu büyük bir sevinç dalgasına sebep olmuş, bu lütfun şükranesi olarak kurbanlar kesilmiş, yiyecek ve içecekler halka bol bol dağıtılmış, şehrin ve köylerin fakirlerine (fukara-yı şehir ve kurâ) hediyeler ihsan edilmiştir.³⁴

18. yy.da ise Hammer hanım sultanın doğumunu şöyle anlatıyor: Hibetullah Prensesin Doğumun gerçekleştiği haber alınır alınmaz, harikulade bir şekilde aydınlanan şehir muazzam bir şenlik alanına dönmüş, Müslümanlar ağırbaşlılıklarını

³²Joseph von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi** c.16 (İstanbul: Kapı Yayınları,2007):25.

³³ Mustafa Armağan, “Osmanlı Sarayı’nda Doğum Nasıl Olurdu”, **Zaman Gazetesi**,28 Temmuz 2013, Pazar

³⁴34Joseph von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi** c.16 (İstanbul: Kapı Yayınları,2007):25.

kısa bir süre bırakıp coşmuşlardı. Her taraftan bu mutlu olayı anlatan, yücelten şiirler, tarih düşüren binlerce beyit getirildi saraya. Hibetullah Sultan'ın doğumunun yedinci günü, sadaret kethüdası vezir, bütün diğer vezirler adına, padişaha, kıymetli taşlarla süslü bir altın beşik hediye etti. Sarayın dört salonu ve köşkler, İncili Köşk, Kıyı Köşkü, Topkapı Köşkü ve sarayın bahçesi bezek kordonlarıyla, bayraklarla ve renk renk kumaşlarla donatıldı. Birinci kapı ile ikinci kapı arasında parlak ışıklar saçan dört yüz meşale vardı. Şenlik gecelerinde büyük kalabalıklar şehrin cadde ve sokaklarını dolduruyor, İstanbul, çevredeki yüksek yerlerden ve minarelerden bir ışık denizi gibi görünüyordu.³⁵

Genel olarak böyle büyük kutlamalar erkek çocukların doğumunda yapılırdı. Prensesin doğumundan bir ay önce asker ocaklarına, esnafa ve bütün meslek gruplarına, padişahın yeni doğacak çocuğuna lââyık fevkalâde kutlama hazırlığı yapmaları için haber verilmişti. Doğumun gerçekleştiği haber alınır alınmaz, harikulade bir şekilde aydınlanan şehir muazzam bir şenlik alanına dönmüş, müslümanlar ağırbaşlılıklarını kısa bir süre bırakıp coşmuşlardı. Her taraftan bu mutlu olayı anlatan, yücelten şiirler, tarih düşüren binlerce beyit getirildi saraya. Hibetullah Sultan'ın doğumunun yedinci günü, sadaret kethüdası vezir, bütün diğer vezirler adına, padişaha, kıymetli taşlarla süslü bir altın beşik hediye etti. Sarayın dört salonu ve köşkler, İncili Köşk, Kıyı Köşkü, Topkapı Köşkü ve sa-sarayın bahçesi bezek kordonlarıyla, bayraklarla ve renk renk kumaşlarla donatıldı. Büyük kapıya bakan terasın üzerinde altın sırmalı kumaşlardan yapılmış çadırlar görünüyordu. Birinci kapı ile ikinci kapı arasında parlak ışıklar saçan dört yüz meşale vardı. İmparatorluğun bütün eyâletlerine gönderilen habercilerle bu mutlu olayın kutlanması, kutlamalara bütün halkın katılması istenmişti. Şenlik gecelerinde büyük kalabalıklar şehrin cadde ve sokaklarını dolduruyor, İstanbul, çevredeki yüksek yerlerden ve minarelerden bir ışık denizi gibi görünüyordu.³⁶ Diyerek o dönem eğlencelerini bu şekilde ifade ediyor.

Son olarak; Sürûrî'nin izdivaç, sünnet ve doğumlarla alakalı tarihlerine baktığımızda; genel olarak şairin sade bir dil kullandığı, konuyla alakalı kelimeleri bir arada kullanarak tenasüp sanatı icra ettiği ve yer yer tezat sanatı yaptığı, o dönemin eğlence unsurlarını ve bazı geleneklerini bu tarih manzumelerinde betimlediği söylenebilir.

³⁵35Joseph von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi** c.16 (İstanbul: Kapı Yayınları,2007):26

³⁶36Joseph von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi** c.16 (İstanbul: Kapı Yayınları,2007):28.

2. SAVAŞLAR(FETİHLER) VE ÖNEMLİ OLAYLAR

Sürûrî'ninYaşadığıDönemde SiyasiDurum

XVII.yüzyılda,OsmanlıDevletieski ihtişamlı günlerini yitirdiği ve mevcut durumu korumaya çalıştığıbirdönemi yaşamakta; bununla birlikte hala çok geniş bir coğrafyaya sahipbulunmaktadır. Devletiyönetimindeliyakatsahibiinsanlarıbulmakgüçleşmiştir.Bir payeyielde etmek ve eldetutmak için her yola başvurulmaya başlanmıştır. Bunlarınyanısıra daAnadolu'daCelaliİsyanlarıbaşlar.İçteki bu problemlere karşılık dışarıda da Avrupalı devletler kendi aralarındaOsmanlı'yakarşıbirlik kurmaya çalışırlar. Bu sırada Osmanlı hem dış ülkelerle savaşmakta, toprak kaybetmekte hem de içteki isyanlarla uğraşmaktadır. Bu isyanlar sırasında birçok padişah ve devlet adamı canın da oluyordu.

Yukarıda bahsedilen olaylara şahitlik eden Sürûrî, bu olayları manzumelerinde konu edinmiş ve onlara tarihler düşürmüştür. Bu tarih manzumelerinde, kazanılan küçük zaferler ve yapılan icraatlar çok büyük gösterilmiş ve büyük sevinçle karşılanmıştır. Aslında bu abartıların bir nevi halkın psikolojik durumunu bize aksettirdiğini söyleyebiliriz. Osmanlı'nın çöküşe geçtiği bu dönemde halk en küçük bir kıvılcımda eski ihtişamlı günlerin tekrar geleceğini ümit ederek, gelen her bir padişahı büyük bir kurtarıcı ve kazanılan en küçük zaferi büyük bir olay gibi görmüş ya da görmek istemiştir. Örneğin Ariş'in fethi için altmıştan fazla tarih düşürdüğü göz önünde tutulursa bu abartılar daha net olarak görülür. Surûrî de yazdığı tarihleriyle halkın bu duygularına tercüman olmuş, bu manzumelerinde halktan bir insan gibi yeri gelmiş Fransızlara küfretmiş, yeri gelmiş halk deyişlerini kullanarak duygularını ifade etmiştir.

Burada o dönemde yapılan savaşlar, kazanılan zaferler, işgal edilen yerler ve yine o dönemde önemli görülen olaylar üç ana başlık altında ele alınacaktır. Bunlar: Savaşlar ve fetihler, İstanbul'da yangınlar ve üç anbarlı geminin denize

indirilişı ve padişahın talebeleri uyarması.

Savaşlar (Fetihler)

“Fetih, Müslümanların ülke veya şehirleri i'lâ-yi kelimetullah amacıyla İslâmiyet'e açmaları, İslâm devleti idaresine almalarıdır. Arapça'da "açma, yol gösterme, hüküm verme, galibiyet ve zafere ulaştırma" anlamlarına gelen fetih,(feth, çoğulu fütûh, bunun da çoğulu fütuhât) terim olarak İslâm'da meşru görülen savaşlar hakkında cihad kelimesine benzer şekilde, müslümanların gayri müslimlerden gerçekleştirdikleri toprak kazançlarını tarihte ve günümüzde bilinen diğer istilâ ve sömürü savaşlarından ayırmak amacıyla kullanılmıştır; kaynağı da müslümanların geçmiş ve gelecekteki maddî-mânevî zaferlerinden bahseden Feth süresidir. İslâm sancağı altında Hz. Peygamber ile sahâbiler tarafından gerçekleştirilen zaferlerle dolu sefer ve savaşlar için kaynaklarda sık sık bu terime yer verildiği görülür. Ancak burada kelimenin yalnız maddî yönden fetih mânası taşıdığı söylenemez; kelime öncelikle ve daha çok, kalbi ve aklı İslâm gerçeğine açmak, ikinci olarak da İslâm mesajının önündeki engelleri kaldırmak, insanın kalbine ve aklına ulaşmayı mümkün kılacak ortamı hazırlamak anlamına gelir.”³⁷

“İslâmiyet'in doğuşu sırasında birbirlerine düşmanlık besleyen Arap kabileleri Kur'an'ın irşadı ve Hz. Peygamber'in terbiyesiyle birleşerek i'lâ-yi kelimetul-lah için kılıç kuşanan idealist bir iman ve fetih ordusu haline gelmiş, bu ordu sayesinde İslâm'ın tevhid anlayışı nereye ulaşmışsa o topraklar çeşitli ırk, din ve mezheplerin korunma imkânı bulduğu bir sığınak olmuştur. Böylece müslümanlar, belli bir prensip ve amaç uğruna giriştikleri cihadla yeryüzüne barış, adalet ve fazilet getirmişler, adalete ve eşitliğe dayanan bir içtimaî ahenkle fethedip idareleri altına aldıkları yerlere tek tanrı fikrinin ve imanının huzurunu da taşıyarak yeni bir dünya düzeninin müjdelerini vermişlerdir”.³⁸ “İslâm fetihleri devletin sınırlarının genişlemesini sağlamakla birlikte gayri müslimleri zorla müslüman yapmayı hedef almıyor, onları yalnızca İslâm devletinin himaye ettiği insanlar statüsüne sokmakla yetiniyordu. Bir başka ifade ile, onların zorla müslüman olmalarını değil İslâm'a tâbi olmalarını, İslâm'a girmeden Allah'a itaat etmelerini sağlıyordu. Çünkü zorla dine girenlerin müslümanlığından ne kendilerine ne de İslâm ümmetine bir hayır gelmeyeceği,

³⁷Mustafa Fayda “Fetih”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.12 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1995):467

³⁸Mustafa Fayda “Fetih”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.12 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1995):467

ayrıca insanları ölümle tehdit ederek müslüman yapmanın münafıklığı körüklemek-ten ve cemiyetteki münafık sayısını arttırmaktan başka bir sonuç vermeyeceği biliniyordu.

“İslâm dünyasında gerçekleştirilen fetihlerle ilgili çok zengin bir literatür bulunmaktadır. Başta İbn Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) eseri olmak üzere kronolojik esaslara göre kaleme alınmış tarih kitaplarından başka bir şehir veya bölgenin fethine dair müstakil kitap ve risaleler de yazılmıştır. Salih Ahmed el-Alî, ilk dört asırdaki İslâm fetihlerini anlatan ve İbnü'n-Nedîm'in Kitâbü'l-Fih-risfinde yer alan Arapça eserleri toplayarak F. Rosenthal'in A History oî Müslim Historiographyadlı kitabından Arapça'ya yaptığı tercümede bir araya getirmiştir Cîlmü't-târîh. ein-de'l-müslimtn, s. 283-287. Hicretin İlk üç asrında gerçekleştirilen İslâm fetihleriyle ilgili en kıymetli eser, başta bir yerin barış veya savaş yoluyla ele geçirilmesine dair haberler ve buna bağlı olarak muahedelerle belirlenen cizye ve haraç miktarlarını zikreden, arkasından da fetihlerden sonraki imar ve iskân faaliyetlerine ve yapılan camilere, iktâ edilen veya mera haline getirilen topraklara ait rivayetlere yer vererek İslâmlaştırmaya ait bütün gelişmeleri anlatan Belâzürî'nin (ö. 279/892-93) Fütûhu'l-büldân'ıdır. Türk-İslâm devletleri geleneğinde ise yine tarih kitaplarının yanında gazânâme, gazavatnâme, fetihname, zafernâme gibi adlarla çok zengin bir literatür meydana getirilmiştir”.³⁹

18. yüzyıl şairlerinden Sürûrî de İslam literatüründe büyük öneme haiz bu fetihler ve ila-yı Kelimetullah için yapılan bu savaşlar için tarih manzumeleri nazmetmiş, gazavat-nameler gibi bu savaşları canlı bir şekilde betimlemiştir. Aşağıda ele alınacak bu tarih manzumeleri oluş sırasına göre bir kompozisyon gibi incelenecektir. Öncelikle savaşlara nasıl hazırlık yapıldığından hangi niyetle yola çıkıldığından daha sonra bu savaşlarda gazilerin göstermiş olduğu kahramanlıklardan, şehit olanların yüksek bir makama sahip olduklarından son olarak da kazanılan zaferden ardından duyulan sevinçlerden bahsedilerek bu konu hitama erecektir.

Savaşalar

Tıgıdırbürhân-ı kâfî'kimolurbî-iştibâh

‘Avn-i Hâklamüdde’i-i bâtılmülzemvezîr[24]

³⁹Mustafa Fayda “Fetih”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.12 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1995):467

Allah'ın yardımıyla batılın karşısında duran ve onu mülzim eden vezirin kat'i bürhanı şüphesiz onun kılıcıdır

Bütün Müslümanlara farz olan Allah yolunda mücadele etmenin yolu yöntemi asırdan asıra değişiklik göstermektedir. Örneğin önceki asırlarda kılıç iken bu asırda kalem olması gibi. Şair de 18. Yüzyıl da yapılan bir savaşın delili, şüphesiz Allah'ın yardımıyla, batılın karşısında duran vezirin kılıcıdır diyor.

EySürûrîHaknümâyânoldubutlânmaḥvolup

Nür-imāndanžalāmküfrütuğyānmaḥvolup[25]

Ey Surûrî Batıl yok olup Hak ortaya çıktı iman nurundan karanlık, küfür ve tuğyan yok oldu

Cihat Müslümanlara farzdır. Cihattaki maksat islamiyeti her yere yaymak ve küfrü ortadan kaldırmak. Burada savaşın sonunda bu maksada erişilmiş olacak ki şair Hak ortaya çıktı batıl yok oldu. İmanın nurundan zulüm, küfür ve tuğyan yok oldu diyor.

YâRabervâḥ-ışehîdânı müazzezeylekim

‘Arśa-iheycādahîçanlardimezdicân‘azîz

Yâ Rab şehitlerin ruhunu muazzez eyle çünkü onlar savaş meydanlarında can çok değerli demediler, canlarını verdiler

Bazı ayetlerde şehitler anlatılırken: “Müminlerden öyle yiğitler vardır ki Allah'a verdikleri sözü yerine getirip sadakatlerini ispat ettiler. Onlardan kimi adağını ödedi, canını verdi, kimi de şehitliği gözlemektedir. Onlar verdikleri sözü asla değiştirmediler.”⁴⁰ “Andolsun, eğerAllah yolunda öldürülür ya da ölürseniz, Allah'tan olan bir bağışlanma ve rahmet, onların bütün toplamakta olduklarından daha hayırlıdır.”⁴¹

Şair böyle yüksek mertebede olan şehitler için dua ediyor. Allah'ım onları muazzez eyle çünkü onlar canlarını sakınmadılar, savaş meydanlarında seni canlarından daha aziz bildiler.

Kilid-ikenziMısrıdāver-iYūsuf-şiyemaçdı

Açıldıbāb-iİḥsānmülk-iMısrıṅgeldimiftāḥı (H.1216-M.1801)[35]

Yūsuf tabiatli vezir Mısır'ın hazinesinin kilidini açtı, Mısır mülkünün anahtarı geldi

⁴⁰ Ahzap Suresi 33/ 23

⁴¹ Al-i İmran Suresi 3/157

ihsan kapısı açıldı

Fetih kelimesi Arapça açmak demektir. Mısır denince akla Hz. Yusuf ve mısırın hazineleri gelmektedir. Şair de bu bilgilerden kinaye Yûsuf tabiatlı vezir Mısır'ı fethetti, Mısır'ın hazinelerini açtı. Mısır mülkünün anahtarı yani bunun açıcısı vezir geldi, ihsan kapısı açıldı.

Ġazâ farzoldı kimhâsm-ı muzırırñ

Žuhûrunda mażarratirdi Mısra[177]

Gaza farz oldu çünkü zararlı düşmanın ortaya çıkmasıyla zarar geldi Mısır'a

Gazâ, “İnsanların İslâmiyet'i iştîmeleri, müslüman olmakla şereflemeleri yâhud müslümanların; dînine, vatanına ve namusuna tecâvüz eden düşmanı def etmeleri için yapılan muhârebedir. **Gazâ** lügatte, harb maksadıyla düşmana yönelmek, sefere çıkmak, gayr-i müslimlerle çarpışmak demektir. Gazâ kelimesi, Kur'ân-ı kerîmde geçmemekle birlikte, aynı anlama gelen “**kıtal**” ve “**cihâd**” kelimeleri ile sık sık tekrarlanmaktadır. Çoğulu **gazâvât**tir. Cihâd da aynı mânâdadır.”

“Gazâ, farz-ı kifâyedir. Müslümanların bir kısmı bu farzı yerine getirince diğerlerinden düşer, günahkâr olmazlar....Düşman, bir İslâm beldesine hücum eder, umûmî seferberlik îlân edilirse, eli silâh tutan herkesin harbe iştirak etmesi farz-ı ayn olur.”

Yukarıdaki bilgiler ışığında beyitleri inceleyecek olursak şair de zararlı düşmanların saldırdığını ve zarar verdiğini bu sebeple de savaşmanın farz hükmünde olduğunu bu beyitte bize göstermiştir. Ayrıca şair ‘r’ ve ‘z’ harflerini sıkça kullanarak aliterasyon sanatını kullanmıştır.

Başladı şevvâldet edbîre hâsmıñ'an-ķarîb

Mülküñalurgelmeden mâh-ı safer Sultân Selîm

Şevval ayında hazırlıklara başladı ansızın, mülkünü alır Sultan Selim sefer ayı gelmeden

Yukarıda da bahsedildiği gibi cihat farz oluyor, padişah hemen savaş hazırlığına başlıyor; şair de çok güvendiği padişahın birkaç ay içinde savaşın kazanılacağını söylüyor. Aslında şair savaşın kazanılmasını arzu ediyor fakat bu arzusunu ‘padişah alır’ sözüyle kibar bir şekilde ifade ediyor.

Haṭṭokundubāb-ı ‘ālîdedu’ākıldı’ibād
Ḥaḳdanolsunmaḫhar‘avnüḫaferSulṭānSelîm

Padişah yazısı okundu, insanlar dua etti. Allah Sultan Selim’e yardımı ve zaferi ona mazhar kılsın.

Babıali, “Osmanlı Devletinin son döneminde sadrazamlık makamına ve hükümete verilen ad. Babıali "yüce kapı" manasına gelmektedir. Osmanlılarda "kapı" kelimesinin yanısıra aynı anlama gelen Farsça "der" ve Arapça "bab" kelimeleri "padişah ve sadrazam sarayı, devlet ve hükümet dairesi" manasında kullanılmıştır. İslam ve Türk tarihinde birliğin ve kuvvetin temsilcisi olarak görülen devletin ve hükümetin merkezleri yüksek ve yüce olarak bilinmiş, dolayısıyla buralara aynı manada olmak üzere Dergah, Bab-ı Saray, El-Bab-üs-Sultaniye, Bab-ı Hümayun, Bab-ı Ali, Bab-ı Asafi ve Paşa Kapısı gibi isimler verilmiştir.”

Hatt-ı hümayun, Osmanlıpadişahlarının önemli konularda bizzat yazdıkları ya da notlar düştükleri fermanlara verilen ad.

Yukarıdaki beyitlere göre Babıali’de padişah fermanı okunuyor ve dualar ediliyor. Bir savaş için yazıldığına bakılırsa savaş fermanının verildiğini ve halka duyurulduğunu söyleyebiliriz. Şair de ikinci mısırada Sultan Selim’e Allah’ın yardımı ve zaferi üzerine olsun diyerek dua ediyor.

Kulluğundaçokbahadırvarıgöndersebozar
KâfirinṭaburunaellineferSulṭānSelîm

Kulluğunda çok yüksektir öyle ki kâfirlerin taburuna elli asker gönderse bozar Sultan Selim.

Sultan Selim kulluk noktasında çok önemlidir kâfirin yüzlerce askerine elli asker gönderse onları mahveder. Burada şair, padişahın kulluğunu ön plana çıkartıyor ve bu sebepten savaşı kazanacaklarını düşünüyor. Çünkü İslam tarihine baktığımızda genellikle gerçekten inanan ve kullukta derinleşen bir avuç İslam askerinin binlerce düşman askerlerini bozguna uğrattıklarını bilmekteyiz. Yine buna benzer böyle bir beklentiyi şair bize ifade ediyor

Şehîdānşübheyokdurleyle-iḳadriḫre ṭoğmuşkim
Şabāhındavirüpnakd-irevāndârü’n-na’îmaldı

Şüphe yoktur ki şehitler kadir gecesinde doğmuştur, o gecenin sabahında can verip adn cenneti onu aldı

Şehit, “Allah yolunda canını fedâ eden, dînini, vatanını, bayrağını, nâmusunu müdâfaa ederken ölen, haksız yere öldürülen Müslüman... Şehitlik, Allah katında peygamberlikten sonra en yüksek mertebedir. Peygamberlerden sonra derecesi en yüksek olan şehitlerdir. Şehitler, Allahü teâlânın sevgili kullarıdır. Cennette, onlar için sonsuz nîmetler hazırlanmıştır. Şehitlerin, Cennet nîmetlerine kavuştukları vakit; ‘Ey Rabbimiz, biz senin yolunda tekrar şehit olmak için dünyâyâ döndürölüp öldürülmeyi istiyoruz.’”⁴²Derler.

Naîm: Lügatta; yaşayışı rahat ve müreffeh olmak, nimet, bolluk, refah içinde yaşama manasındadır.

"Muhakkak ki îmân edip sâlih ameller işleyenler ise, îmân etmeleri sebebiyle Rableri, onları altlarından ırmaklar akan Naîm Cennetlerinde (mükâfâtlandıracağı doğru bir yol üzere) hidâyete erdirir.”⁴³

“Ve beni Naîm cennetinin vârislerinden kıl!”⁴⁴

Şehitlik payesini elde etmek ve cennete girmek Müslümanlar arasında arzu edilen bir mertebedir. Böyle istenen bir mertebeye ulaşan şehitlere şair, kadir gecesinde doğmuş diyor. Çünkü ‘kadir gecesinde doğmak’ tabiri çok şanslı, nimete ulaşmış insanlar için kullanılır.

Mişâl-i hâlkâ-ila’netturkengerden-i hâsma Takıldısür-ıkal’aboyunakayd-ı ‘aẓîmaldı

Lanet halkasının bir misali varken düşmana daldı, kalenin suru takıldı boynuna ve azim bir bağ geçti boynuna.

Lanet halkası boynuna geçmek; Hemen herkesin lanet okuyacağı, bunun devam edeceği bir iş yapmış olmak, bir duruma düşmüş olmak.

Lanet halkasıyla alakalı bir hikaye anlatılır: Haşır gününde Allah meleklerle şeytanı cehenneme atmalarını emreder, yüzlerce melek onun boynundaki lanet halkasından asılırlar ama cehenneme atamazlar daha sonra Cebrail ve binlerce melek gelir onlar da başaramazlar bunun üzerine Allah der ki “şeytanın boynunda lanet halkası durduğu sürece hiçbir varlık onu cehenneme atamaz.”

Şair de Fransızların boynunda lanet halkası varken İslam ordusu Fransızları alıp dışarıya attı, binlerce meleğin yapamadığını İslam askerleri yaptı, kalenin suru başlarına geçti ve ayağına da büyük bir zincir bağlandı diyerek Fransızlar iblise

⁴² Mustafa Fayda “Fetih”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.12 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1995):467

⁴³ Yunus Suresi 10/9

⁴⁴ Şuara Suresi 26/85

İslam ordusunu da dünyada yaratılan her şeyden güçlü bir varlığa benzetiyor.

Ğırív-ı ıob-ı âteş-bârdanvağt-ihelâkinde
‘Adû-yıdînpeyâm-ışiddet-inâr-ıcahimaldı

Helaket olacakları zaman, ateş saçan top seslerinden din düşmanı, büyük ateş şiddetinin haberini aldı.

Nar-ı cehim, cehennem ateşi demektir. Her yere ateş saçan topların sesini duydukları zaman din düşmanları bu sesi cehennem ateşinin habercisi olarak gördüler. Şair savaş meydanını haşır meydanına benzetiyor. Burada ölen Fransız askerleri cehenneme, Müslüman askerler de şehit olup cennete gidiyorlar.

Fransadandonanmailevâfirharbi-ibahri
AkınsalmağlaMısragerçikimşûriş-fezâoldu

Fransa’dan çok fazla donanma ile deniz harbi için Mısır’a akın saldı, bu sebeple Mısır’da karışıklık oldu.

Bu beyitlerde düşman askerlerinin iyi bir askeri teknoloji ile Mısır’a geldiklerini bu sebeple Mısır’da büyük bir çalkantının olduğunu görmekteyiz.

Süyüf-iehl-iimândem-be-demşerbetgibiñâke
İçürdiķanlarınkimümm-idünyâfitne-zâoldu

İman ehlinin kılıçları her vakit kâfirlerin kanlarını şerbet gibi toprağa içirdi kötü dünyanın annesi fitne çıkaran bir kadın gibi oldu.

Dünyanın anası, Mısırlılar, ülkelerine ve başkent Kahire’ye ‘Ummu’d- dünya’ yani ‘Dünyanın Anası’ der. Medeniyetin beşiği bir ülke. Yunan felsefesinin dahi kökeni Mısır’dır. O nedenle Mısırlılar iftihar ve gururla Mısır için “mmu’d-dünya” yani “bütün dünyanın anası” diyorlar.

Şerbet, şekerli, ballı, güllü, baharatlı veya meyve aromalı ferahlatıcı içecektir ve genellikle kırmızı renkte olur.

Dünyanın anası tabiri genelde olumlu anlamda kullanılır ama şair burada kadın özelliğinden yola çıkarak Mısır’ı fitneci bir kadına benzetiyor. Çünkü burada büyük bir savaş var bu sebeple iman ehli askerler kılıçlarıyla o kadar çok küffar kanı akıttı ve şerbet gibi toprağa içirdi ki bunlar hep fitneci dünyanın anasından oluyor.

**CesâreteyleyüpCezzârPaşaüzrevardıkda
Hezîmetlebelâsınbuldu mel'ünlarsezâoldu**

Cezzar Paşa cesaret ederek onların üzerine vardığı zaman büyük bir hezimetle mel'unlar belaya müstehak oldular.

Çok kan döktüğünden dolayı cezzar lakabını alan Ahmed Paşa cesaret edip düşman askerlerinin üzerine yürüdü, büyük bir hezimetle bu lanetli askerler belasını buldu ve bu bela onlara gayet layık oldu.

Cezzâr Ahmed Paşa“Fransız Kralı Napolyon’a karşı Akka Kalesini başarı ile savunan büyük Türk kumandanı. Bosnalı olup doğum târihi bilinmemektedir. İstanbul’a gelerek Sadrâzam Hekimoğlu Ali Paşanın hizmetine girmiştir. Ali Paşa ikinci Mısır vâililiğinden azl edilince, Mısır’da kalarak meşhur Ali Beyin kölesi Abdullah Beyin hizmetine girdi. Bahire kâşifliğine atanan Ahmed, orada Bedevîlere karşı olan muhârebelerde gâlip gelmiş ve çok kan dökmüş olduğundan, kasap anlamına gelen “Cezzâr” lakabı verilmişti.”⁴⁵

**Şaçup tob-iejderpeyker-âteşkal’aburcundan
Fezâmanend-idüzâhķızdıküffâracezâoldu**

Ateş peykeri kalenin burcundan ejder toplarını saçıp gök yüzü cehennem gibi kızdı küffara ceza oldu.

Yine burada şair kalenin burcundan atılan topları ejderhanın ağzından çıkan ateş toplarına benzetirken, gökyüzü cehennem gibi kızdı kâfirlere ceza oldu diyerek bu manzarayı cehenneme benzetiyor.

**Çatlayupyüzüzredüşmensanmaķaçmaķdan‘adū
Baltalarlaarkasından yarıderbâb-ıgazâ**

Düşmanlar kaçmaktan yüz üstü düşüp çatladı sanma, baltalarla arkasından yarı gaziler

Burada ise düşmanın kaçarak çatlayıp yüz üstü düşmesini sen onu koştırmaktan sanma, onların arkasında baltalarla koşan İslam gazileri var diyerek böyle bir olayı gazilerin kahramanlıklarına bağlıyor.

⁴⁵Feridun Emecen,“Cezzar Ahmed Paşa”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.7 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1995):518

Çignedüpatayetişdikcekaçanhâ'inleri
Hâkehasm-ıbî-karârınkardierbâb-ıgazâ

Gaziler kaçan hainleri ata çiğnettiler, bozulan düşmanları toprağa karıştırdılar

Burada başka bir savaş sahnesiyle karşılaşmaktayız. Gaziler atlarıyla; kaçan, endişeli hainleri çiğneyerek toprağa karıştırıyor.

MâtemitdikceFransızmürde-imurdârına
Sûridüpçalkânkılıcoynardierbâb-ıgazâ[28]

Fransızlar murdar ölülerine matem ederken gaziler şenlik yapıp kalkan ve kılıç oynarlardı

Bu beyitlerde savaşın zaferle sonuçlandığını ve bu sebeple gazilerin kalkanlarla ve kılıçlarla oynadığını diğer taraftan Fransız askerlerinin murdar ölülerine ağladığını görmekteyiz. Burada islamî bir bakış açısı görülmekte, çünkü İslam askerleri için gazi, şehit ünvanı kullanılırken Fransız askerleri için murdar olarak kullanılması bunu gösteriyor. Şair aynı zamanda tezat sanatı kullanıyor: Matem- sûr, mürd-i murdar ve erbab-ı gaza gibi...

Dem-i a'dâ-yıbed-çehreilekandımûrumâr-ıdeşt
ToyurduNiliçindelâşe-imurdârı timsâhı

Kötü çehreli düşmanın kanına çölün karıncası ve yılanı kandı, murdar leşlerine de Nil Nehri'nin timsahları doydu

Mısır timsahlarıyla meşhur bir şehirdir. Ayrıca mısır kobrası ve engerek yılanı önemli zehirli hayvanlarındandır. Şair de buna dikkat çekip o kadar kan aktı ki susuz çöllerdeki yılanlar ve karıncalar bile kandılar. Timsahlarıyla meşhur bu ülkenin bütün timsahları murdar et ile doydular diyerek ne kadar çok düşman askerinin öldüğünü bu şekilde ifade ediyor.

Müsellembirgazadırbu kırıldı buncakâfir kim
Olurdugörseel-kıssaEbûMüslim demeddâhı

Herkesçe bilinen bir gazadır bu kırıldı bunca kâfir Ebu Müslim görseydi bunun methedicisi olurdu

Aşağıda da ifade edildiği gibi büyük halk kahramanı, her zaman hakkı savunan ve zulme karşı çıkan Ebu Müslim bu savaşı görseydi onun meddahi olurdu çünkü

herkes tarafından kabul edilen öyle bir savaştır ki çok sayıda kâfir öldürülmüştür.

Ebû Müslim Destanı, “Dinî-destanî halk hikâyesidir. Türk edebiyatında Kıssa-i Ebû Müslim ve Ebû Müslimnâme olarak da bilinen bu destanın kahramanıdır. Emevî Devleti'nin sona ermesinde en önemli rolü oynayan ve idarenin Abbâsîler'e intikalini sağlayan Ebû Müslim-i Horasânî'dir (ö. 137/755).

Ebû Müslim destanda daima hakkı savunan, zulme ve zalimlere karşı çıkan bir kişiliğe sahip olarak işlendiğinden Özbekistan, Türkmenistan, Dağıstan ve İran'da olduğu gibi Anadolu'da da mübarek bir zat telakki edilmiş, bu durum şöhretinin İranlılar'dan çok Türkler arasında yayılmasını sağlamıştır. Bundan dolayı başta yeniçeriler olmak üzere fütüvvet ocakları, Siî-Alevî zümreler, Bek-taşîler ve ahiler arasında, daha sonra da eşraf içinde ve köy odalarıyla kahvehanelerde, Hz. Ali ve Hz. Hamza hikâyeleri gibi bu mensur destanın okunması da bir gelenek halini almıştır.”⁴⁶

Düşmen-idinitdiistimânkalupnâçâr kim

‘Askerazbârütyokdurdânenâdirnân‘aziz[30]

Din düşmanı çaresiz kalıp aman diledi, çünkü askerleri az kalmış, silahı bitmiş ve ekmekleri azalmıştı

“**Nân- aziz**, Osmanlı'da ekmek, resmi tabelalarda “nân-ı aziz” diye yazılmış. Yani mübarek, kıymetli ekmek anlamında. Anadolu'da ise birçok yörede hâlâ, yemek yedim, denmez de, “hadi buyurun biraz ekmek yiyelim” yahut “ekmek yedim” denir. Aldığımız ücreti, kazancımızı “ekmek parası” olarak niteler, mesleğimiz için “bu işten ekmek yiyoruz” deriz, evin ihtiyaçları içi “çoluk-çocuk ekmek bekliyor” tabirini kullanırız. İş rast gidince “ekmeğine yağ sürüldü”, aymazlık ya da nankörlük edince “ekmeğini ayağı ile tepti” deriz. “Et ne kadar arık olsa ekmek üstüne yaraşır” diye ekmeksiz sofraya düşünmeyiz. Tarih boyunca hayat ve maişet anlamında görülen ekmek, bize verilen tüm nimetleri temsil eder.

Yukarıdaki beyitlerde de şair ekmek yerine ‘nân-ı aziz’ aziz ekmek diyerek döneminin nimet anlayışına ışık tutuyor. Bunun yanında düşmanın yiyeceksiz kaldığını ifade etmek için yine bu ifadeyi kullanıyor. Diğer taraftan düşmanın çaresiz, silahsız ve yiyeceksiz kaldığını söyleyerek savaş meydanından canlı örnekler getiriyor gözlerimizin önüne.

⁴⁶Nureddin Albayrak, “Ebu Müslim Destanı”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.10 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1994):196

Eziyetitsevücûda tutupezerâdem
Nedeñlüolsadaçâpüklükibtidâpirede[32]

Pire vücuda eziyet verse başlangıçta, ne kadar çabukluk olursa olsun sonunda insan onu tutup ezer

Bu ve bir sonraki beyitte şair Fransızları aşağılayarak onları küçük zararlı hayvanlara benzetiyor. Burada ise düşman pire gibi zararlı ve bir o kadar da küçük ve çabuk hareket eden bir hayvandır. Ama her şeye rağmen sonunda insan onu tutup eziyor.

Mısrıdikilâr-ı mülk-iefrencgirmişfâre-veş
Fethîdüphalkışükrlebeslerolmuş'imvezîr[24]

Fransa'nın mülkünün kileriydi Mısır, Fransızlar fare gibi girmişler; o nimetli vezir orayı fethedip halkı şükürle besler

Fransızlar burada fareye benzetiliyor. Mısır da kilere. Fareler başkalarının mallarını yiyerek mal sahiplerini nimetsiz bırakırlar. Dünya masallarında da okuduğumuz gibi fare zararın da sembolüdür. Fransızlar da kendi mülkleri olmayan Mısır'a girmişler ama bu nimeti, vezir onların elinden alıyor ve mal sahiplerine veriyor ve bu duruma Mısır halkı şükrediyor.

Kaḥbelikitdigindenâdimolupkarıgibi
Çünküyokdurşaklısaçlarınıyolduyine[31]

Bütün yaptıkları ortaya çıktı, saklı bir şeyi kalmadı bu sebeple karı gibi kahpelik yaptığına pişman oldu

Küfrü ve argoyu günlük hayatta hayatın bir parçası olarak kullanan Türk milleti, bunu sanatta da en güzel şekilde kullanmış, bu küfürler ve argolarla onlarca eserler oluşturmuştur. Nefî'nin 'Siham-ı Kaza'sı bunlardan biridir.

Böyle bir milletin bir üyesi olarak yetişen şair konuşma havasıyla yazdığı manzumelerinde birçok yerde argo ve küfür kullanıyor. Burada Mısır yani 'dünyanın anası' olarak ele aldığı bu ülke kahpe bir kadındır ve kahpelik yani zina yapıyor. Bu yüzden çok pişman oluyor ve saçlarını yoluyor.

Ḥıyânetiylebaşıörtülühücûmitdi
Burütbeḡahbelikolmaznisâ-ifâcîrede[31]

Başı örtülü hıyanetle hücum etti bu kadar kahpelik, günahkâr bir kadında bile olmaz

Yine Mısır zinakar ve hıyanetli bir kadına benzetiliyor. Şair buna şaşırıyor çünkü bu kadın Kur'an'ının emri olan tesettürü istimal ediyor bununla birlikte zina yapıyor. Kahpeliğin bu kadarı da olmaz diyerek hayretini ifade ediyor.

Ketānolmuşdısaçıümm-idünyāniñhinnākıldı

Dem-i gâret-gerân-ıhod-pesendMısırî gâziler (H.1216-M.1801)[183]

Dünyanın anasının başı keten gibi bembeyaz olmuştu; gaziler, kendini beğenen çapulcuların kanıyla Mısır'a kına yaktı

Saça kına yakmak çok eski bir adettir ve cennete ait bir süs olduğuna inanılır özellikle saçları beyazlamış yaşlı kadınlar saçlarına kına yakarlar. Bu beyitlerde dünyanın anası olan Mısır'ın saç beyazlamış gaziler de Fransız askerlerinin kırmızı kanıyla Mısır'ın saçına kına yakıyor.

İçindendürdüşdükdē'adū'ālemdiditārîh

Cenînioldıısākıtümm-idünyāeylesünrâhat(H.1216-M.1801)[184]

Mısırdan uzaklaştıkça düşmanlar dedi tarihini, cenini düşürdü dünyanın anası rahat olsun

Başta Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) olmak üzere her halife, etrafa asker gönderirken yalnızca muharip statüsünde olanlarla savaşmalarını hedef göstermiş ve: "Yaşlılara, kadınlara, çocuklara, kendisini ibadet ü tâate vermiş ruhbanlara ve mabetlere ilişmeyiniz.! Ağaçları yakmayınız.! Hayvanlara dokunmayınız.! Ve servetleri heder etmeyiniz." diye emirler vermişlerdir.

Ama ne yazık ki yukarıdaki hassasiyeti düşman askerleri gösterememiş bu sebeple savaşlarda çok sayıda çocuk ölmüştür.Kadınlar tecavüze uğramış ve hamile kalmıştır. Bunun en açık örneği Bosna Hersek'teki 1994'lü yıllarda yapılan savaşlarda kadınların Sırp askerlerinden hamile kalmasıdır.

Dünyanın anası olan Mısır da Fransız askerleri tarafından tecavüze uğruyor ve hamile kalıyor. İslam askerleri gelip onları uzaklaştırıyor ve Mısır'ın ceninini düşürüyorlar.

Kümeýt-ifarzıaltındanalındıdüşmeniñBârî

Eşeklikettiğiçünsırtına şimdise mervirdi(H.1216-M.1801)[185]

Farazî bir doru atının altından Mısır alındı ve eşeklik ettiği için Allah onun sırtına semer verdi

Kümeýt/Kumeýt: kelime anlamı “siyaha çalar kırmızı şarap” olup, rengi kırmızı şaraba benzeyen, gövdesi koyu kırmızı/kızıl ya da siyah kırmızı arası, kuyruğu ve yelesi siyah olan atlara kümeýt/kumeýt denmiştir. Ömer Hayyâm’ın dayanıklı ve Hz. Ali’den rivayetle en yiğit at dediği “kümeýt/kumeýt”, soğuğa ve sıcağa, açlığa ve susuzluğa, koşmaya, güneşe, taşlığa ve çamura en dayanır ve bu bakımdan en değerli atlar arasında kabul edilir. Türkçede bu renk atlara “doru” denmektedir.⁴⁷

Şair düşman askerlerini hayali bir kümeýt atına benzetiyor. Böyle doru bir atın altından Mısır alınıyor. Bununla kalınmıyor eşeklik ettiği için sırtına semer veriliyor. Buradaki at eşek münasebeti bize halk arasındaki attan inip eşeğe binmek deyimini hatırlatıyor.

İstanbul Yangınları

İstanbul’un yangınları, dünyada belki misline tesadüf edilmeyen birer haledir. Tarih bu amansız düşmana “ejderha” ismini veriyor. İstanbul’da cehennemler yaratan bu ejderha, yedi başlı değil, bazen ateş saçan yirmi yedi başlıdır. Zaman olmuştur ki bu “ejderha” İstanbul’un yarısını yalayıp geçmiş, arkasında yüzlerce ve binlerce çıplak insanı harabeler arasında bırakmıştır.⁴⁸

Bu yangınlar maddi zarar vermekle kalmamış manevi kültür mirası taşıyıcısı bir çok kütüphane ve tarihi eserleri de yok edip gitmiştir.

İstanbul halkı yangınları Allah’ın bir gazabı olarak da görmüştür çünkü geleneksel inancın kaynaklarına baktığımızda genelde kâfirler cehennemdedir, onlar ateş ehlidir, Allah onlara ateş ile gazap eder. İslam peygamber doğduğu zaman Kısra’nın tapınağının ateşi sönmüştür. Yine bir gazap vasıtası olan ateş İbrahim için serin ve selametli olmuştur.

Mustafa Derviş Efendi 18. Yüzyıla ait iki yangını anlattığı “Harik” isimli eserinde özetle yangının görünen ve görünmeyen sebeplerini şöyle sıralar.

Açık sebepler,

Yangının olduğu nisan ayında hiç yağmur yağmaması ve güneşin ısısından ahşap binaların en küçük bir ateşte hemen tutuşması,

⁴⁷Erkan Göksu, “Ömer Hayyâm’ın “Nevrûznâme”Sine Göre At Ve At Türleri” **Gazi Türkiyat/Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, c.4 (Ankara: Gazi Üniversitesi, 2009): s.21

⁴⁸Niyazi Ahmet Banoğlu, **İstanbul Cehennemi**, (İstanbul:Kapı Yayınları, 2008):38

Yangını söndürecek kişilere çok para verileceği söylentisiyle insanların kasten yangın çıkartması

Rüzgârın da yardımıyla yangının her yere yayılması

Gizli sebepler,

Anadolu ve Rumeli’de evleri yağmalanan köylünün İstanbul halkı tarafından önemsenmemesinden köylünün intikam almak istemesi,

Kadın ve erkeklerin aşırı süslenmesi, büyük binalar yapılması sebebiyle Allah’ın hoşlanmadığı işlerin yapılması,

Müneccimlerin bazı tabiat olaylarından gabya ait haberler çıkarmaları

Mustafa Derviş Efendi’ye göre bunların hepsi yangına sebep olan gailelerdir.

18.yy. İstanbul’un mimari dokusunu düşündüğümüzde yani binaların ahşaptan yapılması ve birbirlerine çok yakın olması bunun yanında her yangının ardından ibret alınmayıp tekrar aynı hataya düşülmesi yüzyıllarca İstanbul’da yangınların önüne geçilememiş bu sebeple bütün tarihi miras defalarca yanıp kül olmuş ve İstanbul halkı da yangınlar sebebiyle sefaletten bir türlü kurtulamamıştır.

Bu yangınlar halkın zihninde derin yaralar açmış, kısa sürede yaralar tedavi edilse de halk bu şoku uzun süre atlatamamıştır. Birçok şair şiirlerine bu yangınları konu edinmiştir. Bu şairlerden bir tanesi de Sürûrî’dir. Bu bildiride Sururî’in iki şiirinde İstanbul yangınları ele alınacaktır. Bunlara geçmeden önce İstanbul yangınlarının genel çerçevesini anlatmamız şairi anlamak açısından yol gösterici olacağından şairin yaşadığı tarihte çıkan bir yangın burada anlatılacaktır.

İstanbul’da ilk büyük yangın Cibali’de Son büyük yangın’da Cibali’de çıkmıştır. Yine 1780 yılında çıkan Cibali’deki yangın adete İstanbul’u kül haline getirmiştir. Ramazana denk delen bu yangın altmış dört saat sürmüş, insanların orucunu bozmaları için fetva makamından fetva bile çıkmıştır. O gün Cuma namazı kılınamamış, minarelerden halka yangına koşmaları için fetvalar okunmuştur.

Bu yangında dört yüzden fazla insan hayatını kaybetmiştir. Birçoğu evlerinde yanmış, bazıları da eşya kurtarıırken. O bayram İstanbul’un en neşesiz bayramı olmuş ve o bayrama “Kızıl Bayram” denmiştir.

18. yy. şairi Sururi şiirlerinde İstanbul'u derinden etkileyen ve o dönemin sosyal bir meselesi olan bu yangınlara oldukça tarih düşürmüştür. Birkaç örnek verecek olursak,

Harik İsimli Şiir

“Harik” isimli manzumenin ilk beytinde o dönem İstanbul yangınlarının çıkış sebebini anlatılıyor ve şiirin geri kalan on iki beytinde bu yangın betimleniyor. Bu betimleme esnasında iki unsur dikkati çekiyor gökyüzüne yükselen kıvılcımlar ve gökyüzünü simsiyah yapan duman. Şiir bu unsurlar üzerinden devam ediyor.

Niçepür-süz-iâşık niçeşüh-iâteşinruhvâr

Anuñçünyangıneksikolmazİstanbul'daherbâr

Şiir yukarıda verilen beyitle aşıyor. Şaire göre İstanbul'da aşk acısından yanan aşık ve şuh, ateşli yüzlü çok sevgili olduğundan her zaman İstanbul'da yangınlar eksik olmuyor.

Ocāy-ı cennetāsāyadüşergāhi birāteşkim

CehennemgörseferindeniderdiHâkḫ'aistizhār

Bu cennet gibi yere bir ateş düştüğü zaman cehennem onu görse korkusundan Allah'tan yardım ister. Siyah dumanlar içinde ateş saçan kıvılcımlar yandıkça insan, aşığın ahının gökyüzüne ateş saçtığını zanneder. İstanbul'un etekleri tutuşuyor tellallar sokaklarda yangın var yangın var diye bağırdıkça.

İstanbul'un yangınları tasvir edilirken ağızından ateş çıkan ejderha simgesi yaygın olarak kullanılır. Çünkü yazın sıcaklığında iyice ısınmış ahşap binalar yanarken çoğu zaman gökyüzüne güller gibi kıvılcımlar çıkıyor yere düştüğünde neredeyse bir mahalleyi yakıyordu. Yine bu kıvılcımlar göğe yükselirken minarelere isabet ediyor cami ve avlusuna toplanan insanları yakıyordu. Aşağıdaki beyitte şair de diyor ki yangın gecesi gökyüzünde parlayan şeyleri yıldız zannetme onlar yerden sıçrayıp gökyüzü takına çakılan kıvılcımlardır.

Oyanḫingicesigördüklerüñencümḫıyāsitle

Şokuldıçār-ṭāḫ-ıçerhayerdenśıçrayupmismār

Sururi kıvılcımlardan sonra dumanları da betimler. Yangının rengarenk dumanları gökyüzünü sarınca insan bunları gökkuşağı zanneder. Arada bir perde olmasa bu

dumanlar bütün gökyüzünü en zirvesine kadar çıkardı. Bu dumanlar etrafı öyle sardı ki tıpkı karanlıklar içinde kalan ab-ı hayat gibi.

Aradaolmasahâ'ilçıķandüdevc-ialāya

Yanardıbelkieyvān-ibülend-igünbed-idevvār

Böyle bir yangında minarelerde alemler yanıyor halka ilan ediliyordu. Bu alemler bu dünya ibadetgahını aydınlatan birer mum gibiydiler.

Harik şiirinin sonunda şair ateş saçan sözlerle beddua ediyor “Eğer birileri bunu kasten yaptıysa Kadir ve Kahhar olan Allah onun ocağını söndürsün. Çünkü İstanbul ateş ülkesi gibi oldu” diyor.

İkinci Cibali Yangınında Hekimoğlu Ali Paşa Camiinin Yanması

Harik-i sâni-yi Cübb-i alîden muhterik oldu

Tulumbalar yetişt i itmedi ammâ kifâyet mâ

İkinci Cibali yangınında yandı, tulumbacılar geldiler ama su yetmedi. Türbesi o yangını görünce yanıp yakıldı. Allah korudu da ateş söndü. Kütüphane yanmadı.

Galata kulesinin yanması

İstanbul yangınlarından nasibini alan başka bir yapı da Galata Kulesi, Sürûrî bunu şöyle anlatıyor.

Şol zamanlar ki Galatada harik oldu diyu

Savt-ı sükran gibi bî-müze avaz oldu

Galata Kulesi yandı diye tatsız tuzsuz bir şey duyduk. Kule tutuştu, ateşle savaştı, güllesi kızdı, gülle-endaz oldu.

Topçu ocağının yanması

Son olarak da topçu ocağının yanmasına tarih düşürüyor. Burada kaza ile yangın çıkıyor ve bu yangında bu ocak tamamen yanıp kül oluyor.

Nar-ı kazadan bir şerer düşmekle almışdı fitil

Meşta-yı ceşş-i topçıyan olmışdı külliye ‘adîm

Kaza ateşiyle bir kıvılcım düşmekle fitil almıştı ve topçu kışlası tamamen yok olmuştu

Sürûrî, şiirlerinde yangınları kısaca böyle resmediyor. Ama burada bu yangının resmedilmeyen, anlatılmayan, sosyal arka planda, ekonomide, bürokraside halkın psikolojisinde çok derin tesirlerinin olduğu değişik kitap ve tezlerde yazılmıştır.

Diğer taraftan bu yangınlar ihmalkarlıkların da neticesi olmuştur. Çünkü o dönem mimari yapısı incelendiğinde binaların ahşaptan yapılması ve birbirlerine çok yakın olması İstanbul'u yakıp kül edecek yangınların çıkmasına sebebiyet verdiği gibi, bu yangınlar sonucunda hiç ibret alınmayıp yine aynı yapılanma devam etmiş, bu yangınların ardı arkası kesilmemiştir. Ve bu yangınlar Osmanlı ekonomisini ve bürokratik işleyişin gerilemesinde önemli rol oynamıştır. Babıali yangınında pek çok resmi evrakın yanması hem resmi işlerin gerilemesine yol açmış hem de halkı çok zor durumda bırakmıştır. Öyle ki resmi evraklarının yanması sonucu yıllarca hapisshanede kalmak zorunda kalanlar olduğu gibi yine bu evraklar olmadığı için maaşını çok geç alıp mağdur duruma düşen çok sayıda memur olmuştur.

Üç Ambarlı'nın Suya İnmesi

“Osmanlı İmparatorluğu bir törenler ülkesidir. Bu bakımdan, gemilerin suya indirilmesi de büyük bir törenle gerçekleştirilirdi. Geminin kızağa konması ve denize indirilmesi aşamalarında öncelikle uğurlu saatin tespiti bir gelenek olmuştu. *Vakt-i muhtar* (seçilmiş zaman) müneccimbaşı tarafından padişahın ya da üst düzey devlet erkânının isteği üzerine belirlenirdi. Kaptan Paşa, *Hıfz-ıHüdâ* fırkateyni ve *İyd-i Nusret* korvetinin döşenmesi, dekorasyonu ve indirilmesiyle ilgili olarak Sultan II.Mahmud'dan izin istediğinde, Sultan, '*Birvakt-i mes'udda alarga olunmaları için müneccim başından zâyicesi getirtilib ba'dehû icrâsına mubâşeret oluna*' şeklinde cevap vermişti.¹¹ Yine başlarda tarzı bir geminin Tersâne-i Âmire'deki inşası sona yaklaşırken gemiye bir feneryerleştirilmiş ve yıldız haritalarından (*zîç*) hareketle uğurlu bir saatte bir flandragöndere çekilmişti.¹² Benzer bir işlem kalyon tarzı bir geminin kızağa konmasıve daha sonra indirilmesi sırasında da uygulanmıştı. Gemi indirme töreninin programı genellikle yukarıda da bahsettiğimizuğurlu bir vakitte Sultan ve devlet erkânının iştirakiyle başlardı. Sultanın törenekatılma mecburiyeti vardı ve bu Kânunî Sultan Süleyman dönemine kadaruzanan, II. Selim ve III. Murat tarafından da devam ettirilen bir kanun gereğiydi. Sultan törene katılmadan önce,

tahtı değerli kumaşlarla süslenirdi. Mesela 1802/1803'de üç ambarlı bir kalyonun indirilme töreninde Sultanın tahtını süslemek için kırmızı çuka, minderlik kutun ve pembe cinsinden pamuklu kumaşlar satın alınmıştı. Bu hazırlıkların toplam masrafı 380.5 kuruş bulunmuştu. Tahtın süslenmesinin ardından Sadrazam tarafından Şeyhülislam, Kaptan Paşa gibi önde gelen isimlere yazılı davetiyeler (*tezkiye*) gönderilir ve her biri için Tersâne'de ayrı ayrı çadırlar kurulurdu. Sergileme maksadıyla, gemilerin bordalarına *âvize/askı* adı verilen hediye kumaşlar asılırdı. Bukumaşlar, gemiyi inşa eden mühendis, mimar, usta ve işçiler arasında özenle paylaştırılırdı. İndirme işleminin hemen öncesinde Şeyhülislam tarafından dualar edilirdi. 2 Temmuz 1785 Perşembe günü Sultan I. Abdülhamid, Sadrazam, Şeyhülislam ve Kaptan Paşa'nın (Cezayirli Gazi Hasan Paşa) iştirak ettikleri *Bed'-i Nusret* isimli kalyonun indirilmesi töreninde, *bismillahi mecrâhâve mursâhâ* âyetleri okunarak Nuh Tufanı'na göndermeler yapılmıştı. Şeyhülislamın yaptığı duanın ardından felenkler (kalaslar) kaldırılmak suretiyle gemi indirilmişti. İndirme işlemini takiben kurbanlar kesilir ve Sadrazamdan işçilere varıncaya kadar tüm tersane personeline makamlarına uygun olarak samur kürkleri, kaftanlar ve hil'atler verilirdi. Üç adet kalyonun indirilmesiyle ilgili 1709 tarihli böyle bir törende, Kaptan-ı Deryâ Mehmet Paşa Tersâne-i Âmire'de Sultan III. Ahmet onuruna bir ziyafet vermişti. İndirme töreninin ardından Sadrazam, Şeyhülislam ve Dâmad Ali Paşa samur kürkle ödüllendirilirken, Kaptan Paşa ve tersane eşrafına hil'atler verilmişti.

Sonuç itibarıyla, Osmanlılardaki gemi indirme işlemi büyük ölçüde teknik bir uygulama olma olmakla beraber, iyi organize edilmiş ve her aşaması titizlikle uygulanan bir dizi sosyal ve kültürel merasimler bütünüydü. Merasimlerle teknolojinin birlikte varoluşu ya da teknik uygulamanın çerçevesinin, çok önceden planlanmış ve aşamaları tanımlanmış bir merasimle, 'dosta düşmana gözdağı verircesine' takdim edilmesi, Osmanlıların imparatorluk vasfını ön plana çıkarmanın vazgeçilmez bir unsuruydu. Zira Osmanlı devleti her şeyden önce bir merasimler ülkesiydi.”⁴⁹

18. yüzyılı tanıklık eden, önemli önemsiz her şeye tarih düşürmesiyle meşhur şair Surûfî de 1796 yılında büyük bir merasimle denize indirilen Üç Anbarlı isimli gemiler için otuz civarında tarih düşürmüş ve bunu yaparken orada yapılan bir çok icraatı tarih manzumelerinde dile getirmiş, o gün hakkında bize açıklayıcı bilgiler vermiştir. Bu tarih manzumelerinden beş tanesi aşağıda ele alınacaktır.

⁴⁹Tuncay Zorlu, "Osmanlı Teknoloji Tarihinden Bir Kesit: Gemi indirme yöntemleri", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları dergisi**, s.9 (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2009)89

Üç Anbarlı

Toplaratıldı üç anbarlıdübahranüzül

Çokkorkusundandüşmen-i dîniñödüpatlargibi

Dindüşmanı duysa korkusundan ödü patlayacak gibi topar atıldı üç anbarlı denize indi.

Burada iki sosyal olgu göze çarpıyor birincisi din düşmanı düşüncesi diğeri ise bir merasimde eğlence unsuru olarak top atılması.

İslamî bir geleneğe sahip olan Osmanlı toplumu, bir şeyin zararlı veya menfaatli, güzel veya çirkin oluşunu onun İslam'a uygunluğu ölçüsünde değerlendirirdi. İslam bir şeye düşman diyorsa o düşmandır dost diyorsa o dosttur, burada dünyevi bir şair olan Surûrî de bile bu düşünce seziliyor. Din düşmanı ibaresini kullanıyor.

EySürûrîhâsılıbercestdir târîhide

Eylediikbâlüç anbarlı yemeatlargibi(H.1211-M.1796)

Ey Surûrî sonuç olarak güzel seçilmiş bir tarihte üç anbarlı atların yeme atlaması gibi denize indi

Osmanlı dönemimde saraylarda bir iş için en uygun zamanı belirleyecek müneccimbaşları bulunurdu. Her ne kadar bazı padişahlar gün Allah'ın günü deyip inanmasalar da müneccimbaşına sormadan edemezlerdi. Burada belirlenmiş bir tarihin olduğunu görmekteyiz. Diğer taraftan insanların genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraştığı bu dönemde şair gemilerin hızlı bir şekilde denize inmesini acıkmış hayvanların yemlerine koşmalarına benzetiyor. Yine bir başka beyitte kuşların yeme koşmalarına benzetiyor.

Seyreylensöyleşüpgûşeyledimtârîhini

Şandıkkuçdıkuşgibi indiüç anbarlı yeme(H.1211-M.1796)[198]

Seyredenler konuşurlarken duydum, üç anbarlı denize inerken kuşlar uçtu da yeme indi zannettik

Burada da merasimlerin çok önemsendiği Osmanlı'da gemilerin denize inerken bir merasim düzenlendiğini ve insanların seyre geldiğini görmekteyiz. Her şeyin doğanın bir parçası olduğuna inanan ve doğayla iç içe yaşayan bu toplum insanı gemilerin inmesini doğal olarak kuşlara benzetiyor.

Âşinâyân-ı sühân sorduk datârîh indidim

Bendeniz bilmemcihândabundana'la şantiye (H.1211-M.1796)[199]

Sözlerine aşına olduklarım sordukları zaman tarihini söyledim: “Bendeniz cihanda bundan daha büyük şantiye bilmem.”

Osmanlı'nın dağılma döneminde padişah olan III. Selim döneminde önemli ıslahatlar yapmıştır. Bunlardan en önemlileri donanma alanında yaptığı yeniliklerdir. Padişah sık sıklıkla kıyafet değiştirip dolaşarak tersaneleri teftiş etmiş bu sıkı çalışmasının karşılığını birkaç yıl içinde almıştır. En büyüğü Selimiye Kalyonu olmak üzere 2-3 ambarlı, 1200 mevcutlu, 122 top alabilen 45 gemi yapılmış. Bu nizam ile Osmanlı donanması hatırı sayılır bir kuvvet haline gelmiştir.

Şair de buna atıfta bulunarak ben böyle büyük bir şantiyeyi cihanda bilmem diyor.

Selâmet birleüçkıt'asefine indideryâya

Yatırdı şükriçün kurbânları kassâblarna hre

Selâmetli olmak üzere üç kıta gemi denize indi, şükür için kasaplar kurbanları yere yatırdı

Bütün dinlerde olduğu gibi İslamiyet'te de var olan kurban kesme ibadeti bazı durumlarda vacip, bazı durumlarda sünnet ve bazı durumlarda gelenek olarak değişik şekillerde kendini göstermektedir. İslam'da şükretmek vardır ama bir nimetin arkasından şükür için kurban kesme diye bir ibadet yoktur. Fakat bu bizim an'anelerimizde büyük bir öneme haizdir. Yukarıda da görüldüğü gibi bir gelenek haline gelmiş şükür kurbanı üç ambarlının denize selâmetle indirilmesi sebebiyle kesilmiştir.

Sürûrî'ye sürûşân-ı icâbet söyledi târîh

Du'â-yı şeh Selîmindirdi Hakkâüç gemi ba hre (H.1213-M.1798)[201]

Surûrî'ye icâbet ederek melekler söylediler tarihi: “Gerçekten padişah Selim'in duası denize üç gemi indirdi.”

Dua kelime olarak; çağırmak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek, Allah'a karşı yalvarış, Allah'tan hayır ve rahmet dilemek gibi manalara gelir. Kur'an-ı Kerim'de ise; kimi ayetlerde ibadet ⁵⁰ , kimilerinde yardım istemek ⁵¹ , kimilerinde de

⁵⁰Nisa Suresi 4/56

⁵¹Bakara Suresi 2 /23

talep⁵²manalarında kullanılmıştır.

İstilah manası olarak ise dua; kulun, bir şeyin olmasını veya olmamasını, gerekli şart ve edeplerine uygun olarak, acz ve ihtiyacını ifade eden bir dille, Allahu Teâla'dan istemesidir.

Kur'an-ı Kerim'de dua ile ilgili bir çok ayet bulunmaktadır: "De ki: Dua ve ilticanız olmasaydı Rabbim size değer verir miydi?"⁵³

Bu sebeptendir ki bütün Müslüman toplumlarda duaya çok önem verilmiş yapılan her işi anlamlı kılmak ve yapılan her işin Allah ile irtibatlandırılması için günlük yaşamın her alanında, her işin başında, ortasında ve sonunda dua edilmiştir. Yukarıda yapılan bir merasimde de böyle bir gelenekle karşılaşmaktayız.

Talebe Tembihi

Ma'deletpîşeşehinşâh-ı Hamîdü'l-vaşfiñ

'Ulemâdâire-ilütfiname'züngeldi

Hamid isimli, adaletle hükmetmeyi huy edinmiş şahlar şahının lütuf dairesine girmesi için âlimlere izin geldi.

1.Abdülhamid Osmanlı padişahlarının yirmi yedincisi ve İslam halifelerinin doksan ikincisi. Sultan Üçüncü Ahmed'in oğludur. Annesi Rabia Hatun'dur. 20 Mart 1725 günü Topkapı Sarayında (Saray-ı Cedid) doğmuş ve Ocak 1774 tarihinde ağabeyi Sultan Üçüncü Mustafa'dan sonra padişah olmuştur."Sultan I. Abdülhamit, bütün başarısızlıklara rağmen Osmanlı padişahları arasında iyi niyeti ve gayreti ile anıldı. Merhametli, nazik ve şefkatli kişiliğiyle takdir topladı 1782 yılı yazında İstanbul'da çıkan yangında itfaiye işlerini bizzat kendisi yürütmesi sonucu halkın sevgisini de kazanmıştı. Padişah olduktan sonra, 49 yıllık saray hayatının ardından İstanbul'da sık sık dolaşmış, değişik semtleri ziyaret etmiş, farklı kıyafetlerle tebdil çıkarmıştır. Bunun yanında esnaf ve halkın derdini de dinlerdi.

Halkıyla böyle yakından ilgilenen adaletli padişah öğrencileri uyarmak için bir ferman çıkarıyor. Böylelikle ulemanın padişahın lütuf dairesine girmeleri için izin geliyor.

Hâhiş-iders-iñuzürileserâyafüzelâ

Nezamāngitdiisemükremümemnüngeldi

⁵²Mü'min Suresi 40/60

⁵³Furkan Suresi 25/ 77

Faziletli insanlar ne zaman saraya büyük bir ders isteği ile gitseler, ikramlarla ve memnun bir şekilde geldiler.

Burada padişahın ilme verdiği önem ön plana çıkıyor. Fazıllar ne zaman saraya gitseler eli boş dönmüyorlar ikramlarla memnun bir şekilde dönüyorlar.

Herfünündanheletefsîrühadîşüfıkha Rağbettab'-ı şeh-imuhteşemefzüngeldi

Her ilimden özellikle tefsir, hadis, fıkha muhteşem şahın çok fazla rağbeti oldu.

Müslümanlara beşikten mezara kadar ilim öğrenmelerini emreden İslâmiyetin ilk asırlarında yaşayan sâlih ve temiz Müslümanların ilimleri başta din bilgileri olmak üzere son derece berrak ve muntazamdı. Bu sıralamada dîni bildiren ilimler en mühimleri olup, diğer fen bilgileri de bu ilimleri anlamaya, hayatta tatbik etmeye yarayan ilimler olarak gereken önem ve titizlikle üzerinde duruluyordu. İslâmiyette ilim ve ilim sahipleri çok övülmüş, cehâlet ise kötülenmiş olmasına rağmen ilim bir maksat değil, vâsıtaadır. İlim, insana Rabbinî tanıtan ve onu kulluğa sevkeden bir merhalelerdir.

Tefsir, “Dînî ilimlerden biri. Tefsir lügatte, örtülü ve kapalı olan şeyi ortaya çıkarmak, açmak, beyân etmek” demektir. Istılahta tefsir; beşer kudreti dâhilinde, Kur’ân-ı kerîm âyetlerindeki Allahü teâlânın murâdını bildiren ilimdir.

Hadis, Lügatte, “söz, haber, yeni şey” mânâsına gelen bir kelime. Dînî bir terim olarak hadis, “Peygamberimizin sözleri, işleri, halleri” demektir. Hadis, “sünnet” kelimesi yerine de kullanılır. Hadîs-i şerîfleri anlatan ilme “ilm-i hadîs (hadîs ilmi)” bu ilimle meşgul olan büyük âlimlere de “muhaddis” denir.

Fıkıh, İslâm dîninde, Müslümanların bedenle yapmaları veya sakınmaları lâzım olan işleri bildiren ilmin adı.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında beyitte de ilmin önemsendiği, özellikle dînî ilimlere ağırlık verildiği ve padişahın bu ilimlere rağbet gösterdiği söylenmektedir.

İhtimâmeyleyerekneşr-i ‘ulûm-ı şer’a Hâcelerâdetidünsüneyîkanüngeldi

Özen göstererek dînî ilimlerin hükümlerini yaymayı, hocalar adet edinsin yeni kanun geldi.

Yukarıdaki beyitleri teyit eden bir beyit daha çıkıyor karşımıza fakat yukarıda padişahın dinî ilimlere rağbet ettiğinden burada ise bu ilimlerin neşredilmesine hocaların ihtimam göstermesi gerektiğini bildiren kanunun geldiğini bildiriyor.

Eyledikesb-i ‘ulūmaşeh-i‘âlemtenbîh

Tâlibâturma okıhâtt-ihümâyüngeldi(H.1201-M.1786)[11]

İlim tahsil edenlere bu âlemin padişahı tembih etti. Ey talebeler! Durmayın okuyun ferman geldi.

Son beyitte ise öğrenciye ilim sahibi olması için bu âlemin padişahının ikaz ettiğini söylüyor ve haydi durma oku padişah fermanı geldi diye söylüyor. Burada “oku” kelimesini tevriyeli kullanıyor; birinci anlam oku ilim kesp et, diğeri ferman geldi fermanı oku manasında.

18. yüzyılda yaşayan Sürûrî, tanıklık ettiği birçok olaya manzumelerinde tarih düşürmüş ve bu tarihlerinde dönemin önemli olaylarına atıfta bulunmuştur.

Sürûrî’nin tarihlerinde savaşlar, zaferler, teknolojik gelişmeler, tayinler, payeler, doğumlar ve ölümler gibi günlük hayatta karşılaşılan pek çok olay yer almaktadır. Bu olaylar başka bir başlık altında ele alındığından bu konulardan sadece dört ana başlığın burada incelenmesi uygun görülmüştür. Bunlar girişte de bahsedildiği gibi zaferler, fetihler, yangınlar, üç anbarlının denize indirilmesi ve Padişahın bir fermanla ilim talebelerini uyarmasıdır.

Sürûrî’nin fetihler ve savaşlar ile ilgili manzumelerinde şairin bir olaya onlarca tarih düşürdüğü görülmektedir. Örneğin Ariş’in fethi için altmış, üç anbarlı adlı geminin denize indirilmesi için otuz civarında tarih düşürmüştür. Fetihlerle alakalı bu manzumelerde Sürûrî sade bir dil kullanmakta ve biriyle sohbet ediyor gibi nazmettiği bu tarihlerinde yer yer halk deyişleri de görülmektedir. Bununla birlikte şair savaşı betimlerken sanki oradaymış gibi kesilen başları, atların ayaklarının altında ezilen düşman askerlerini ve zafer elde edildikten sonra kalkan kılıç oynayan gazileri canlı bir şekilde bize gösteriyor.

Yangınlarla alakalı manzumelerine baktığımızda yangın tasvirlerinin çok canlı yapıldığını, ahşap olan ve yazın sıcaklığında ısınan bu yapıların yanarken ejderhalar gibi ateş topu saçtıklarını ve bu topların düştüğü yerde bir mahalleyi yok ettiğini görmekteyiz. Bunun sonucu olarak, son dönem şairlerinin şiirleri incelendiğinde yangın ile alakalı kelimelerin çokça geçtiği görülmektedir. Beşir Ayvazoğlu, yangınla

alakalı sözcüklerin bu kadar sık geçmesinin bir sebebi o dönem yangınlarının şairlerin psikolojisinde çok derin tesirler bırakması olsa gerek diyor.

Üç anbarlı adlı geminin denize indirilişini anlattığı manzumelerinde ise yine aynı sade dil göze çarpmakta ve aynı canlı betimlemelere yer verilmektedir. Bu merasimde kesilen kurbanlar ve yapılan dualar ibadetler, o merasimi daha anlamlı hale getirmiştir. Örneğin; III. Selim'in yaptığı bu icraatlar, İlk gemiyi yapan Hz. Nuh (as.) 'a dayandırılıyor böylelikle bu icraatlara dînî bir hüviyet kazandırılmış oluyor. Son olarak padişahın talebeleri uyarmak için çıkarttığı ferman da dikkate değerdir. Surûrî burada padişahın bütün ilimlere çok değer verdiğini özellikle dini ilimlere çok rağbet ettiğini bunun için ilimle iştigal eden talebe ve hocaların bu işe daha çok ihtimam göstermesi gerektiğini ifade etmiştir.

3.MİMARİ ESERLER

İbadet Mekânları

İnsanoğlunun bulunduğu her yerde kutsal mekân kavramı vardır. Bu mekânlarda inancın gereği olan ritüeller yerine getirilir. Bütün toplumlarda ve dinlerde büyük bir öneme haiz olan bu kavram İslam dininde de gereken değeri almıştır. Gerek Kuran'da gerek İslam Peygamberinin tavsiyelerinde ibadet mekânlarının inşa edilmesi ve korunması için çokça teşvikler yapılmıştır.

Kur'an'da *"Allah'ın mescitlerini ancak Allah'ı ve âhireti tasdik eden, namazı gereği gibi kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başka kimseden çekinmeyen müminler bina edip şenlendirir. İşte onlar cennete ve bütün muratlarına kavuşmayı umabilirler"*.⁵⁴ buyrulurken diğer taraftan bu mescitleri harap bırakanlar da *"Allah'ın mescitlerinde Allah'ın adının anılmasını engelleyip oraların ıssız ve harap hale gelmesine çalışanlardan daha zalim kim olabilir? Bunlar oralara ancak korka korka girebilirler. Onlar için dünyada zillet, âhirette ise müthiş bir azap vardır"*.⁵⁵ (2/114 şeklinde ikaz edilmiş. Yine *"Kim Allah için bir mescit bina ederse Allah da ona ahrette bir köşk yapar"* hadisi Müslümanların mescitlere gereken önemi vermesi için büyük bir teşvik olmuştur.

Bu bağlamda Osmanlı dönemine baktığımızda Cami-Mescit'in toplumun merkezinde yer aldığını hayatın bu merkez etrafında döndüğünü görüyoruz. Sürûri de bu cami ve mescitlere tarih düşürürken camiye Ka'be gibi tasavvur ederek merkeze koyar diğer varlıkları da onun etrafında tavaf eden insanlar olarak görür.

Osmanlı da ibadet mekânları cami ve mescitlerle sınırlı değildir. Tekkeler, dergâhlar ve Mevlevihaneler de ibadet mekânı olarak görevini icra eder.

Şair Sürûri divanında yaklaşık 15 cami yapım ve onarımına, 3 tekke yapımına, 1 Mevlevihane ve semahane yenilenmesine tarih düşürmüştür. Burada bunların örnek teşkil etmesi bakımından birkaç tanesi verilecek, diğer tarihlerden de istifade edilmesi için son sözde kısaca onlar hakkında açıklayıcı bilgi verilecektir.

⁵⁴ Tevbe Sûresi 9/18

⁵⁵ Bakara Sûresi 2/114

Camiler

Silahtar Seyit Mehmet Paşa Camii

Semiyy-işāh-ıkevneyn'Āsaf-ıpākizesîret kim

Ururseccādepîrā-yı'adālet ħāşî' vūĥāzî'

Asaf gibi temiz siretli, cinlerin ve insanların peygamberi Hz. Muhammed'e adaş olan (Mehmet Efendi), huşû ve hudû içinde adaletin süslü seccadesini serer.

Asaf, Hz. Süleyman'ın güvendiği, sevdiği veziridir. Şair de Sadrazam Mehmet Efendiyi bu vezire benzeterek, onun gibi temiz siretli olduğunu söylüyor. Çünkü bazı kaynaklara göre Asaf, İsm-i Azamı bilir ve makbuliyeti sebebiyle yaptığı dualar kabul edilir. Böyle yüksek meziyetlere sahip vezir tam iç ve dış huzuruyla seccadesini adaletin süsüne serer.

Seyyid Mehmet Efendi, Karavezir olarak da bilinir. Güzel yazısı sayesinde hazine katibi ve ardından kethüda, 1779 tarihinde sadrazam olur. 1781 yılında ve vefat ederek Hamidiye Türbesi yanında cadde tarafına defnedilir. Kısa boylu gayet siyah ve çirkin görünüştür. Dindar, zeki, kavrayışlı bir insan olan Mehmet Paşa Arapsun da 8 çeşme, kâgir hamam, medrese, derslane ve kütüphaneyi içine alan bir cami yaptırır. Orasını köy iken kasaba haline getirir.⁵⁶

Seyyid Mehmet Efendi'nin Yaptırdığı Camii

İmāmü'l-müslimînanıgörelidenlâyık-ıtevkîl

Ĥulûsuylagürûh-imû'minin oldıanātābî'

Müminler güruhu, Müslümanların imamının onu kendisine vekilliğe layık görmesinden beri kalp temizliğiyle ona tabi oldular.

İslamiyet'te üç kişi de olsa bir imamın bir önderin seçilip halkın ona itaat etmesi gerekir bu bir peygamber tavsiyesidir. “Başınızdaki Habeşli köle bile olsa ona itaat edin”⁵⁷ hadisi ve “**Ey İman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere ve sizden olan idarecilere itaat edin**”⁵⁸ ayetiyle itaatin önemi anlatılıyor. Her imama tabi olunmaz,

⁵⁶ M. Süreyya, “Seyyid Mehmed Efendi” **Sicilli Osmani**, c.3 (İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996):1017

⁵⁷ Tirmizî, “İlim”, **Sünen**, çev. Abdullah Parlıyan (Konya: Konya Kitapçılık,2007): 2678

⁵⁸ Nisa Sûresi 4/59

onda bazı özelliklerinde olması gerekir. İyi bir imamda aranan özellik adil ve takva sahibi olmasıdır. Bu özelliklere sahip imama itaat vacip sayılmıştır.

Yukarıdaki bilgiler zaviyesinden beyte baktığımızda Müslümanların imamı vazifesini hakkıyla yerine getiriyor. Ve halk da tam bir teslimiyetle ona tabi oluyor.

‘İbādı nāfileiḥsānlaeyleristesefarzā

Bilüpvacibdu’āsınmüstehabbdıritmemekzāyi

Faraza nafil ehsanlar eylese, kullar da buna karşılık dua etmeyi vacip bilmeli çünkü duaya dua ile karşılık vermek ve o duayı zayi etmemek müstehaptır.

İslamiyet, her çeşidiyle infak ve tasadduka vurgu yaparak müminleri ona teşvik etmiştir. Yarım hurma olsa dahi sadaka vermek gerektiğini, sadakanın rızkı çoğaltıp ömrü ve malı artıracığını Rabbin gazabını dindireceğini, zafer ve bereket getireceğini bildirmiş, sadakanın bela ve musibetleri önlediğini haber vermiştir. Kur’an-ı Kerim’de çok yerde Allah için malınızdan infak ediniz, hatta Bakara suresinde müminleri anlatırken “Allah’ın kendilerine verdiklerinde Allah yolunda harcarlar” der. Müslümanlarda bu vesileyle hayırda yarışmışlar ve her zaman veren el olmaya çalışmışlardır.

Diğer taraftan iyilik görenlerin de iyiliğe aynısıyla hatta daha güzeliyle karşılık vermesi gerekir. Verecek bir şeyi yoksa dua ve teşekkür etmeli. Çünkü kullara teşekkür etmeyen Allah’a teşekkür edemez.

Fiiller dışındaki bütün kelimelere baktığımızda hepsi dini terimlerdir. Şair bu kelimeleri bir arada kullanarak tenasüp sanatı yapıyor.

Menārāsābulunmaḫlavücūdīstikāmetde

Ḳapusuneyledimiḥrāb-ıḥācetlīzid-iŞāni’

Vücudu istikamet yolunda minare gibi dümdüz olduğu için, Allah onun kapısını haceti olanların yöneldiği bir mihrap yaptı.

İstikamet, dosdoğru demektir. Burada şair istikameti açıklamak için minareyi kullanıyor onun doğruluğu yönüyle. Diğer taraftan Allah sadrazamın kapısını ihtiyaç sahiplerinin yöneldiği bir mihrap yaptı. Burada cami mazmunu kullanılarak sanat içinde sanat yapılıyor. Çünkü bu şiir bir camiye tarih düşürmek için yazılıyor ama cami mazmunu kullanılarak bir insan anlatılıyor.

Ḥarîm-imescidāsā’arsagāh-ı dehri pākitdi

Sitemḥārühāsınçārüb-ıhimmetleolupdāfi’

Himmet süpürgesiyle çer çöp sitemlerini def edip dünya arsasını mescidin içi gibi tertemiz yaptı.

**ĤadiŖ-i “menbenâ”ya iktidâidüplivechillah
‘ibâdetgâhyapdırdıkiyümnübehçeticâmi’**

Kim bina ederse hadisine Allah rızası için uyup, berekete ve güzelliğı içine alan bir ibadetgâh yaptırdı.

Burada bir hadise telmih yapılıyor. Kim “Allah'ın rızasını talep ederek bir mescid inşa ederse, Allah ona cennette bir ev inşa eder” Hadisine iktida edip güzelliğı ve berekete cami bir ibadetgâh yapıyor. Yukarıdaki beyitte başka bir hadisi hatırlatıyor. “Ümmetimin ücreti bana arz edilip gösterildi. Öyle ki mescidden çıkarılıp atılan bir çer-çöpün sevabını bile gördüm.” Burada temizlenen mescidin içi değil himmet süpürgesiyle bu dünyadaki şikâyet çer çöpü. Diğer taraftan bu hadis-i şerifi, Fatih Camii'inde namaza gelen padişahların hünkâr mahfeline çıkmak için kullandıkları bölümün giriş kapısı üzerindeki kitabede de görmekteyiz.

Burada kullanılan cami hem ibadetgâh hem de bütün güzellikleri kuşatan anlamıyla kullanılarak tevriye sanatı yapılıyor.

**Ĥuzûr-ı kalbilekılmaķiçünâdemnamâzanda
Temâşâ-yı nuķûşudildeâlâmı olurrâfi’**

İnsanlar orada kalp huzuruyla namaz kılsınlar diye, onun nakışlarının temaşası gönülden elemi kaldırır.

Kalp huzuruyla, Allah'ın huzurunda olduğunun farkında olarak namazın eda edilmesi gerekir yoksa namaz bazı şekil ve kelimelerden ibaret kalır. Burada da huzuru kazanmak için camideki nakışlar gösteriliyor. O kadar güzel ki onlara bakmak kalpteki elemeleri siler ve sana tam huzur-ı kalp verir.

**Müreccahdurbudergehsüdde-ı sulţānakim bunda
Duĥûl-ıehl-iĥâcâtadegüldir kimseler māni’**

Bu dergâh sultanın kapısına tercih edilir çünkü burada ihtiyaç sahiplerinin içeri girmesine kimse mani değildir.

Bu cami padişahın kapısından daha fazla tercih edilir. Çünkü herkes padişahın huzuruna girip istek ve şikâyetlerini iletemez, herkesin girmesine müsaade edilmez.

Ama bu camiye herkes hiçbir engelle karşılaşmadan girebilir ve bütün hacetini âlemlerin padişahına el açarak iletebilir.

Feleklerden melekler cem' olurlaranda olmağa Menâreser-bülendinden mü'ezzîn savtını sâmi'

Minarenin en yüksek yerinden müezzinin sesini işitince feleklerden melekler oraya toplanırlar.

Minarenin en yüksek yerinden müezzinler ezanı okudukları zaman göklerden melekler bu ezanı dinlemek oraya toplanırlar. Melekler nurdan yaratılmış nurani varlıklardır. İnsanlar gibi yemezler ve içmezler, manevi âlemlerden gıdalanırlar. Burada da meleklerin böyle bir ortama toplandıklarını görüyoruz.

Ticâretgâh-ı tâtîrki eşyâsî' bâdetdir Derûnunda sürüşân müşterîdir merdûman bâyi'

Orası öyle bir yer ki orada ibadet ticareti yapılır. İçinde melekler müşteridir, insanlar bayii, ve eşyası da alınıp satılan ibadet kazandıran nesnelerdir.

Bu cami manevi ticaret yapılan bir yer olarak resmediliyor. Burada yapılan her şey ibadet, yapılan iş ibadet ticareti, insanlar satıcı melekler de müşteriler. Melekler nurdan yapılmış varlıklar ihtiyaçları da nurdur. Bu sebeple nurun bulunduğu her yere gelip onlara müşteri olurlar.

Ticaretle alakalı birçok kelimeyi bir arada kullanan şair tenasüp sanatı yapıyor. Bu ticaret kelimeleriyle cami mazmunu oluşturuyor.

Cemâ'at kesb eder şevk-icedî danduk çatârîhin Vekîl-isalâtı yapırdır maṭbu'oldınev-câmi'(H.1194-M.1778)[55]

Cemaat tarihini andıkça yeniden şevke gelir. Sadrazam güzel yeni cami yaptırdı.

Surûri burada Divan Edebiyatı şairi olarak kendini övüyor. Yazmış olduğu tarihi cemaat gördükçe yeniden şevke geliyor. Aslında cemaat böyle güzel camide namaz kıldığı için şevke geliyor fakat şair üzerine alınarak tecahül-i arif sanatı yapıyor.

Hekimoğlu Ali Paşa Camiinin Yenilenmesi

Te'âlallah hûlûs-âver 'ibâdet-gâh-ışevk-efzâ Müsemması maḥaldircâmiü'n-nûrismineḥaḳḳâ

Hakikaten temizlik taşıyan ve şevk dağıtan bu ibadet yeri, cami'n-nur ismine gerçekten yakışıyor.

Zemîniâsmân-âsâbülemdolmağlabercâdır

Mişâl-ibeyt-ima'müreylesegerdûnaisti'lâ

Bulunduğu yer gökyüzü gibi güzeldir, burayı Beyt-i Mamur'un örneği kaplasa yeridir. Ka'be, Beyt-i Ma'mur'n yeryüzündeki izdüşümüdür. Ka'be'nin aynı hizasından gökyüzüne doğru nur gibi halkası vardır. Orayı da melekler tavaf eder. İşte bu nur, yer yüzüne gelse ve her yeri kaplasa bu, Nur Cami olur. Şair camiin, nur isminin parlaklık yönünden faydalanarak nur ile alakalı teşbihler yaparak bu camii betimlemeye çalışıyor.

Ħarîk-işâni-yiCübb-i'alîdenmuĥterikoldı

tulumbalaryetişdiitmediammakifâyetmâ

İkinci ikinci Cibali yangınında yandı, tulumbacılar yetişti ama su yetmedi.

Nazârdanoldıġâyibresm-işâdurvân-seri şârı

Meyân-ızulmet-idûd-ısiyehde'ayn-ı Hızr-âsâ

Siyah dumanda zulmet ortasında tıpkı Hızır gibiydi, ağzına kadar dolu, bereketli şadırvanın resmi nazardan kayboldu.

Şair bu camiin yenilenme sebebini anlatırken sosyal bir mesele olan o dönem İstanbul yangınlarına değinir. Osmanlı İstanbul'unda İbadet mekânları ve saraylar hariç her şey ahşaptan yapılırdı. Çünkü devlet, yani padişah Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, camiler de onun evi olduğundan bekayı temsil için taştan yapılır, normal binalar da ahşaptan yapılırdı; çünkü insan fani bir varlıktır bir gün bu dünyadan gidecektir bu sebepten fani mekânlarda hayatını idame ettirirdi.

Cibali, İstanbul, Fatih İlçesi'nde, Unkapanı'ndan Eyüp'e doğru Haliç'in batı kıyısındaki mahalle. Karşı yakasında Kasımpaşa semti yer alır.Burada çıkan bir yangın betimleniyor. "İkinci yangından yandı, tulumbalar geldiler ama su yetmedi" deniliyor. Araştırmalara göre 18. Yy. da yeniçeri ocağına bağlı kurulan tulumbacılar ocağı, İstanbul'da çıkan yangınları söndürmekle görevliler. Ve bu yıllarda yangın döndürme konusunda çok başarısızlar. Burada şairinde anlattığı gibi su yetmiyor, cami de yanıyor. Bu yangının dumanı tıpkı Hızır'ın simsiyah karanlıklarda su

araması gibiydi. Siyah dumanlar Hızır'ın içinde bulunduğu karanlık, su dolu şadırvan ise Hızır'ın bulduğu ölümsüzlük suyuna benzetiliyor.

Nazar insanı mezara, hayvanı kazana sokar diye inanılır. Bu yangında yanan bir şadırvan olduğunu, buna da nazarın sebebiyet verdiği söyleniyor.

Görincetürbesiolsûzişiyanupyakılmışdı

Hudâdarü'l-kitâbınşakladınârîdûpiṭfâ

O yangını görünce türbesi yanıp yıkılmıştı. Allah ateşi söndürüp kütüphaneyi korudu. Türbe o yangını görünce yandı, yıkıldı. “yandı yakıldı” tabiri; bir insanın üzücü bir olay karşısında duyduğu ızdırabı anlatmak için kullanılır. Burada türbe bir insan gibi böyle büyük felaket karşısında manen kahroluyor, ikincisi gerçekten bir yangından yanıp yıkılıyor. Ama Allah koruyor ki kütüphane yanmıyor.

Kılup‘Abdü’l-ḥamîdḤânşimdi evvelkindenâbâdân

Revân-ıpâkinemerḥûmıñoldıtesliyet-baḥşâ

Abdülhamit Han evvelkinden daha güzel Ali Paşanın ruhuna teselli verici bir cami yaptı.

Abdülhamid bu yanan camiye eskisinden daha güzel yapıyor ve bu güzelliğiyle Ali Paşa'nın ruhuna teselli veriyor. Ölmüş kişilerin arkasından hayır yapılır ve bu hayırların onun ruhuna teselli verdiği, varsa azabını hafiflettiğine inanılır. Şairin burada bu inancı kullandığını görüyoruz.

Sürûrî ‘arz-ıtârîḥeyleNâzırCevherAğaya

‘AlîPaşanıñitdi cāmî’iñşâh-ıciḥāniḥyâ(H.1198-M.1783)[10]

Nazır Cevher ağaya tarihini arz eyle; Cihan Şahı, Ali Paşa Camii'ni ihya etti.

Burada bir saray geleneğini de görmekteyiz. Şair doğrudan padişahın huzuruna çıkıp tarihini padişaha sunamamış olacak ki saray ağalarından birine sunuyor.

Hekimoğlu Ali Paşa KülliyesiFatih İlçesi Davutpaşa mahallesinde yer alan ve cami, tekke, kütüphane, türbe, sebîl ile dört çeşmeden meydana gelen külliye, I. Mahmud'un sadrazamlarından Hekimoğlu Ali Paşa tarafından 1147 (1734-35) yılında Çuhadar Ömer Ağa ve Hacı Mustafa Ağa adında iki mimara yaptırılmıştır. Zaman içerisinde çeşitli onarımlar gören külliye, camiye bağlı olan ahşap hünkâr kasrı ile Kocamustafapaşa caddesindeki çeşme ve güneydeki kapı kısmı hariç dış

avlu duvarları günümüze ulaşmamıştır. Kitabesinden yangında harap olduğu ve I. Abdülhamid zamanında yenilendiği anlaşılmaktadır.⁵⁹

Eyüp Sultan Camii

Bulunduğdakerāmetlemünevvermeşhed-iHâlid

Kihâlâkünc-inağd-ırahmet-iHakdırocây-ıhüb

Hz. Halid'in nurlu kabri kerametle bulunduğu o güzel yer hala Allah'ın rahmetinin akçe köşesidir.

Eyüp Sultan olarak meşhur olan sahabenin adı Halid'dir. Emeviler döneminde 80 yaşında İstanbul'u fethetmek için gelir. Burada vefat eder vasiyeti gereği surlara yakın bir yere gömülür. Fatih Sultan hocası Akşemseddin'in yardımıyla ve kerametiyle bu nurlu kabri bulur. Bu kabrin bulunduğu yere cami ve medrese yapar. Nuruyla tanınan bu sahabe; yüzyıllardır insanların, başı dara sıkışanların, onun vesilesiyle Allah'tan yardım istediği bir rahmet köşesi olur.

Büyüdüniyyet-ipākiletaḥîritdiḥavlisin

Derünundanbinā-yinā-becâieyleyüpmeslüb

İçinden işe yaramaz binaları alıp. Pak niyet ile çevresini temizledi.

1766 yılındaki depremde büyük zarar gören Eyüp Sultan Camii III.Selim tarafından temelden yaptırılmış hem de bazı kasırlar yıkılarak genişletilmiştir.

Yukarıda da civarından bazı dükkânları parayla alıp camiye katıldığını görüyoruz. Padişah, pak niyet ile camiin etrafını temizlemiş. Oradaki mülk sahiplerinin gönlünü almak için bu altınlardan dağıtmış, gönül rızasıyla bu yerleri camiye katmıştır.

Ebu'l-feth-icihāniñçünkitecdîditdi âsârın

OşāhıHakidüpğālib'adūsıneylesünmağlūb

Cihanın Fethinin babasının eserlerini yeniledi, Allah onu galib düşmanını mağlub etsin.

Sürürisöyletārīhinedā-yıfarzidüpanda

SelīmHānadu'ākıl oldı ZībāCāmi'-iEyyüp(H.1215-M.1800)[41]

⁵⁹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Hekimoğlu Ali Camii külliyesi", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.17, (İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1998):169

Sürûrî orada farzı eda eyleyip Selim Han'a dua et çünkü Eyüp Cami çok güzel oldu.
Fatih Sultan Mehmed için Ebu'ul feth -fethin babas-ı tabirini kullanırlar. Onun eserlerini III. Selim yeniliyor. Şair de kendine sesleniyor orada namazını eda et ve o padişaha şöyle dua et: Allah onu galip düşmanını da mağlup etsin. Çünkü Eyüp Sultan Cami çok güzel oldu.

Üç Baş Camii

Zehî ma'bed ki yapdurmış anı vaktinde bir hallâk

Dilerken olmasın Hallâkdan câmi'lere ferrâş

Vaktiyle bir berber bir camiye bir hizmetçi olmayı, Allah'tan isterken ne güzel bir mabet yaptırmış.

Tıraş eyler imiş bir akçeye üç adamı merhûm

Anıñcün ismini Üçbaş dimişler böyle olmuş fâş

Merhûm bir akçeye üç adamı tıraş eylemiş. Onun için üç baş demişler ismine böyle meşhûr olmuş.

Sürûrî secde kılmaz mı cemâ'at görse târihin

Yeñi başdan cedid oldu müferrih mescid-i Üçbaş (1217/1802)[256]

Surûri cemaat tarihini görse secde etmez mi? Yeni baştan yenilendi ferahlık veren Üçbaş Mescid'i.

Bu berber bir akçeye üç başı tıraş ediyor. Bu şekilde halk arasında adı üçbaş olarak anılıyor. Bu mescit Fatih semtinde bulunmaktadır. Nureddin Hamza adlı bir berber tarafından yaptırılmış. Bunun ile alakalı değişik gazetelerde yazılar çıkmıştır. Şiirde bir akçeye üç baş tıraş ettiği için caminin ismi Üçbaş'tır. Ama değişik kaynaklarda Üçbaş Köyünde doğduğu için Üçbaş deniliyor

EmînEfendi'nin Zağra'daHazarBeyli Köyünde YaptırmışOlduğuCami

Re'îs-i zümre-i â'yân-ibelde-iZağara

EmînEfendikiser-keşleriidermağhûr

Zağara beldesinin ayan zümresinin reisi Emin Efendi, serkeşleri kahreder.

Eşer bıraḳdıĤazarBeglinām-ḳariyedekim
HevāsıĥōşsuyıĀb-ıhayātveş-imeşhūr

Havasının hoş suyunun hayat vermesiyle meşhur Hazar Beyli adlı köyde (Emin Efendi) bir eser bıraktı.

Oköydevaridiya'nî ĥarābebircāmi'
Temelden eyledita'mîr cemidüpmüzd-ver

O köyde harabe bir cami vardı. Ücretli işçileri toplayıp temelden o camiyi tamir eyledi.

Ayanlar Osmanlılar'da şehir ve kasabalarda devletle halk arasındaki ilişkileri düzenleyen kimselerdir.

Ayrıca molla, kadı, müftü, müderris, seyyid ve tarikat şeyhi gibi ilmiye mensupları, kuyumcu, sarraf, bezzaz ve çuhacı gibi tüccar ve mültezimler ayandan sayılmıştır. Osmanlılar'da bunların hepsine birden "a'yân-ı vilâyet" adı verilir.⁶⁰

Merkezî hükümete karşı halkın ve halka karşı da merkezî hükümetin temsilcisi durumunda bulunan ve halk ile devlet arasındaki işleri yürüten kimseye baş ayan, reîs-i a'yân denir.

Bulgaristan'da yer alan Zağra beldesinin reis-i ayanı Emin Efendi başıbozukları cezalandırıyor. Hazar Bey adlı köyde ki bu köy havasının güzelliği ve suyunun hayat bahşedişiyle ün kazanmıştır. Burada harabe bulunan bir camiyi Emin Efendi temelden yaptırıyor.

Ḳazādaşimdinamāzınḳazāyakimseḳomaz
Olupoma'bed-i nevdeedāsınimecbūr

O yeni mabette namazını eda etmeye mecbur olup Bu kazada kimse namazını kazaya bırakmaz.

Du'ālar eyleyelimbeşvaḳitdekimanıĤaḳ
Bunuñgibiniceĥayrātlaḳılupme'cūr

Beş vakitte dualar edelim ki Allah bunun gibi nice güzel hayratla ecirlendirsin.

⁶⁰ Özcan Mert, "Ayan", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.4 (İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1991):195

DisünhemîşeSürûrî-imuħlisintârîħ

KederdenolsunEmînCâmi'î kılanma'mûr(H.1203-M.1789)[136]

Muħlis Surûri her zaman tarihini söylesin: bu cami mamur yapan kederden Emin olsun.

Burada şair dini terimler kullanarak tenasüp yapıyor: kaza, eda, namaz, mabet, beş vakit, hayrat vb.

İnsanlar bazen yolculukta müsait olmadıklarında namazlarını kazaya bırakıyor. Bu beldede herkes namazı eda etmeye mecbur çünkü artık cami yapıldı. Beş vakit yani namazdan sonra namazdan sonra yapılan dualar kabule yakındır- dualar edelim Allah ona çok sevaplar versin ve her zaman bu tarih anıldıkça O kederden emin olsun.

Arapça bir tabir vardır. Kim kadere iman ederse kederden emin olur. Şair baninin de Emin isminden faydalanarak yukarıdaki ifadeyi dua gibi kullanıyor.

Humbaracı Camii

Mâder-iSultânSelîmĤân-ıKerîmü'ş-şânkim

Âsitân-işefkatidürkıble-iehl-iricâ

Kerim şanlı Sultan Selim'in annesinin şevkat kapısı ümit ehlinin kıblesidir.

Ümmühânî-menziletÜmm-iĤabîbemenķabet

Mażhar-ıtaķva-yıümmü'l-mümininĤayrû'n-nisâ

Hız. Ümmihânî yüksek menzilli ve Ümm-i Habibe'ye benzer menkıbesi olan müminlerin annesi gibi ve kadınların en hayırlısının takvası gibi

Sultan III. Selim'in annesi Mihrişah Vâlide Sultan; yaptırdığı çok sayıdaki vakıf eserleriyle, hayırsever kadın sultanlar arasında önemli bir yer işgal eder. Osmanlı Vâlide Sultanları arasında İstanbul'a eser kazandıranların başında yer alan Mihrişah Sultan; Eyüp'te imaret, mektep, kütüphane, sebil ve türbe birimlerini içine alan geniş bir külliye ile başta Halıcıoğlu Camii olmak üzere Levent ile Hasköy Lâğımcılar kışlalarında da birer cami yaptırır.

Ümmü Habibe ilk Müslüman olan kadınlardan, eşiyle birlikte Habeşistan'a hicret eder. Ama eşi papazların propagandası ve dünya malına kavuşma ümidiyle dininden döner. Aynı şekilde Ümmü Habibe'in de Hristiyan olmasını isteyince o, ben Habibullah sevgisini dünyada hiçbir şeye değişmem diyerek eşini reddeder. Daha

sonra İslam peygamberine eş olarak Müslümanların annesi olur.

Şair de ümmü Habibe'nin dünya malına önem vermemesi ve Müslümanların annesi olması sıfatıyla Mihrişah Valide Sultan'ı ona benzetiyor.

Tâ'ât-ımañfiye-iHâķilemeşgūliyeti

Halkaḥayrāt-ıḥisānından'ıyāındırdā'imā

Onun Allah'a gizli ibadeti, Halk için yapmış olduğu hayır ve hasenatından bellidir.

Ziya paşa "ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz" diyor. Mihrişah Valide Sultan ibadetlerini her ne kadar gizli yapsa da biz onun yaptığı hayır eserlerinden onun hak ile meşguliyetini anlayabiliyoruz.

Ḥumbara-ḥāneiçindema'bed-inev yaptıkım

ReşklepatlarSinim-māritsenezzare aña

Humbarahane içinde yeni bir cami yaptırdı. Sinimmar ona baksa kıskançlıktan patlar.

Sinimmar Havernak isminde emsali görülmemiş bir saray inşa eder. Buna mukabil padişah, "Sarayımın bir eşi daha inşa edilmesin bundan böyle" diyerek söz konusu mimarı uçurumdan iterek ölümüne sebep olur.

Şair, camii ile Havernak sarayı karşılaştırılıyor. Eğer Sinimmar bu camiye görseydi kıskançlığından çatlardı. Çünkü bu cami onun yaptığı saraydan daha güzel. Caminin olduğu yer bir humbarahane okuludur burada patlayıcı silahlar elde ediliyor. Buradaki patlayan silahlardan kinaye şair Sinimmar'ı kıskançlıktan çatlatıyor.

İstanbul'da Haliç kıyısında XVIII. yüzyılın sonlarına ait kışla ve cami, Beyoğlu ilçesine bağlı Hasköy'ün Halıcı-oğlu semtinde bulunan yapılardan kışla III. Selim tarafından 1206 (1792) yılında, kışlanın avlusunun ortasında yer alan cami ise annesi Mihrişah Valide Sultan tarafından 1208'de (1794) inşa ettirilmiştir. Kışladan geriye kalan bazı küçük bölümlerle Halıcıoğlu veya Mihrişah Sultan Camii de denilen cami halen Kumbarahane caddesi üzerindedir.

Olgelür yādınakimmi'rāc-imü'mindirsālāt

Süllem-idergāḥınaeylerkenādemirtiķā

İnsanlar onun dergahının merdivenine çıkarken, Namaz müminin miracıdır hadisi yadına gelir.

Miraç, merdivenle gökyüzüne yükselmektir. Peygamber Efendimiz(sav), Miraç

gecesinde gökyüzüne yükselmiş ve Cenab-ı Hak ile görüşmüştür. Namaz da miraç gibi Allah'ın huzuruna çıkmaktır. Şair caminin merdivenlerinden çıkarken, "Namaz müminin miracıdır" hadisi aklına geliyor.

Kışlabulduşân-ıKa'bema'bed-i'âlîile

'Askeriçünitdicâmi'VâlideSulţânbinâ(H.1208-M.1793)[44]

Kışla âli mabet ile Kabe şanı buldu. Valide Sultan asker için cami yaptırdı.

Halıcıoğlu'nun III. Selim'in yaptırdığı Humbaracı Kışlası'na Mihrişah Valide Sultan tarafından yapılan Humbarhane Camii için Sürûrî, Valide Sultan'ın bu kışlaya cami yaptırdığını bu sebeple bu kışlanın bu camii ile Kâbe şanı bulunduğunu söylüyor.

Tekke Ve Mevlevihane

İshak Efendi'nin Tekkesi

Himmet-i pîr-i tarikatla Sürûri-i fakîr

Eyledi inşâd iki târih-i tâm-ı yek-nesak

Tarikat pirinin himmetiyle fakir Surûri iki uyumlu tarih inşad eyledi: biri tam diğeri yeknesak.

Himmet; Kast, maksat, irade, dua, kuvvetli istek ve yardım talebi manalarına gelir. Tarikat ıstılahında ise, Allah'ın salih kullarından maddi ve manevi konularda yardım istemek anlamında kullanılır. Bu, daha çok onların dualarını talep etmekle olur. Himmet, ilahi nur ile manen temizlenmiş ruhların Allah'ın izniyle muhtaç kullara yardım etmesidir. Bu yüce ruhlar, zaman ve mekan ile sınırlı değildirler. Maddi şartlar onlar için engel teşkil etmez.

Tarihte pek çok tarikat büyüğünün keramet gösterip, kendinden yardım isteyenlere mekan sınırı tanımadan himmetiyle yardım ettiği vakidir. Burada da şair böyle olaya ışık tutarak kendinin yazmış olduğu tarihi tarikat pirinin himmetine bağlamakta. Kendinden de bahsederken fakir ifadesini kullanıyor. Şairin bahsettiği fakirlik maddi fakirlik değildir. Mütavazilik ifadesi olarak kullanmıştır bu kelimeyi. Çünkü pek çok yazma eserlerde bu tür fakiriniz, bendeniz gibi bunu teyit eden kelimelerle karşılaşırız.

Âsitân-ı Nakşibend oldu mahal ehl-i dile

Tekyesi İshak Efendinüñ ola makbûl-i Hak(1217)(1802)[255]

Nakşibend tekkesi gönül ehline mahal oldu, İshak Efendi'nin tekkesi Hak kabulü ola.

Asitane, Farsça, eşik, dergâh, büyük tekke, başşehir anlamındadır. Ayrıca tarikat pirinin kaldığı tekke veya medfun olduğu yer Mevlevî Tarikatı'nda ve çile çıkarılan büyük tekkelere de bu isim verilir. Tasavvufta ise, şeyhin kapısıdır ki oradan himmet umulur.

Dil; gönül, kalp, sırlar hazinesi, Allah'ın nazar ettiği mahal, ilahi kemalin ve cemalin en güzel tecelli ettiği yerdir. Ehl-i dil; gönül ehli, arif, serden geçen sırra eren salık, ehl-i dil her isteğini rahatça söyler fakat derdini kimseye söylemez.

Nakşiben'i tarikatının tekkesi böyle gönül ehlinin toplandığı yer oluyor. Allah da bu güzel tekkeyi yaptıran İshak Efendi'nin bu eserini kabul etsin.

Mevlevihâne

Kasımpaşa Mevlevihanesi

Eyledihimmetile VâlideSulţântecdîd

Mevlevî-ñânekiolmuşidivirānyāhū

Valide Sultan, himmetiyle çok viran olan mevlevihaneyi yeniledi ya hû

Negelüroncılâyınbirşeh-idervîş-nüvâz

Neolurbuncılâyınma'den-iiñsānyāhū

Ne önce böyle güzel hoş a giden dervîş şeyh geldi. Ne de bunun gibi ihsanlar oldu ya hû.

18.yy'da yaptırdığı hayır kurumlarıyla adına sıkça rastladığımız Mihrişah Valide Sultan 1796 yılında viran olan bu mevlevihaneyi yeniden canlandırıyor. Şair, "Valide Sultan viran olan mevlevihaneyi yeniledi öyle ihsanlar yaptı ki bunun gibi ihsanlar daha önce yapılmamıştı ve buraya önceden böyle güzel dervîş gelmemişti" diyor.

Hû Arapça üçüncü şahıs o demektir Allah'ı ifade etmek için kullanılır. Tasavvufta çokça karşımıza çıkar özellikle Yâ hû şeklinde. Mevleviler bazı kelimelerin başında ve sonunda sıkça kullanırlar. Örneğin mukabeleye ve yemeğe davet ederken dervîşleri "hû sala" diyerek seslenirler.

İslam medeniyetinde doğup büyümüş ve bu bakış açısıyla hayata bakan Osmanlı insanı yaptığı her işi söylediği her sözü Allah'a dayandırma gayreti içindedir. Bu

sebeple biz birçok veciz sözlerin sonunda “Yâ Hû” ibaresini görmekteyiz. Bu da geçer Yâ Hû, edep Yâ Hû..gibi. Şair de bu etkileşimle şiirini “Yâ Hû” redifiyle süslüyor.

Kasımpaşa Mevlevihanesi, Kasımpaşa Sururi Mahallesi Mevlevihane Sokağında bulunuyordu. Uzun yıllar harap ve perişan bir halde kalan, kendisine uzatılacak bir yardım elini bekleyen bu tarihi yapı ilgisizlikten yok olup gitmiş, günümüze yalnızca avlu kapısı gelebilmıştır.

Eski İstanbul yaşantısında isminden sık sık söz edilen Kasımpaşa Mevlevihanesi’nin kurucusu Fırıncızade Sırrı Apti Dede’dir. Onun bu Mevlevihane’yi kurmasının özel bir nedeni vardır; Galata Mevlevihanesi’nin şeyhlik makamı boşaldığında kendisinin o makama getirileceğini ummuştu. Ne var ki şeyhlik makamı Mesnevî Sârihi Ankaralı İsmail Rusûhi Dede’ye verilince buna çok üzölmüş ve Kasımpaşa’da babadan kalma bostanlar içersine kendisini sevenlerin yardımıyla bu Mevlevihane’yi yaptırmıştır. ⁶¹

Dergeh-i’âlîSırrıDedemerhûmkifeyz Ez-ğadîmandahüveydâvünümâyânyâhû

Merhum Sırrı Dede’nin dergâhında eskiden beri feyizler apaçıktır ya hû

Fırıncızade Şeyh Abdi Dede Kasımpaşa’daki bostanına mensuplarının yardımıyla 1623-1631 yılında bu tekkeyi tesis ediyor. İşte bu Sırrı Dede’nin yüce dergâhında eskiden beri feyizler bereketler görünür. Ayrıca; Sırrî kelimesinin zıddı olan nûmayan kelimeleri kullanılarak tezat sanatı yapılıyor.

Şimditevsî’olunupcennetedöndükianıñ Cümbüş-iseyriiderâdemirağsânyâhû

Şimdi genişleyip cennete döndü ve onun seyrinin cümbüşü insanları raksettirir ya hû.

Olduihyâñidenbelde-yiKâsımPaşa Diditağsînleyâñayyañasükkânyâhû

Kasım Paşa beldesi yeniden canlandı. Orada oturan insanlar övgüyle ya hay derler ya hû.

⁶¹M. Baha Tanman, “Kasımpaşa Mevlevihanesi”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.24 (İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2001):554

Şair mevlevihaneyi anlatırken Mevlevi terimlerini kullanarak bize bir Mevlevihane portresi çiziyor. Hayalen bizi orada gezdiriyor.

Mevlevihane genişleyerek Cennet'e döndü onun bu güzelliğini seyredenler tıpkı Mevlevi dervişlerinin sema edip döndüğü gibi dönerler cezbelerinden. Burasının yapılmasıyla Kasımpaşa beldesi yeniden hayat buldu. Burada yaşayan insanlar övgüyle "Yâ Hû Yâ Hay" derler. Mevlevi tekkesi denince ilk akla gelen Hay'lar Hû'lardır. Orada her şey "Hay'dan gelir Hû'ya gider" aşağıdaki beyitlerde de geçtiği gibi nefis kuşunu Hay'lar Hû'lar ile uçururlar.

İkigözle fıkrâsıngözedir kim yazmış

Tâķ-ı dergâhınabirehl-i nażarcānyāhū

Ehl-i nazar bir derviş iki gözle gözedir dergâhın takına yazılmış fıkrayı ya hû.

Can: Farsça. Gönül, ruh gibi manalara gelir. Dervişler için kullanılan bir Mevlevî ıstılahıdır. Kabul olunmak üzere gelen yeni dervişlere, Mevleviler can derler. Can; Mevlevî ana tekkesinde, üç gün Saka Postu'nda oturur, orada kalıp kalamayacağını kendi kendine düşünür, düşünür, muhasebesini yapar, eğer olumlu sonuca ulaşırsa, hemen kalkar hizmete başlardı.

Nazar: Arapça, bakmak demektir. Tasavvufî olarak, mürşidin müridine manevî yolla bakışı demektir. Bu bakış, feyzin akmasına ve intikâline sebeptir. Mevlevîlerde nazar şu şekildedir: Ayinde, Devr-i Veleddi'de dervişler post önünde birbirlerine karşı durup bakiştikten sonra, niyaz eder, ardından yine birbirlerine nazar ederler.

Yukarıdaki beyitte böyle bir derviş resmediliyor. Fakat bu derviş ehl-i nazar yani manevi bakış sahibi saka postunda oturuyor, düşünüyor, dergahın takındaki yazıları okuyup sonucu bekliyor.

Âşiyân-ı dil-isâlikden iderler bunda

Hāyu hūyuylahevāmurgını perrānyāhū

Burada salıkların gönül yuvasından hay ve huy ile nefis kuşunu uçururlar ya hû.

Tarıkate sülûk etmiş ve Allah'a ulaşmak için bir mürşidin hizmetine girmiş kişiye salık denir. Salık nefsinin tasfiye etmeye çalışır bunu yaparken mürşidinin kendine vermiş olduğu ibadetleri, virdleri yerine getirir. nefis-i emmareden nefis-i mutmainneye doğru yol alır.

Bu tekkede böyle bir salık Allah'ı Hāyu hūyla anarak nefis kuşunu uçuruyor.

Şair nefsi kuşa, salığın gönlünü yuvaya Hāyu hū da salığın virdine benzetiyor.

Mürşid-ierşedîdirŞeyhMuhammedDedekim

Olmazanıñgibibirsâhib-i'irfānyāhū

Şeyh muhammed Dede en iyi mürşittir. Olamaz onun gibi bir sahib-i irfan ya hû.

Mutasavvıflarda irfan kavramı, keşif ve ilham yoluyla kalbe gelen ve umumiyetle aklî bilgiden üstün bir değer taşıdığı düşünülen bilgi çeşidine işaret etmek üzere kullanılmaktadır.

Şair şeyh Muhammed Dede'yi "**Mürşid-ierşed**" Arapça ism-i tafdil yani mürşidlerin mürşidi, en iyi mürşid olarak niteleyerek mübalağa sanatını kullanıyor. Öyle mürşid ki onun gibi irfan sahibi, keşif sahibi bir insan olamaz.

EySürûîikitârîhimiismâ'iderek

Didimeydāncıyadevrānde'azizānyāhū

Ey Sururi iki tarihi seslendirerek azizler meydancıya dedi ya hû.

Dış meydancı: Mevlevî tabiridir. Şeyhin emirlerini dedelere ulaştırıp bildiren, tarikata girecek yeni dervişi şeyhin huzuruna götüren, Mevlevî dervişlerine dış meydancı denir.

Bu mevlevihaneye şair kendini de dâhil ediyor. Aynı zamanda şiire de dâhil oluyor. Ey Sürûî, burada Azizler iki tarihini sesli bir şekilde meydancıya söylediler.

Mevlevî-ñānegüzelolduzehîsırrullāh

Tekyemānend-i İrem'dir DedeSultānyāhū(H.1210-M.1795)[48]

Allahın sırrı Mevlevihane ne güzel oldu. Tekke İrem ile eş güzelliktedir ve Dede de Sultan gibidir ya hû

Allah'ın sırrı Mevlevihane ne güzel oldu. Tekke Şeddat'ın cennet tasvirlerini örnek alarak yaptırdığı İrem Bağlarına eş oldu.

Lef ü neşr sanatını kullanılıyor. Dede Sultan derken tekkenin banisinden mi yoksa şeyhinden mi bahsediliyor ilk etapta anlaşılmıyor fakat bu sanat sayesinde Mevlevihane-tekke, sırrullah-Abdi Sırı Dede olarak ortaya çıkıyor.

Şairin İrem Bağları benzetmesi çok manidar, çünkü bu Mevlevihane Abdi Dede'nin bostan tarlasında bina edilmiş. Dolayısıyla İrem Bağıyla Bostan tarlası karşılaştırılmış oluyor.

Şair şiire başlarken mevlevihaneyi kimin yaptırdığından, hangi devirde olduğundan Mevlevi istilahlarından, şeyhinden hatta en sonunda kendinden bahsederek birçok bilgiyi bize aktarıyor. Adeta o dönemin Kasımpaşa Mevlevihanesini bizlere sunuyor.

Toplumsal hayatın bir parçası olan bu tekkeyi anlatarak bize o dönemden kesit sunuyor.

Şimdi Yukarıda İncelenemeyen Şiirler Burada Kısaca İfade Edilecek.

Ahmet Ağa Camii: Bu camii himmeti sonsuz Hacı Ahmet Ağa tarafından yapılır. Gaffarzade yani Gaffarın oğlu olarak bilinen baninin ölmüş babasının adının geçmesi sebebiyle Allah rahmet eyleye diyerek dua edilir. Mekân olarak denize yakındır bunun için denizden ve karadan gelen herkes namaza davet edilir.

Şehsuvar Bey Camii: burada sadece bu camiin Valide Sultan tarafından tamir edildiğini ve çok güzel olduğunu öğreniyoruz.

Selimiye Camii: Şair Selimiye Camii ile alakalı uzunca şiirinde mezkûr camiden uzunca tafsilatlı bir şekilde bahseder. Fakat daha sonra ikişer beyitlik dört şiir daha yazar. Bunlar:

Temeli sağlam, Arş-ı Azamın tâkı ve herkes tarafından güzelliği bilinen bir camii yapıldı III. Selim tarafından.

Sultan Selim kışla yakınında parlak bir mabet inşa eyler onun parlaklığı şairin tabına ışık verir.

İbadet edenler cennete girmek için bu camiye Allah rızası için girmeliler.

Geçen yılın sonunda Sultan Selim üslubu hoş, temeli sağlam bir camii yaptırır fakat bu yıl tamam olunca şair tekrar tarih yazar.

Beylerbeyi Camii: Beylerbeyi Camii I. Abdülhamit tarafından şerefli bir camii olarak yapılır ve cemaati feraha erdirir. Yine bir başka şiirde bu camiin minaresinin yenilendiğinden ve daha sağlam ve daha uzun olduğu yazar. Camii ile alakalı bilgiler için kaynaklara baktığımızda minaresinin yenilendiğini görüyoruz fakat şairin verdiği tarih ile kaynaklardaki tarih birbirini tutmuyor.

Altıncı kadının yaptırdığı camii: I. Abdülhamid Han'ın eşi Altıncı Kadın büyük, güzel bir mabet yaptırır.

İbrahim Efendi'nin yaptırdığı camii: Allah'ın lütfunun nesimi İbrahim Efendi'nin dergâhını her zaman açsın hürmet için. Cemaat camii tavaf ederken şair, tarihi söyledi "İbrahim Efendi Beytullah yaptı".

İsmi bilinmeyen camii 1: Bu camiin adı ile alakalı bir bilgi yoktur. Temeli eski padişah tarafından atılmıştır ve temel hala çok sağlam çok güzeldir. Sultan Mustafa döneminde onun tarafından tamamlanmıştır.

İsmi bilinmeyen camii 2: Bu camiin de adı geçmez fakat Beşiktaş'ta olduğunu öğreniyoruz. Devrin mehdisi Mahmud Han Beşiktaş semtine güzellik veren bir camii

yeniliyor.

Sürûrî, ibadet mekânlarıyla ilgili tarih düşürürken mübalağaya kaçmaz, gerçekçi davranır. Adeta gözünün gördüğünü resmeder. Bir yapıyla alakalı birden fazla tarih düşürdüğü olur. Böyle durumlarda bir şiirinde bu yapıyı kimin yaptığını anlatırken diğer şiirinde nerede yapıldığından bahseder. Her bir şiiri yapbozun bir paçası gibidir. Ele aldığı bir ibadethaneyi anlayabilmek için o binayla alakalı düşürmüş olduğu bütün tarihleri okumak gerekiyor.

Bazen de uzunca bir şiirinde baştan sona her şeyi anlatır. İlk banisi kim, şeyhinin ismi, yenileyen kim, buralarda neler yapılır, kimler buraya dâhil olabilir soruları bir tablo resmeder.(örn. Kasımpaşa Mevlevihanesi)

İbadet mekânları için düşürdüğü tarihlerde çok fazla mimari detaylara girmez. Birkaç belirgin hatlarından bahseder. Doğruluğu simgeleyen minare, herkesin yöneldiği mihrap vb. diğer taraftan manevi yönünden oldukça bahseder. Bazen mekâna kutsallık atfetmek için o mekânı Kabe'ye, Beyt-i Mamur'a benzetir. Bazen hadis ve ayetlerden yararlanır bu kutsallığı pekiştirmek için ve şiirin sonunda dua ederek banisine Allah'tan rahmet diler.

Diğer Mimari Esereler

“Toplumların en önemli kültür varlığını mimarlık mirası teşkil eder. bütün varlık alanlarını kapsayıp çevrelediği ve çağın özelliklerini belirleyen teknik, iktisadi, sosyal, kültürel değerlerin bir arada ve bütünlük oluşturacak şekilde gelişmesi sonunda oluştuğu için mimari, kültürlerin, çağların medeniyetlerin en belirgin ifadesidir”.⁶²

Yukarıda belirtildiği gibi Osmanlı dönemi mimarisine de baktığımızda, belirli bir yüzyılda ortaya konan mimari eserlerin kendi dönemlerine ayna tuttuğunu ve o dönem hakkında bize bir fikir beyan ettiğini söyleyebiliriz.

18. yüzyıl da yaşayan, tanıklık ettiği pek çok olaya tarih düşürmekte rekor kıran müverrih Surûrî, yaşadığı yüzyılda inşa edilen mimari eserlere tarih düşürerek o dönem hakkında bize aydınlatıcı bazı bilgilerin ipuçlarını vermiştir. Surûrî'nin tarihlerini incelediğimizde otuz civarında farklı yapıya tarih düşürdüğünü görmekteyiz bu farklı yapılar: Levend ve Üsküdar kışlaları, tophane, cebehane, imaret, muvakkithane, ambar ve bazı kalelerin tamiri olduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan bir o kadar da devlet ricalinin yaptırmış olduğu köşk, saray ve sahilhaneye tarih düşürmüştür. Bu beyitlerden birkaç örnek verecek olursak;

⁶² Turgut Cansever, **Şehir ve Mimari**, (İstanbul:Ağaç yayınları, 1992), 5.

Aynalı Kavak

Ayanalı Kavak kasrı, I. Selim döneminde, Hasköy, Beyoğlu sahilleri tersane inşaatıyla önem kazanmış ve bu büyük koruluk, bahçeleriyle birlikte, "Tersane Bahçesi" adıyla anılmıştır. 18. yüzyıl sonunda, I. Abdülhamit döneminde harap bir durumda bulunan saray, Sadrazam Koca Yusuf Paşa tarafından tamir ettirilmiştir. "Tersane Sarayının 'Aynalı Kavak Sarayı' adını alması Üçüncü Ahmet zamanında, 1713'den sonradır; bu tarihte Venedik Cumhuriyeti ile Pasarofça Muahedenamesi imza edilmiş, Cumhuriyet Osmanlı padişahına gayet büyük ve güzel Venedik aynaları hediye etmişti, üçüncü Ahmed de bu aynaları Tersane Sarayının muhtelif dairelerine koydurmuş, kavak kadar uzun endam aynaları dillere düşüp "Aynaları Kavak Sarayı" günlük sohbet ağzında "Aynalıkavak Sarayı" diye kısaltılmış ve tersane Sarayına alem olarak kalmıştı".⁶³

Abdü'l-ĤamîdĤân kim safa-yı tabîati Âyîne-i İskendere vermiş kudûreti

Abdülhamid Han'ın tabiatının safalığı İskenderin aynasına hüzün vermiştir.

İskender'in aynası; "Ayîne-i âlem-nümâ (Cihanı gösteren ayna)" olarak bilinen bu ayna hakkında çeşitli rivayetler mevcuttur. İskender İskenderiye şehrini kurduğu zaman orada bulunan hekimleri bir ayna yapmışlar ve yüksek bir yere koymuşlar. Güya bu aynada oraya gelmekte olan gemiler daha bir aylık yolda iken görülebilmiş. Eğer gelen düşman gemisi ise bu aynadan güneş ışığı yansıtılarak daha uzaktayken yakılabilmiş.⁶⁴

Şairin bu manzumesi Aynalı Kavak'ın inşası için yazılmıştır. Her ne kadar bu beyitte bu kasrın aynaları geçmese de biz, şairin İskender'in aynalarından bahsetmesine karşılık bu kasra atıfta bulunduğunu anlıyoruz. Şair bu beyitte efsanevi kahraman olan İskender'in aynasıyla, yukarıda bahsi geçen Aynalıkavak Kasrındaki aynaları karşılaştırıyor. Bu saraydaki aynalar o kadar büyük ve güzel ki İskenderin aynalarını gölgede bırakıyor. Bu sebeple İskender'in aynası hüzünleniyor.

Ez-cümlefûlk-iNûĥgibiyapdıpekmetîn Tersânesâĥilindesarây-imeserreti

⁶³Reşat Ekrem Koçu, "Aynalı Kavak Sarayı", **İstanbul Ansiklopedisi**, c.3,(İstanbul: Neşriyat Kolle Yayın, İstanbul,1960):1611.

⁶⁴ İskender Pala, **Divan Şiiri Sözlüğü**, (İstanbul:Kapı yayınları,2004),45

Özellikle Tersane sahilinde bu sevinç veren sarayı Nuh'un gemisi gibi çok sağlam yaptı

Şairin Tersane kelimesini burada iki anlamda kullanarak tevriye sanatı yaptığını söyleyebiliriz, çünkü bu sarayın diğer adı "Tersane Sarayı" ve kurulduğu yer de tersane.

Şair sağlamlık yönüyle sarayı Nuh (as.)'ın gemisine benzeterek Nuh'un gemisi gibi çok metin oldu diyor.

Mir'ât-ıyemde 'aks-idırahtınkiseyride

KâbilmiÂdemañmayatübâ-yıcenneti

Bir insan denizin aynasında ağaçların aksini seyretse o kişinin cennetteki Tûba'yı ağzına alması mümkün mü?

Şair Haliç kıyısında yapılan Aynalı Kavak sarayından denize aksi düşen ağaçları resmediyor ve onun cennetteki Tûba ağacını unutturacak kadar güzel olduğunu söylüyor. Bilindiği gibi Tûba ağacı, dünyadaki ağaçların aksine dalları yere doğru uzanan bir ağaçtır. Suya aksi düşen ağaçlar da Tuba ağacı gibi dalları yere doğru oluyor. Şair de gerek şekil gerekse güzellik bakımından ikisini karşılaştırıyor ve Haliç'teki ağaçların akislerini daha güzel buluyor.

Ĥakķâkibuldisa'y-ıcemîliñle Âsafâ

Sâñil-serâ-ıysaĥa-itersâneşafveti

Hakikaten Âsaf gibi vezirin güzel çalışmalarıyla tersane tarafının sahil-serayı saffet buldu

Yukarıda da yazıldığı üzere bu saray I. Abdülhamid döneminde sadrazam Koca Yusuf Paşa çalışmalarıyla yapılıyor. Âsaf Süleyman (as.)'ın çok sevdiği ve akıllı veziridir. Buradaki Yusuf Paşa'yı şair çalışkanlığı yönüyle Hz. Âsaf'a benezetiyor. Sanat yönüyle beyitleri incelediğimizde "s" harfini çok kullanarak aliterasyon yaptığını görmekteyiz.

Tevciĥ-irûy-i pâkletârîñekılnażar

Âyînelikavaķ negüzelbuldıśûreti (H.1201-M.1786)[37]

Pak bir yüzle tarihine bak, Aynalıkavak sureti ne güzel görünüm kazandı.

Şair ilk beyitten itibaren sarayı överek son beyte kadar geldi, burada da “Aynalıkavak ne güzel oldu” diyor fakat son beytin ilk mısraında “pak bir yüzle tarihine bak” sözünden biz onun tarihini övdüğünü anlıyoruz. Pak bir yüzle, çekinmeden tarihine bak, çünkü bu tarih manzumesi çok güzel oldu.

Mevlana Türbesinin Tamiri

SelîmĦân-ıvelîĦaşlethidîv-ipāk-sîretkim

Kerâmetiylekıldihimmetiîhyâ-yıMevlânâ

Büyük ve temiz siretli ve veli hasletli Selim Han, kerameti ve himmetiyle Mevlana’yı ihya etti

III. Selim için gerçek hayatta, veli, gönül ehli olduğu ve Mevlevi tarikatına ilgi duyduğu bu sebeple bu tarikata çok yardımda bulunduğu söylenir. Bu beyitte onun keramet ehli ve veli bir padişah olduğunu ve Mevlana’nın türbesini restore ettirdiğini görmekteyiz.

Degildirkehkeşānkimnühķibāb-ı çarķıçatlatmış

Mü’eşşirdemlegülbāng-ıfelek-fersāy-ıMevlânâ

Gökyüzünün dokuz kubbesini çatlatan Samanyolu değildir, Mevlana türbesinden çıkan felek mertebeli gülbangının müessir nefesidir.

Gülbank, eskiden kısa, özlü ve yer yer uyaklı cümlelerden oluşan, topluluk içinde yüksek sesle okunan duaya verilen addır. Gülbank okumaya “gülbank çekme” denirdi. Mevlevilerde gülbank çok yaygındı. Mevlevi ve Bektaşî törenlerinin yanı sıra hemen her durum için bir gülbank vardı. Bu beyitte de şair Mevlana türbesinin kubbesiyle Samanyolu’nu karşılaştırıyor. Kubbenin eski olmasına rağmen, bu kubbeden çıkan gülbangın tesirli sesi o kadar güzel ki gökyüzünü çatlatıyor.

SürûrînażmınaķubbeķevirmişdiryapuptârîĦ

MetānetbulduyāĦükünbed-ibālâ-yıMevlânâ(H.1213-M.1798)[43]

Surûrî tarih yazıp bu nazmı için kubbe çevirmiştir, yâ hû Mevlana’nın yüce kümbeti sağlam oldu

Kubbe, yarım küre biçiminde olan ve yapıyı örten dama denir. Bu kürenin iç kısmına kubbe, dış kısmına ise kümbet denir. Buradaki kubbe çevirmeyi iki şekilde düşünebiliriz. Birincisi, şair yere doğru bakan bu kubbeyi ters çevirip yani dua eder gibi, Sultan Selim’den caize istiyor. İkincisi ise, birinci mısradaki “kubbe” kelimesini

kullandı bu, küre şeklinde yapının içini ifade eder. İkinci mısrada kümbet'i kullandı, bu da küre şeklinde yapının dışını gösterir. Şair; bu küreyi, ters çevirip "Kubbe"yi "kümbet" yaparak içi dışa çeviriyor.

Sünbül Sinan Türbesi

Osmanlılar zamânında, İstanbul'da yetişen evliyânın büyüklerindendir. İsmi Yûsuf bin Ali'dir. Dedesi Kaya Bey diye anılmıştır. Lakabı Sinânüddîn ve Zeynüddîn'dir. Sünbül Sinân diye şöhret bulur. Zamânının büyüklerindendir. 1529 (H.936)'da İstanbul'da vefât etmiştir.

1451 Merzifon'da doğan Sünbül Sinan devrin büyük âlimlerinden ders alıp iyi yetişir, bu bilgilerini pekiştirmek için hocası mısra gönderir. Mısır hükümdârı Kaçmaz Sultan, Sünbül Sinân hazretlerine büyük bir hürmet gösterir. Kendi yaptırdığı câmide, halkı irşâd etme vazifesi verir. Mısır ulemâsı ve evliyâsı, sohbetlerine ve ilmine hayran kalırlar. Kur'ân-ı kerîme, sünnet-i seniyyeye olan bağlılığını, âlimlerin ictihadlarına uymaktaki gayretini pek beğenirler. Bu sebeple ona saygı ve hürmette kusûr etmemeye âzâmi gayret gösterirler.⁶⁵

Mısr-ı kurbuñ Yûsufu Sünbül Sinândirey'aziz Kabrinitdikceziyâretkaldireleyledu'â

Yakınlık Mısırının Yusuf'u Sünbül Sinan'dır ey aziz onun kabrini ziyaret ettikçe elini kaldır dua et

Aziz seçkin kişilere denir. Mısır'ın azizi Yusuf (as.)'dır. Sururî Sümbül Sinan'ın Mısır'da yaşamasından dolayı burada Mısır, Yusuf gibi Mısır ile özdeşleşmiş kelimeler kullanıyor. Mısır'ın azizi Yusuf (as.)'dır; fakat Allah'a yakın olmanın Yusuf'u ise Sümbül Sinan'dır. Bu sebeple böylesine değerli bir insanın kabrine git dua et diyor.

Hürmetiyçün Hâkider Hâcâtı kibunda kabûl

Pek mübarekdir bucây-ı bî-bedeleyledu'â

Sümbül Sinan'ın hürmetine Allah hacetleri kabul eder. Bu bedelsiz yerde dua etmek çok mübarektir.

Hak dostları vesile yaparak dua etmek, Müslümanlar arasında çok yaygın bir gelenektir ve böyle yaparak duaların kabule karin olduğuna inanılır. Şair de buna parmak basarak

⁶⁵Hür Mahmut Yücer, "Sümbül Sinan", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.38 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2010):135

insanların buraya gelmelerini ve böyle bedelsiz yerde dua etmelerini istiyor; çünkü burada dualar kabul oluyor.

İbtidâSultânSelîmevvelitmişdibinâ

Olşeh-imerhûmiçin demâ-hâsaleyledu'â

Başlangıçta I. Sultan Selim bu türbeyi yaptırmıştı –şu an ki onarım ise III. Selim tarafından-bu işin neticesinde o merhum padişah için de dua et.

Yapdı zîbâmerkadınSünbülSinânınŞehSelîm

Türbegülzâr-ıcinânadöndügeleyledu'â(H.1219-M.1804)

Şah Selim Sümbül Sinan'ın kabrini güzel yaptı, bu türbe cennet bahçesine döndü gel dua et

Cennet tasvirleri Kur'an'da çokça zikredilir ve okuyanları hayrette bırakır. Bu toplumda güzelliği ön planda olan bağ –bahçeler ve huzur veren her şey için “cennet bahçeleri” tabiri kullanılır. Şair de burada bu türbenin yeni halini vasfederken bu ifadeyi kullanıyor ve herkesi böyle bir yerde dua etmeye çağırıyor

Tophanede Topçu Kışlası

III. Selim döneminde askeri ıslahatlara çok önem verilmiş, bunun için birçok yerde topçu kışlaları kurulmuştur. Fransa, İngiltere ve İsveç'ten topçuluktan anlayan mühendisler getirilmiş, Tophane ıslah edilmiş ve yeni kanunnameler çıkartılmıştır.

Bu ıslahatlara şahit olan bu dönem şairlerinden Surûrî de Tophane'de yapılan “Topçu Kışlası”na iki tarih manzumesi yazmıştır. Surûrî'nin bahsettiği bu kışla 1793 yılında Tophane'de III. Selim tarafından yapılmıştır. Şimdi bu binalar yerinde bulunmamakta, 1955-56 yıllarında yıkılmıştır.

Şeh-iCem-pâyeSelîmHân-ı'asâkirperver

İtdiherfırkaiçünşimdi müheyyâkışla

Cem ayarında Şah olan, askere düşkün Selim Han her fırka için kullanılmaya hazır bir kışla yaptırdı.

Askeri ıslahatlara önem veren III. Selim her grup asker için ayrı ayrı kışlalar yaptırıyor. Şair bu kışlalarla alakalı diğer beyitlerinde Sütölçe’de, Levend Çiftliği’nde ve Üsküdar’da da kışlalar yapıldığı söyler. Burada bunu görmekteyiz.

Taht-gāhındamu’ammerolaiqbāllekim
Olduma’mürzamānındabeher-cākışla

Tahtında saadetle ömür sürsün, onun zamanında her yerde kışlalar mamur edildi

Şair padişaha duada bulunuyor çünkü bu padişah devrinde birçok kışla hem inşa hem de restore ediliyor.

İşte Tobhānedeemriileikiturfa

Yapılıprevnakınıkıldıdü-bālākışla

Onun emriyle Tophane’de iki katlı İKİ güzel kışla yapıldı.

Şair önce dönemden başladı, genel bilgi verdi bu beyitte özele indi tarih düşürdüğü kışlaya geldi. Tophane’de iki tarafa yapılan bu kışla revnaklı ve iki katlıdır.

YapdıbirSüdlıceyebirdeLevendÇiftliğine

İkimevki’dedaḥidil-keşüyekṭākışla

İki yere; bir tane Sütölçe’ye bir de Levend çiftliğine gönül çeken ve benzeri olmayan iki kışla yaptı

Hāşılıdürr-didenādîdemekānlardır kim

Müteḥayyrolurinsānañabirbākışla

Sonuç olarak inci görmüş gibi nadide mekānlardır, bir bakışla insan ona hayran olur

“Ba” farsça ile demektir. Şair tarih düşürdüğü “Kışla” kelimesini hem kendi anlamıyla kullanırken hem de “Ba” ekleyerek bakış manasında kullanıyor.

Dirgörenüçkatobünyân-ıbülendeyvânı

Bunebālābunea’lābunevālākışla

Bu, üç güzel binayı gören üç kere; bu ne bālâ, bu ne a’lâ, bu ne vâlâ kışla der.

Yukarıda bahsettiği üç kışla için üç ayrı birbirine yakın övgü kelimesi kullanıyor. Bu ne yüce bu ne yüksek bu büyük kışladır.

Vakt-isermâdatemâşâyagelenayrılmaz

Dirocağhalkıidüpañatemennâkışla

Kış mevsiminde buraya gelenler buradan ayrılamazlar, sadece yeniçeri ocağı onun gitmesini temenni ediyor.

Şair bu beyitte devrin hissiyatına ayna tutuyor. Halkın ıslahat hareketlerine, kışla yapımına sıcak baktığını, yeniçeri ocağının soğuk baktığını burada görmekteyiz. Şair “Kışla” kelimesini çok farklı anlamlarda kullanıyor. Yeniçeri; kışla temenna ediyor, burada “Kışla” kelimesini hem soğuk olarak hem de kışlamak, gitmesini istemek anlamında kullandığını söyleyebiliriz.

Kışlaîcâdıbiraztab’ınabâridcegelüp

İşimizşimdi tımandırdimiş a’dâkışla

Kışlaya düşman olanlar kışlanın icadı bizim mizacımıza soğuk geldi, işimiz şimdi dumandır dediler

Yine yeniçeriler, kışlanın icadı bizim yaradılışımıza soğuk geldi bu sebepten işimiz duman yani işimiz zor demişlerdir.

Tobtolufalyesiçakmaklınicetoblarıvar

TutuşurkavgibiMoskovanî berçâkışla

Falyesi dopdolu, çakmaklı nice topları var, Moskova gibi soğuk olan bu kışla kav gibi tutuşur

Bu beyitlerde ise kışlanın işleyişinden bahsediyor. Falyeleri dolu, çakmaklı çok toplar var ve bunlar hemen tutuşuyor, hızlı bir şekilde patlıyor.

III. Selim ıslahatlarını ele alan bir yüksek lisans tezi olan “III. Selim dönemi askeri ve eğitim alanındaki ıslahat hareketleri” adlı çalışmada ıslahatlardan önce barutların iyi olmadığı bu sebepten topların süratli ve iyi bir şekilde patlamadığı; ıslahatlardan sonra ise yeni model, sağlam, kullanımı kolay topların imal edildiği yazar. Bal yemez olarak adlandırılan bu toplar şahi ve sürat olarak adlandırılan küçük toplar, kundak ve arabaları hep bu yeni düzenlemenin ürünüdür⁶⁶ diye bahsedilir.

⁶⁶Sema Yeli, “III. Selim dönemi askeri ve eğitim alanındaki ıslahat hareketleri”,(Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı / İslam Tarihi Bilim Dalı,1999).7

Çârdîvârınavirzînet-itâmeynakḳâş

Resm-itobû ‘arabaçadırübirākışla

Ey nakkaş dört duvarına top, araba, çadır ve döşek ile tam güzellik ver,

LütfümîdiyleSürûrîn’olaolsammesrûr

Mevḳî’indeyapılıncaşuferah-zâķışla

Ferahlık veren bu kışla tam mevkiinde yapıldığı için lütuf ümidiyle ben de mutlu olsam ne olur ki

Şair manzumenin sonunda, caize, lütuf beklediğini ve bu umutla mutlu olduğunu ifade ediyor.

Emr-işâh-ifelek evrengleyapdımtârîh

Oldugerdünaresîdebumu’allakışla(H.1208-M.1793)

Bu felekte taht kuran şahın emriyle tarih yaptım. Bu muallâ kışla feleğe ulaşacak güzel bir kışla oladu.

Galata Kulesi’nin Tamiri

Güşidüpgulgule-i kûs-işükühın‘ankâ

Ḳulle-iḳâfdanâvâre-ipervâzoldu

Anka kuşu, büyük kösün sesini duyunca Kaf dağının kulesinden avare bir şekilde uçup gitti

Anka; edebiyat ve tasavvufta yer alan efsanevi kuştur. Arapların anka, İranlıların simurg adını verdikleri kuş, Türkçede her iki şekliyle birlikte zümrüdüanka ve hüma yahud umay olarak bilinir. Efsanelere göre Kafdağı’nın tepesinde bir yuvada yaşar. Başı, yassı burunlu yırtıcı bir hayvan başı gibidir. Göz kamaştırıcı bir parlaklığa sahiptir. İnsan gibi konuşur ve düşünür. Bilgisi ve hünerleri çok fazladır. Tüyleri ile yaraları iyi eder. Efsanelerde merhametli oluşuyla bilinen iyi kalpli ankanın yanı sıra, canavar tabiatlı ikinci bir anka da vardır.

Kös, Savaşlarda, alaylarda at, deve ya da araba üzerinde taşınan ve işaret vermek için kullanılan büyük davula denir. Yangınlarda ise kös değil davul kullanılırdı. Şair burada mübalağa sanatı yaparak; bu davulu köse, Galata Kulesini kaf dağına, kulenin başını da anka kuşuna benzetiyor. Bu yangında çalınan büyük davulun korkunç sesini anka kuşu duyunca kaf dağından avere bir şekilde ayrılır.

**ŞolzamānlarkîGalatadaĥarîkoldudiyü
Şavt-ısekrāngibibirbirimizeāvāzoldu**

Bir zamanlar Galata'da yangın oldu diye sarhoşların narası gibi birbirimize seslenmiştik.

**Tutuşupleşker-iâteşleşavaşdıkule
Kellesi kızdıiserîndenküleh-endāzoldu**

Kafası ateş askeriyle tutuşup savaştı kule, başından kulesi kızdı, küllah atıcısı oldu

Bu beyitte Galata Kulesi ateşle savaşıyor ve boynundan başı kırılıyor. Yere düşüyor, şair bu manzarayı, sinirlenip küllahını hışımla çıkarıp atan bir insana benzetiliyor. Kule ve gülle kelimelerinin ses ve şekil benzerliğinden yararlanılarak sanat yapılıyor.

Külehin yapdıSelîmĤānyinemümtāzoldu

Ġalataķulesi ābādüser-efrāzoldu(H.1209-M.1794)[40]

Külahın yaparak Selim Han seçkin biri oldu, Galata Kulesi abad ve büyük oldu

Galata'nın başı insanların başına giydikleri külaha benzetiliyor. Selim Han tekrar yaptırıyor. Böylece Galata Kulesi başı dik ve abad oluyor.

Muvakkithane Yapımı

Muvakkithane; muvakkitlerin görev yaptığı yerdir.Muvakkit namaz vakitlerinin belirlenmesinde kullanılan çeşitli saatleri düzenleyen, bunların ayarlarına ve tamirlerine bakan kişi olup muvakkithâne de onların faaliyet gösterdiği yerdir Muvakkithâneler, genellikle cami veya mescidlerin müştamilâtı içinde bir iki oda halinde inşa edilmiştir. Buralarda yapılan en önemli faaliyet çeşitli aletler vasıtasıyla tesbit edilen namaz vakitlerinin müezzinlere bildirilmesidir.⁶⁷

Peka'lâķullanurmîķāt-ı çarĥı

Deķāyıķdanşeh-iferzānedirbu

Dakikaları çok iyi bilen seçkin Sultan vakit ölçen çarĥ aletini çok iyi kullanır.

Muvakķıt-ĥâne-iSultānMeĥmet

Kievvelkindenüstādānedirbu

⁶⁷Salim Aydıöz, "Muvakkithane", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.31, (İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006):414

Bu Sultan Mehmet'in muvakkithanesidir fakat şimdi evvelkinden daha güzel oldu

Şairin burada bahsettiği muvakkithane; Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı Fatih Camii külliyesinin Fatih meydanına bakan bir yerinde yapılmış olup sık sık ahşap bina olarak yenilendiği bilinmektedir. III.Selim zamanında (1789-1807) tamir ettirilen bu bina 1918 yılındaki Fatih yangınında tamamen ortadan kalkmıştır.

Çalarsā'atöterkuşdur içinde

Omurg-ıhoş-nevāyalānedir bu

Çalar saati; öten kuştur içinde, bu hoş sesli kuşa yuvadır bu muvakkithane

Diyanet İslam Ansiklopedisindeki bilgiye göre Muvakkithâne içerisinde rubu' tahtası, kadran, usturlap, sekstant, kum saati, güneş saati, mekanik saatler gibi astronomi aletleriyle zaman ve takvimle ilgili hat levhaları bulunur. Şair de burada mekanik saatten bahsederek bu saatin çalar saatinin öten bir kuş olduğunu ve bu saatin bu kuşa yuva vazifesini gördüğünü söylüyor.

Mücevhersā'atebeñzerşu tārîh

Pesendîdemuvaqqıt-ñānedir bu(H.1214-M.1799)

Bu mücevher tarih mücevher saate benziyor, beğenilen bir muvakkithanedir bu

Mücevher saat çok değerli ve kıymetli bir saattir ve 1700'lü yılların başında bulunmuştur. Mücevher tarih ise noktalı Arap harflerinin dikkate alınarak ebceci hesabıyla tarih düşürülmesine denir. Şair de mücevver saati mücevher tarihe benzetiyor ve bu muvakkithanenin çok beğenildiğini söylüyor.

Surûrî'nin kendi döneminde yapılan binalara düşürdüğü tarihlere baktığımızda şöyle bir tabloyla karşılaştığımızı söyleyebiliriz.

Bilindiği gibi 18. Yüzyılda askeri alanda ıslahatlar artmış yeniçeri ocağına alternatif kışlalar kurulmuştur. Bu kışlalara yeniçerilerin pek sıcak bakmadığını kaynaklardan öğrenmekteyiz. Surûrî birçok tarihte bu kışlaların yapımına tarih düşürmüş onlardan övgüyle bahsetmiştir. Diğer taraftan bu yapılardan hoşnut olmayan yeniçerilerin hissiyatına da tercüman olmuş, onların düşüncelerini yer yer mecaz ifadeler kullanarak “halimiz duman oldu”, “adı gibi soğuk bize bu kışla” gibi cümlelerle anlatmıştır.

Kışlaların artmasına paralel olarak, sahilhane, köşk, kasır gibi şahıslara mahsus binaların yapımına da Surûrî'nin bir hayli tarih düşürdüğünü görmekteyiz. Bu şahsi

yerleşim yerlerinin çokluğu 18. Yüzyıl devlet ricalinin zevklerini bize yansıtmaları açısından önem arz ettiğini söylenebilir.

Şairin yaşadığı yüzyılda önemini koruyan ama günümüze kadar varlığını sürdüremeyen, sürdürse bile eski işlevselliğini yitiren yapılara düşürdüğü tarihler bize o dönemle alakalı fikirler vermektedir. Bunlardan bazıları; namaz vakitlerini ayarlayan ve o dönemin sosyal hayatında önemli bir yere sahip olan muvakkithaneler bununla birlikte fakir insanları doyurmak için kurulan imarethaneler olduğu söylenebilir.

Surûrî'nin değişik inşalara düşürdüğü tarihlerdeki bu yapıların mimari özelliklerini çok ayrıntıya girmeden genel olarak anlattığını görmekteyiz. Örneğin; Nereye yapıldı? Kaç katlı oldu? Büyüklüğü ne kadar? gibi...

Son olarak; sözü geçen tarihleri dil açısından incelediğimizde şairin bir arkadaşıyla konuşuyor gibi günlük dille yazdığını görmekteyiz. Ancak bu kolaylığın ve basitliğin içinde yer yer anlamakta zorlandığımız terkiplerin ve ibarelerin olduğunu da söylemek mümkündür. Şair hangi yapıya tarih düşürüyorsa o yapının işleviyle alakalı terimlerini kullanmaya özen göstermektedir.

4. MESLEKLER

İlk insandan bu güne insanoğlu var olma ve hayatını devam ettirebilme çabası içinde bulunmuş, bunu gerçekleştirebilmek için bir mesleği icra etme ve bu meslekle bir şeyler üretilip topluma faydalı olma , bunun karşılığı olarak kendisinin de toplumdan faydalanma gibi karşılıklı bir alışverişte bulunma bütün insanlığın ortak olgularından olagelmıştır.

Kur'an-ı Kerim ve sünnette de çalışma, alın teriyle para kazanma, aileyi helal rızıkla geçindirme hem teşvik edilmiş hem de önemeli ibadetler arasında gösterilmiştir.

Peygamberler tarihine baktığımızda her peygamberin bir mesleğinin olması ve kimseden maddi bir şey talep etmeden peygamberliğini ilan etmesi bunun en açık örneklerindendir. Bununla birlikte Osmanlı padişahları da bu peygamber geleneğine uyarak bu padişahların her biri, bir mesleği çok iyi öğrenmişlerdir.

18. yüzyıl Osmanlı döneminde de günümüzdeki gibi -gerek saray teşkilatında gerek ilmiye sınıfında gerek halk arasında- hatırı sayılır bir yere gelmek veya paye-mansip sahibi olmak çok önemsenmiş ve bunun için büyük uğraşlar verilmiştir. Bu uğraşlar neticesinde elde edilen bu payeler için kurbanlar kesilmiş, Allah'a şükretmek için dualar edilmiştir.

Karşılaştığı önemli önemsiz birçok olaya tarih düşürmesiyle bilinen müverrih Surûrî, 18. Yüzyılda önemli yerlere terfi eden sadrazam, vezir ve kaymakam gibi pek çok bürokrata tarih düşürmüş ve bu tarihlerinde onların bu işe ehliyetli olduklarını ifade etmiş bunun yanında da onlardan açıkça caize beklediğini dile getirmiştir.

Şair Sürûrî bu tarihlerinde, meslek gruplarından iki şekilde bahsetmiştir. Birincisi saray teşkilatında ve ilmiye sınıfındaki insanların terfi etmesi ve bir mansip sahibi olması: Sadrazam, kaymakam gibi... İkincisi ise gündelik hayatın içinde karşılaştığı herhangi bir meslek erbabının yaşadığı bir olayı anlatması örneğin; bir berberin bir akçeye üç başı tıraş etmesi gibi...

Tezimizin bu bölümünde Surûrî'nin bütün tarihleri taranmış- gözden kaçanların olabileceğini düşünüyoruz- bu meslekler birer birer tespit edilmiş, bu mesleklerin anlamları ve bu meslek erbabının o dönem ne yaptıkları, sözlükler ve ansiklopediler yardımıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Bu ansiklopedik bilgilerin altına bizi aydınlatması için şairin düşürmüş olduğu tarih beyitlerinden birkaç tanesi verilip açıklanmıştır. Buna müteakiben şairin yine konuyla alakalı orijinal bulduğumuz ve bize yol göstereceğine inandığımız 5-6 manzumesine yer verilmiştir. Son olarak sonuç bölümüyle bu konu hitama erdirilmiştir.

Tarihlerde Geçen Meslekler

Paye

Rütbe karşılığı kullanılır bir tabirdir. Eskiden sivillere verilen rütbeler karşılığı olarak da kullanılan bu tabir hassaten son zamanlarda, ilmiye rütbeleri hakkında istimal olunmuştur. Paye denilince ilmiye rütbeleri hatıra gelirdi. Mekke payesi, İstanbul payesi bunlardandır. İlmiye payelerinin en küçüğü müderrislik, en büyüğü de Rumeli kazaskerliği idi.

Hazret-i Tevfik Efendi kim tarîk-l'ilmde

Reh-rev-ı taklîde zâtı reh-ber-ı tahkîkdür

Hazreti Tevfik Efendi, ilim yolunda yeni tarzları kuşanmada, gerçek bir rehberdir.

Fecr-ı sâdık-veş sipihr-ı pâye-ı İslambola

Revnâk ü fecrr virdigi şâyeste-ı tasdîkdür[103]

Nasıl fecir vaktinde ortalık ağarmaya başlıyorsa onun gibi İstanbul payesine Tevfik Efendi'nin süs ve güzellik verdiğini söylemek çok münasiptir. Fecir vakti, güneş doğmadan önce ufuktaki hoş bir aydınlıktır. Şair Tevfik Efendi'yi güneşe benzetmiş ve Tevfik Efendi İstanbul payeliğini ona hoş bir güzellik katarak aydınlatmıştır.

Mekke Pâyesi

Cevâbında surûrî eyledi irâd-ı târîhin

Efendi pâye-i Mekke Emin Beg müşrifdür[108]

Surûrî cevap vererek tarihini söyledi, Mekke payesinin efendiliğine Emin bey müşerref oldu.

Rumeli Kazaskerliği (Sadr-ı Rum)

İki derece olan kazaskerliğin üst derecesinin adıdır. İkinci dereceye Anadolu kazaskeri denilirdi. Rumeli kazaskerliği ilmiye rütbesinin en yüksek mertebesi idi.

Sard-ı Rûma ehl-i 'irfân ile geldi inbisât

Eyledi 'Ârif Efendi Rûm ili sadrında cây [92]

Rum Sadrı'na irfan ehli ile bir genişlik, ferahlık geldi, Arif Efendi Rumeli sadrını kendine yer edindi.

Anadolu Kazaskerliği(Sadr-I Anadolu)

Adalet işlerinin amiridir.Divan üyesidir. Rumeli ve Anadolu kazaskerlerine Sadreyn efendiler de denirdi. Sıra bakımından Rumeli kazaskerlerinden sonra gelirdi. Anadolu kazaskerlerinin hanelerinde açtıkları divana, Anadolu Kazaskeri Divanı adı verilirdi.

Yazdığıın târîhe mansıbdur Surûrî câ'ize

Sadr-ı Anatoliya 'Âşir Efendi oldu zîb[98]

Surûrî yazdığıın tarihe caize; mansıp olmalıdır çünkü Anadolu sadrına Aşir Efendi sûs verdi

Vali

Bir vilâyeti idare eden en büyük me'mur.

Ehl-i belde didi teşrifine dâ'ir târîh

Geldi devr-i 'Ali Paşa Adana şenlendi

O belde de yaşayanlar onun teşrifine dair tarih söyledi: Ali Paşa'nın devri geldi Adana şenlendi.

Müftü

Şeyhülislam tabirinin yerleşmesinden evvel ilmiye mesleğinde olan üç tabirden biridir. Diğer ikisi de kadı ve müderristir. Müftü fetva verdiğiinden dolayı bu adı almıştır. Çözülmesi gereken bir fıkıh meselesi hakkında sorulan soruya cevap verirdi. İlk müftü Hz. Peygamber'dir.

Mufti-ı belde imam-zade Efendi ki odur

Pîşvâ-yı saff-ı erbâb-ı 'ulûm-ı şettâ[118]

Bulunduğu beldenin imamı İmamzade Efendi çeşitli ilimlere sahip olanların safının başıdır.

Şair birçok ilme vakıf olanları; bir cami cemaatine benzetmiş ve beyitte bahsettiği İmamzade de bu insanlara imamdır.

Reisülküttab

Katiplerin reisi anlamına gelen reisülküttap İkinci Sultan Mahmud'un saltanatının hemen hemen sonlarına kadar Divan-ı Humayun katiplerinin amiri olup bugünkü dışişleri bakanlığı görevindedir. Zaten kendisine Hariciye Nazırı da denirdi. Yabancı devletlerle olan yazışmaları yürütürdü. Devletin dış siyasetinde önemli görevi vardı.

N'ola oldıysa tekerrürle re'îsü'l-küttâb

Şimdi ol mansıba şâyân mı var andan gayrı[123]

Tekrar reisülküttap olduysa ne olacak ki şimdi ondan başka o mansıba uygun biri mi var?

Osmanlı'da birçok devlet görevlisi görevinden azledilir ve daha sonra tekrar aynı vazifeye getirilirdi, şair de burada buna değiniyor.

Teşrifatçı

Merasimlerde protokol işlerini yürütürdü. Teşrifat, bu gibi merasimlerde bürokratların sırasını ve sınıfını belirlemektir. İlk defa Kanuni döneminde kurulmuştur. Merasimlerin protokole uygun olarak gerçekleşmesini sağlardı. Bürokratlara davet tezkireleri gönderilirdi.

Sâniyen mansıb-ı ferhunde-ı teşrifâtı

İtdi teşrif o hüner-mend-ı e'azz ü şeref

İkinci olarak mübarek teşrifat mansıbını aldı, o en hünerli ve şerefli kişi bu mansıba teşrif etti

Beyitte bahsedilen kişi ikinci defa bu göreve getirilmiş ve bu görevi şerefleştirmiştir.

Söyledi nasbını tahkîk iderek târihin

Virdi hakkâ yine hem-nâm-l nebî câha şeref[134]

Nasbının tarihini araştırarak söyledi, gerçekten bu vazifeye Peygamber Efendimiz'in adaşı tekrar şeref verdi.

Şair teşrifat görevine getirilen kişi için teşrifatın kökü olan "şeref" kelimesini kullanarak sanat yapmış.

Mektubi

Mektupçu yerinde de kullanılır bir tabirdir. Bulunduğu işe göre Mektubi-i sadr-ı ali

mektub-i nezaret de denilirdi. Vazifesi memur olduğu yerin yazı işlerini görmektir. Bir kimsenin mektupçu unvânını alabilmesi için "kalem efendisi" olması; ilim, irfan sâhibi bulunması gerekiyordu.

Olup mektûbî-i devlet kalem açtı kim etrâfa

Bilür resmen ‘adâlet-nâme tahrîr itmenün râhın[132]

Devletin yazı işlerinin yapıldığı yere atanan (Tahsin Efendi) kalem açtı etrafa, resmi olarak adaletname yazmanın yolunu bilir
Kalem açmak, Arap harflerinin yazıldığı kamış kalemleri yazı yazabilecek bir şekle koyma işidir. Oldukça maharet gerektiren bir iştir. Çocuklar yazıya başladıkları vakit ilk önce kalem açmayı öğrenirlerdi. Bu tabirden de beyitte bahsedilen kişinin yazı yazmakta hem biçim hem üslup olarak maharetli olduğunu anlıyoruz.

Mevleviyyet

Mevleviyyet, Osmanlı döneminde *ilmiye tarîki* içerisinde kullanılan bir terim olup, esas itibâriyle *kadılık* demektir. Ancak, daha ziyâde *büyük kadılıklar* için kullanılmıştır. Osmanlı devletinde, dereceleri itibâriyle kadılıklar iki gruba ayrılmışlardı. Bunlardan birincisine *mevleviyyet kadılıkları*, ikincisine ise *kazâ kadılıkları* denirdi. Bursa, Edirne ve İstanbul gibi şehirlerle Balkanlarda, Anadolu’da ve Osmanlı idâresinde bulunan çeşitli Arap topraklarında yer alan, önde gelen büyük ve mühim şehirler devlet çarkının işlemesi ve halkın âsâyîşi açısından fevkalâde ehemmiyet arz ettikleri için, buraların yönetimine bilhassa özen gösterilmekte, bu şehirlerin adli kurumunun başına ilmî dirâyetleri ile temâyüz etmiş, idârî/kazâî ehliyeti bulunan seçkin ilim adamları (*ulemâ*) gönderilmekte idi. İşte bu tür şehirlerin kadılıkları *mevleviyyet*, buralara tâyin olunan kişiler ise *mevleviyyet rütbesini hâiz kadılar* olarak kabûl edilmişlerdir.⁶⁸

Pâye-I kudsi alup mansıbı oldu Galata

Virdi zeyn-I şerefi câhına mahdum-I güzîn[110]

Kutsi payeyi alıp Galata mansıbı oldu; çok güzide bir kişinin oğlu ,o mansıba şerefli bir güzellik verdi

⁶⁸Fahri Unan, “Mevleviyyet”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.29(Ankara:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2004)467

Şair Mevlevîyet'i kutsal bir görev olarak nitelendirmektedir. Bu da görevin önem derecesini bize göstermesi bakımından önemlidir. Her şeyden önce Allah adaleti sağlamayı emreder hem de bir toplumu yönetebilmenin en önemli unsuru adaleti sağlamaktır. Şair bu görevi bu yüzden kutsal saymıştır.

İstanbul Kadısı

İstanbul kadısının çok önemli görevleri vardı. Bunlardan şunlardı: Kalpazanların kontrolleri, paranın alım gücünün korunması, su işleri, hamalların düzeni, kontrolü, içki-kumar yasaklarının denetimi, yangınlar için tedbir alınması, kaldırımların tamiri, vâsıtaların kontrolü vb. Paytaht, İstanbul ve bilad-ı selase namıyla üç daireye bölünmüş ve bu daireler birer kadının hükmü altına konulmuştu. İstanbul saltanat merkezinin surlar dahilinde bulunan üçgene benzeyen kısmına tesmiye olunur ve İstanbul kadısının idaresi altında bulunurdu. Üsküdar, Galata ve Eyüb'ten ibaret olan bilad-ı selasede ise ayrı ayrı birer kadı ardı. İstanbul kadısı bilad-ı selase kadılarından üstündür.

Ahâlinün İisânından Surûrî söyledi târîh

Yine İstanbula hâkim Emîn beg oldu lâıykdur[106]

Halkın diliyle Surûrî tarihini söyledi; Emin Bey İstanbul'a hakim oldu ve bu ona layıktır

Kethüda-ı Sadr-ı Ali

Sadrazamın yardımcısı yerinde demek olan unvanıdır. Kethüdalar ilkin sadrazamların hususi adamları iken sonraları devlet ricalinden seçilmeleri münasebetiyle mevkileri yükselerek devlet hizmetine geçirilmeleriyle "Kethüda bey" namını almışlardır.

Tevriyeyle söyledüm târîh-l mu'cem nasbına

Kethüda begdür vezîre re'y-l sâibde Refîk[123]

Tevriyeli söyleyerek mu'cem tarihle onun nasbına tarih düşürdüm. Kethüda beyin vezire yardımcı olması için kethüda olması çok isabetli bir karardır

Çavuşbaşı

Çavuşan-ı dergah-ı alinin zabıtine verilen addır. Çavuşbaşılık, Osmanlılar'da eski vazifelerden biridir.

Çavuşbaşı divanda halkın maruzatını bildirmeye veya istidalarını takdime delalet eder ve dava için girip çıkanlara mübaşirlik eylerdi. Bundan başka divanın intizamını muhafaza ile de sorumlu bulunurdu.

Ey Surûrî didi ashâb-ı mesâlih târih

‘Ârif-i hâl-ı enâm oldı çâviş-bâşı yine[130]

Ey Surûrî salih arkadaşlar tarihini söylediler: Halk arasında arif halli olan Arif Efendi çavuşbaşı oldu

Bu göreve getirilen kişi ismi gibi irfan sahibi bir insandır.

Nakîb’ül- eşraf

Peygamber soyundan olanların işlerini görmek üzere içlerinden hükümetçe tâyin olunan me’mur.

Seyyidü’l-‘âlî- nesebdür ol şerif ibn-i şerîf

Ser-bülend-i ehl-i dâniş ‘âlim ü dânâ nakîb

O şerif oğlu şerif, seyitlerin âli nesebindendir ve ilim ehli olanların arasında başı yüksekte olanlardandır; o, âlim ve bilgili bir nakîbdir. Osmanlı’da göreve gelecek kişilerin bilgili, işinin ehli insanlar olmasına özen gösterilirdi. Bu göreve gelen kişi de ilim ehlinin arasında başı en yüksekte olandır çünkü o Hz. Peygamber soyundan gelenlere hizmet etmektedir.

‘İyd olunca pâyna düşdi Sitanbul pâyesi

El- Hak istihkâkla oldı ‘Âtâ Molâ nakîb

Bayram olunca onun hissesine İstanbul payesi düştü, hakikaten hakkıyla Ata Molla nakib oldu

Meşihat

Şeyhlik, mürşitlik yerinde kullanılır bir tabirdir. İlimiye mensuplarının en büyüğü olan Şeyhülislamlık hakkında da kullanılır.

Muvaffak eyledi Hak mühre İbrâhim Paşayı

Sezâ geldi ‘Ataullah Efendi sadr-ı fetvâya[78]

İbrahim Paşa’nın mührü alıp şeyhülislam olmasına Allah muvaffak eyledi ve bu

Serasker

Eskiden Milli Müdafaa Vekili (Savunma Bakanı) yerinde kullanılır bir tabirdi. Yeniçeri ocağı kaldırılarak yerine Nizamiye Teşkilatı yapılırken ocak gibi ağalık unvanı da ortadan kaldırılmış ve Umur-ı Beriyye-i Askeriyye Nezareti'nde bulunan kişiye "serasker" denilmiştir.

Eskiden harplerde orduyu kumanda edenlere serasker ve serdarı ekrem denildiği için serasker ünvanı yeni ortaya çıkmış tabirlerden sayılmaz. Ancak Gördükleri iş itibarıyla aradaki fark meydandadır. Seraskerliğin ortaya çıkışı sırasında Yeniçeri ağaları gibi İstanbul'un zabıta işleri ve yangına karşı tedbir alma seraskerin görevi idi.

Surûî söyledi Mevladan istimdâd ile târîh**Vezir-i yemm- himem imdâd-ı hakka oldu ser-'asker**

Surûî Mevladan yardım ile tarihini söyledim, Allahın yardımıyla o, himmetli ve bereketli vezir serasker oldu

Sadaret

Sadrazamlık yerinde kullanılır bir tabirdir. Arapça en ileri en yukarı, üstbaş demek olan sadr'dan gelir. Sadrazam, devlet adamlarının en büyüğü olmak itibarıyla bu tabir kullanılırdı.

Sadrazam divana başkanlık eder, aylık toplantılar yapar, haftada ki defa belli başlı memurları kabul eder, belli zamanlarda teftişler yapar. Onun istediği vakit sultanın yanına grime imtiyazı var idi. Harp zamanı serdar-ı ekrem tayin edilebilir ve Peygamber'in sancağını birlikte götürürdü. Payitahtta yerine bir kaymakam bırakırdı.

Ey Surûî ben de şu beyti o sadr-ı â'zama**iki târîh eyleyüp dîvânda 'arz itsem n'ola[62]**

Ey Surûî ben de şu beyti iki tarih eyleyip divanda sadrazama arz etsem ne olur ki?

Beylikçi

Divan-ı Hümayun zabitinin unvanıydı. Görevi Divan-ı Humayun'a gelen iradeleri, fermanları kaydetmekti. Bundan başka gerekliliği Divan-ı Humayun'dan kabul edilen ve sadrazam tarafından sorulan evrak üzerine o iş hakkındaki anlaşmaları ve

kararları arz ederdi. Hariciye Nezareti ve hukuk müşavirliği oluşana kadar Babıali'nin andlaşmalara, kararlara dayanan hükümlerini tetkik ve arz ederdi. Fermanlar beratlar bu kalemde temize çekilir, miriye ait resim ve harçlar da tahsil edildikten sonra sahiplerine verilirdi. Beylikçilik, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar devam etmiştir. Son zamanlarda Babıali'nin büyük memurlarındandır.

Devletinde dâiyân itsün ta'ayyüş beg gibi

Ni'met-i mansıbla tâ kim muğtenem beglikçidür[132]

Onun devletinde dua edenler yaşasın bey gibi, beylikçi mansıbının nimetiyle ganimete nail olmuş bir beylikçidir

Kaymakam (Kaim-i Makam)

Bir mansıb,bir makam ve bir memuriyet ifade ederdi. Eski idare teşkilatında kazanın idare amirine verilen addır. Osmanlıların son devirlerinde idari teşkilat, vilayet, sancak, kaza, nahiye, olmak üzere dört derece idi.

Yazdığım târîhe rabt-ı kalp iderdi görse âh

Geldi paşa oldu Mahmudu's-şiyem kâ'im-makâm [65]

Âh yazdığım tarihi görseydi kalbini bağlardı, övülecek vasıflara sahip olan (Tayyar) Paşa geldi, kaymakam oldu

Tezkireci

Divan-ı Humayun'un yazı işleriyle meşgul bulunan memurun ünvanıdır. İlk zamanlarda maiyetinde birkaç katip bulunan memurum ünvanıdır. Amirleri Reisü'l Küttap'tı.

Menkut ile erbâb-ı ma'ârif didi târîh

Bir 'ârif-i billâh büyük tezkirecidir[247]

Menkut tarih ile maarif ehli tarih düşürdü: Bir arifibillah büyük tezkirecidir

Menkut; noktalanmış, noktalı anlamına gelir. Menkut tarih düşürmek beyitteki noktalı harfleri dikkate almak demektir.

Şairler ve münşiler

İyi nesir yazanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. Bunun yerine “Nasir” de kullanılır. Münşi manaca kâtipten farklıdır. Kâtibe nispetle münşi daha ziyade bilgi ve maharet sahibi sayılır. Bu sebeple kâtip muharrir, yazıcı, münşi tabirindeki kudreti ifade edemez.

Oķurşā'irler eş'ārın yazarmünşîlerinşāsın

Biri matbu'-ı yārāndırbirimaķbūl-iħullāndır

Şairler şiirlerini okur münşiler inşasını nesrini yazar. Biri dostların söylenmiş hoş sözüdür diğeri de yazılmış hoş sözüdür.

Sūrûseyridüptertîb-inażmınsöyleditārîħ

BudîvānileVehbîkişver-ima'nādasultāndır[147]

Sūruri (onun) şiirinin düzenini seyredip tarih söyledi. Bu divan ile Vehbi mana ikliminin sultanıdır.

Berber

Osmanlı'da berberler bulunduğu mahalle için önemli görev arz ederdi. Mahallenin çocuklarını sünnet etmek, hacamat yapmak, çıban temizlemek, dişçilik hatta sülük tutmak gibi çeşitli görevlere sahipti. Berber olabilmenin de şartları varı: otuz yaşından küçük olmamak, evli olmak, beş vakit namazını devam ettirmek gibi. Berberler İstanbul kadısı tarafından on beş günde bir gözden geçirilirdi. Ayrıca asabi ve hiddetli oluşları hakkında sınava tabi tutulurlardı.

Çolpalar başı gedik berber kim

Müşterîsi idi üç beş 'amele[300]

Çolpalar başı gedik berberin müşterisi üç beş ameleden ibaretti
Çolpanın iki anlamı bulunmaktadır. Biri ayağı sakat olan, biri de beceriksiz eli işe yakışmayan anlamındadır. Bu yüzden bu berberin müşterisi çok azdır.

Müderris

Medrese ve camide talebeye ders okutan hoca yerinde kullanılır bir tabirdir.

Kullanılış itibarıyla “muallim” ile farklıydı.

Sürûrî harf-imu'cemle yazıp dersit târîhin

Müderri soldî hâlâ Yûsuf Ağa-zâde Şâdîk Beg[116]

Surûrî mu'cem harflerle yazıp tarihini ders etti, şimdi Yusuf Ağa'nın oğlu olan Sadık Bey müderri oldu

Kaptan

Osmanlı donanmasının amirallerinden birinin unvanı idi. Kaptanlık işareti olarak yeşil renkli asası vardı.

Sürûrî bahr-i şî'rin mâlikidir kim didi târîh

Kâpûdan oldu İsmâ'îl Paşa câh u devletle[222]

Surûrî şîir denizinin sahibidir bu yüzden tarihini dedi: İsmail Paşa itibar ve mutlulukla kaptan oldu

Silahdar

Sarayın ileri gelen erkanından birinin ünvanıdır. Silahdar padişahın yakınlarından olduğu için mühim bir görevi vardı.

Sâhib-i seyf ü kalemdür ki didüm târihin

Mühr ile çıkdı Silâh-dâr-ı şehir Cem- ikbal[215]

Cem ikballi, kalem ve kılıç sahibi (olan kişi) mühür ile çıkıp şehrin silahdarı oldu

Emanet (Matbah Emni)

Sarayda mutfak işleriyle meşgul olan kişiye verilen ünvandır. Saray mutfağının ihtiyaçlarını karşılar , hesabını tutar ve emrindeki kişileri idare etmekte.

Velî-i ni'metüm olmagla söyledüm târîhin

Emîn-i matbahı Mevla 'azîz ide her dem[134]

Velinimetim olduğu için tarih söyledim, matbah emini Mevla her zaman aziz etsin

Defterdar

Osmanlı'da devletin mali işlerinin başındaki memura verilen addır. Defter tutan anlamına gelmektedir.

Ey Surûrî hisâb kıl târîh**Oldı Sâlih Efendi deftedâr[244]**

Ey Surûrî tarih hesap et (çünkü) Salih Efendi defterdar oldu

Ruznamçe

Günlük gelirlerin ve masrafların yahut vukuatın kaydına mahsus deftere verilen addır. Muhasebe kalemi olarak da kullanılırdı. İlk zamanlar ruzname de denilmiştir. Bu defteri tutana ruznamçeci adı verilirdi.

Nasbı târîhin Surûrîye nasîb itdi Hudâ**Mansıbı Râmiz Efendinün küçük rûz-nâmçedür[247]**

Allah Ramiz Efendi'nin mansıbına tarih düşürmeyi bana nasip etti. Onun mansıbı küçük ruznameciliktir.

Hacegan

Devlet dairelerindeki yazı işlerinin başında ve defterdarlık, nişancılık gibi vazifelerde bulunanlar hakkında kullanılır. İlk zamanlarda hacegan sayısı az iken daha sonra gereklilik üzerine sayıları arttırılmıştır.

Dirâyetle mükerrem mîr-i 'Ârif**Mü'eddeb h'âcegândan oldı hâlâ[247]**

Mükerrem Mîr Arif bilgiyle edepli hacegandan oldu

Mirahur

Sarayda at işlerine bakan memurun unvanıdır. Osmanlı Devleti'nin eski rütbelerindendir. Büyük ve küçük adıyla iki tanedir.

Dü-târîh oldı at başı berâber mühmel ü mu'cem**Küçük mîrâhûr itdi kadrile Mîr Es'adı Sultan[248]**

İki tarih mu'cem ve mühmel beraber at başı gibi yakın oldu. Sultan Mir Esad'ı mirahur yaptı

Nûrî Efendi'nin Galata Mevleviyetine Getirilmesi

**Mevleviyyetvirülüpnecl-iHalîlPâşâ'ya
Oldiehliyetile câh-ı bülend-iGalata**

Halil Paşa'nın oğluna Mevlevilik verildi; o, bu işe ehliyeti ile Galata'nın yüce makamının (sahibi) oldu.

İstanbul mevleviyeti (kadılığı) üç kısma ayrılır. Bunlar Eyüp, Üsküdar ve Galata'dır. Burada da Halil Paşa'ya böyle bir makam verildiğini ve onun bunu hak ederek buraya geldiğini öğrenmekteyiz.

**Mîr-iNûrî-ihünerdiriorüşen-güherüñ
Haşmetüpertevinigördibegendi Galata**

Marifet ışığının beyidir ki Galata (halkı) o parıldayan cevherin büyüklüğünü ve parlaklığını görüp beğendi .

Şair Nûrî Bey'in isminden yola çıkarak onu parlak ve haşmetli bir inciye benzetiyor. Bu kadar büyük parlayan cevhere halk duyarsız kalmıyor, onlar da onu seviyor.

**Öyle'âlî-himemi gökde ararkenyerde
Buldıkim yıldızatardıkemendiGalata**

Galata, yıldız kemend atardı, olmayacak şeyleri arzuları ama onun gibi yüksek himmetli birini gökte ararken yerde buldu.

Galata Kule'si tarihte çok farklı amaçlarla kullanılmıştır. Bunlardan biri de astronomi gözlemevidir. Ayrıca bu kule çok yüksektir; buradan yola çıkarak şair Galata'nın yıldızlara kement attığını, gökyüzündeki yıldızlara ulaşmaya çalıştığını, gökte aradığı yıldızı yerde bulduğunu ifade ederek şair, Nuri Bey'i yıldızla benzetiyor.

**Leme'ân itdiSürûrîşumücevhertârîñ
Oldıiclâl ile NûrîBegEfendi-iGalata (H.1215-M.1800)[111]**

Ey Sürûrî şu mücevher tarih mücevher gibi parladı. Nuri Bey yücelikle Galata Efendisi oldu

Mücevher tarih: Ebcet hesabında noktalı harflerin dikkate alınarak tarih düşürülmesine denir. Mücevheri değerli taş anlamını da düşünürsek, şair Nuri, lemean ve iclal gibi parlaklık yönüyle birbirine yakın kelimeler kullanarak tenasüp sanatı yapıyor.

Şadâret-iŞâhîn‘AlîPâşâ

Şeref-baḥş-imaḳarr-ısalṭānat-ı‘Abdu’l-ḥamîd Ḥānkim Vücûdineylemişḥaḳḳzîynet-ikāşāne-idevlet

Bulunduğu yere şeref veren Abdulhamid Han'ın saltanatı ki vücudunu Hak, devlet köşkünün süsü eylemiş.

Şair manzumeye devrin padişahına övgüyle başlıyor ve Allah'ın onu devlete süs olarak verdiğini söylüyor.

GetürdiṭaşradanŞâhîn‘Alî Pâşâ’yıdevlete

Nişîngāhınitdişadr-ıdîvān-ḥāne-idevlet

Taşradan Şahin Ali Paşa'yı devlete (merkeze/talihe) getirdi. Padişah Ali Paşa'yı devlet divanhanesinin sadrazamı koltuğuna getirdi

Şadâret-mesnedi ol zât-ıyektâile nîsānda

Şadefmānendioldınā‘il-i dūr-dāne-idevlet

Nisan ayında o eşsiz insan, sedef gibi devlet incisinin sahibi oldu

Nisan ayında yağan yağmurlar sedeflerin içinde büyük, güzel inci olur. Şair de Ali Paşa'nın mansıbı almasını nisan yağmurlarında oluşan parlak inciye almasına benzetiyor. Benzeme yönü ile Ali Paşa sedefe, mansıp da inciye teşbih ediliyor.

Sürûrîsavt-ı‘ālā ile ḥatîfsöyleditārîh

Hümā-yımührüaldışâh-bâz-ılāne-idevlet(H.1199-M.1785)[57]

Sürûrî, hatif (haberci) yüksek sesle ansızın tarihini söyledi: Devlet mührünü devlet yuvasının kuşu aldı.

Sadrazamın mühür aldığı yani sadrazam oluşu halka duyurulmuştur. Şair Şahin Ali Paşa'nın ismine istinaden, sadrazamı devlet yuvasının sahibi olan bir şahine benzetmiş yani sadrazam mührü hakketmiştir o yuvanın sahibi olmuştur. Ayrıca hüma kuş anlamına da gelir ve beyitte tenasüp sağlanmıştır.

Yigen Paşa'nın Sadrazamlığı

Şabānkiolmuşidimgavṭaḥūr-ıḳulzüm-iḥūlyā
Ḥurūṣ-ımevc-iḥābitdivücūdumḡarkser-tā-pā

Şaban ayında uyku dalgasının coşkunluğu baştan ayağa beni sarmıştı ve güzel bir rüyada denizine dalmıştım
Şair bu beyitte kendisine ağır bir uykunun çöktüğünü ve rüya görmeye başladığını söylüyor.

Gavta: toprağın çukurluğu

Fürûḡ-işeb-çerāḡ-ıfeyzoluptāb-efgeneṭrāfa
Faḳîrinçeşm-i ḳalbinegörüdü'âlem-i ma'nā

Gecenin lambasının nuru artıp etrafa saçıldığında bu fakirin kalp gözüne mana âlemi göründü.

Şair burada kalp gözü, feyz ve mana âlemi gibi tasavvufî terimleri kullanarak manevi bir atmosfer oluşturuyor. Böyle bir atmosferde gece karanlığında etrafa nurlar saçılıyor. Bunun sonucu olarak fakirin- yani şair kendi nefsinin aşağılayarak bu ifadeyi kullanıyor- kalp gözü açılıyor ve manevi âlemler şaire görünüyor.

Anıgördümki birderyā-yıemvācuñkenārında
Şikār-ımaḥîiçünbaḡreolṭaeyledimilḳā

Dalgalı denizin kenarında onu gördüğümde balık avlamak için denize olta bıraktım(saldım)

Olıncaolṭaolderyā-yımevvācuñkenārında
Giriftāroldıçengālinebirpullubalıkḡaḳḳā

O dalgalı denizin kenarında denize olta atınca gerçekten bir pullu balık oltanın çengeline takıldı.

Düdestimleikidef'a çalışdımçıkmadıtaşra
Bi-ḥamdi'llahüçüncidemüessereylediMevlā

İki elimle iki defa uğraştım ama çıkmadı dışarıya. Üçüncüde şükürler olsun Allah'a, kolaylık verdi.

Uyandıkdamu'abbirnaşbıldımYūsuf-ı'aklı
Burüyā-yıbeşîrüneyledimta'bîrinistiftā

Uyanınca Yusuf'un rüya tabir ettiği gibi ben de manası açık olan bu rüyayı yorumladım. Bu müjdeli rüyanın tabirini bir de müftüden istedim
Rüyaları hakkıyla tabir eden ilk insan Yusuf (as.)dır. Allah bu kabiliyeti ona vermiştir. Şair de Yusuf (as.) gibi rüyayı yorumluyor. Osmanlı döneminde ise sahih rüyalar ne kadar açık olursa olsun muhakkak bir şeye sorulur ona tabir ettirilirdi. Bunu Evliya Çelebi'nin hayatında da görüyoruz. Kendisi açık bir şekilde Peygamber Efendimizi görmüş, ona "seyahat ya Resullullah" demiş ama yorumu için iki kişiye müracaat etmiştir.

Didi kimsaṇamüjdeherzamāndaböyledüşdüşmez
Müşîrolmazbudeñlümakşadaısmarlasañrüyā

Sana dediğim: müjde! Her zaman böyle rüya göremezsin. İsteddiğine (şeye) (maksada) rüya ısmarlasan bu denli bildiren olmaz (bu denli müjde veren olmaz)
Burada farklı bir toplumsal olguyu görmekteyiz, istediğimiz bir şeyin iyi olup olmayacağını öğrenmek manevi yönden kuvvetli birine için rüya ısmarlamak, istihare namazı kıldırmak. Rüyada beyaz-yeşil görülmesi hayra, siyah-kırmızı görülmesi ise şerre işaret eder ve bu istihare namazı sünnettir.

Emeldirolṭaderyādevletümāhîmurāduñdır
Nuḥustınḥarflereyler bugûneolmasunîmā

Olta sadece bir istektir; deniz, devlettir ve balık muradındır. İlk harfler isteklerin bu şekilde olmasını işaret eder.

Şair burada rüyayı yorumluyor. Olta emeli; deniz devleti ve balıklar da insanın arzusunu ifade eder. iki defa oltaya balık gelmemesi ise Şahin Paşa'nın iki defa teşebbüs edip sadrazam olamamasına işaret eder.

**Üçüncüdef'anuñte'vil-ivağtigeldisa'yit kim
Mükāfatıniderelbette düstür-ıkerem-pîrā**

Üçüncü seferin yorumlama vakti geldi. Çalış çabala ki cömertliği süsleyen, değer veren (vezirin) izni elbette karşılığını (mükafatını) verir.

**ŞadāretlebenāmoldıSürürîsöyletarîhin
Mu'allā şadr-ıcāhageldimühraldıYigenPāşā(H.1196-M.1782)[56]**

Yigen Paşa, yüce sadrazamlık makamına geldi, mühür aldı, sadrazamlıkla şöhrete ulaştı. Ey Sururi sen tarihini söyle!

Ataullah Efendi'nin Mevleviyyeti

**Nām-dāş-ıseyyid-i'ālem'Aṭā'ullah kim
İtdisemt-iMevleviyyet'deteveccühcāḏdeye**

Hz. Peygamber'in namdaşı olan Ataullah ki Mevlevilik semtinin caddesine yöneldi

**Kıldıistikbāl vaktiyleşeref-baḥşolmağa
Cāmi'-i şer'-i Resūl'ullah'daseccādeye**

Efendimizin şeraitinin uygulandığı camide, şerefe nail olmak için vaktiyle, seccadesini Kabe'ye çevirdi

Burada Ka'be'de namaz kılma motifini görüyoruz, Ataullah Efendi seccadesini alıyor, şerefe nail olmak için Ka'be'ye yöneliyor.

**Nehyişür-efgenolursaḳalbolurṭā'ata fısk
Hürmetintaḥlîlîdermilḥatılursa bādeye**

Kötülüklerden sakındırmak için uyarma gür ve sert üslupla olursa ibadet küfre dönüşür tıpkı içkiye tuz atılırsa içindeki alkolün çözülmesi gibi.

Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i anl-münker ”, "İyiliği emretmek ve kötülükten men etmek" manasında kullanılan Kur'an menşeli birArapçaifadedir. Buna göre insanlığa iyiliği emredip onları kötülükten sakındırmak farz-ı kifayedir. Bu yapılırken yumuşak üslup kullanılması Kur'an tavsiyesidir. Aksi taktirde şairin ifadesiyle aksi tesir yapıyor, tıpkı alkole tuz atılırsa alkol özelliğinin gitmesi gibi.

Kıble-iikbālidüpHaqtābe-rūz-ırūsta-hîz

Dergeh-iihsānıolsunmültecāüftādeye

Allah, Ataullah Efendi'nin ihsan kapısını benim gibi bir düşmüş için kıyamet gününe kadar her zaman yöneldiğim, saadet bulduğum bir kapı yapsın.

Bir şairin kaside yazmasındaki maksat caize almak istemesidir. Şair de burada Ataullah Efendi'nin Mekke payesi almasından yola çıkarak; kible, yönelme, iltica etme gibi Ka'be'ye özgü bazı kelimeleri caize beklediği kişi için kullanıyor. O kişi benim için o kadar cömert olsun ki ömür boyu onun kapısından başka bir kapıya ihtiyaç duymayayım.

KıldıHaqMollā-yı'ĀlīKā'bemanşıbbeytine

Cāh-ıvālāKa'be'dir maḥdūm-ıEs'ad-zāde'ye (H.1206,1206-M.1792)[106]

Hakk mansıb beytini yüce Kabe'nin mollasına nasip etti. Esad-zade'nin oğlu için Kabe'de molla olmak yüce bir rütbedir.

Mekke, Medine ve içinde bulunan Ka'be gibi pek çok şey Müslümanlar için mukaddestir. Özellikle orada bir payeye sahip olmak ayrı bir yüceliktir. Şair de bu sebeple Ataullah Efendi'nin böyle yüksek makama geldiğini söylüyor.

5.ÖLÜM

Ölüm, rûhun bedenden ayrılmasıdır ve her canlının karşılaşacağı bir olgudur. Ölümle insan; bedeninden, sevdiklerinden ve dünyadan ayrılarak başka bir âleme kapı aralar. Her şeye çare bulan insanoğlu sadece ölüm karşısında çaresiz kalmıştır. Bu çaresizliğin doğurduğu müteessir ile toplumlar ölüme karşı farklı tutumlar ve düşünceler içerisine girmiştir. İslam dininin kabul edildiği toplumlarda ise ölüm bir son, ayrılık, acı ve keder verici bir olgu değil; tam tersi asli vatanına dönüş, sevgiliye kavuşmadır. İyilerin mükâfatlandırıldığı kötülerin de cezalandırıldığı bir yerdir.

Her ne kadar bir Müslüman ölüm karşısında tevekkül sahibi olmaya çalışsa bile bu ayrılık insanı derinden etkilemiş hatta İslam peygamberi oğlunun ölümüne ağlamış “Kalp müteessir olur, göz yaşarır” demiştir.

Ölüm acısının verdiği ıstırapla Türk toplumu, ölenin arkasından mersiyeler yazmış, ağıtlar yakmıştır. İslamiyet etkisinde gelişen Divan Edebiyatı’nda ölümle alakalı pek çok manzumeye rastlamak mümkündür. Özellikle tarihlerini incelediğimiz Sürûrî, ölümle alakalı üç yüz elliden fazla tarih manzumesi yazmıştır. Böylece ölüm, şairin en fazla tarih düşürdüğü alan olmuştur.

Şair, her ne kadar ölen kişinin cennete gittiğini, birçok nimete mazhar olduğunu söyleyerek kendini teselli etmeye çalışsa da O, ölüm karşısındaki derin teessüratını eyvah, vah, medet, artık yaşamak bana haram oldu gibi kelime ve cümleler kullanarak ifade etmiştir. Bu manzumelerden örnek verecek olursak;

Sultan III. Mustafa’nın Ölümü

Şehr-iyâr-ınâmdâritdivefât

İsmi herdemîhayrile mezkûrola

Meşhur cihan padişahı vefat etti, ismi her zaman hayır ile anılsın.

Padişah III. Mustafa vefat ettiğini ve ardından hayırla anıldığını görüyoruz. Öldükten sonra hayır ile anılmak İslam âleminde büyük bir öneme haizdir çünkü Buhari’de Peygamber Efendimiz ve sahabelerle alakalı şöyle bir olay anlatılır.

Peygamber Efendimiz (s.v.a). ile bazı sahâbîler birlikte bulunurlarken onların yanından bir cenaze geçer. Ashâptan bazıları o cenazeyi hayırla anar. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.):

“Kesinleşti” buyurur.Sonra bir cenaze daha geçer. Orada bulunanlar onu da kötülükle anarlar. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) yine: “Kesinleşti” buyurur. Bunun üzerine Hz. Ömer: Ne kesinleşti Ya Resûlallah? diye sorar. Peygamber efendimiz şöyle buyurur: “Şu önce geçen cenazeyi hayırla andınız; bu sebeple onun cennete girmesi kesinleşti. Diğerini kötülükle andınız; onun da cehenneme girmesi kesinleşti”. Buyurur.

Ḳaśr-ı’ömrin yıkdıseyl-âb-ıfenâ

Âhiretkâşânesima’mûrola

Fani âlemin sel suyu ömür kasrını yıktı, ahiretteki köşkü mamur olsun.

Fena yok olma, geçip gitme, yokluk anlamlarında kullanılır. Tasavvufta maddi varlıktan sıyrılıp hakka ulaşma manasına gelir.Yukarıda ise bu fani, gelip geçici dünya için kullanılmıştır.

Kaşane ve kasr; mükemmel ev, köşk, malikâne anlamlarına gelir.

Burada padişahı dolay şair; ömrü bir saraya, dünyanın faniliğini ve ölümü sel suyuna benzetiyor. “Bu sel, onun sarayını yıktı inşallah ahiretteki sarayı güzel olur” diye temennide bulunuyor. Burada tezat sanatını görmek de mümkün: yıkmak – mamur olmak, fena- ahret vb.

İftirâkıñhalkımañzüneyledi

KendüsiFirdevs’demesrûrola

Ayrılığı insanları hüznlendirdi, kendisi Firdevs cennetlerinde mutlu, neşeli olsun.

Firdevs; cennet, bahçe, bostan anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim, Allah’a iman edenleri ve güzel işler yapanları cennetle müjdeler. Cennete nail ve cehennemden azat olmayı bütün Müslümanlar arzular. Bu sebeple şair de padişahın cennete girmesi için dua ediyor.

Padişahı ayrılmak insanları hüznlendirdi Allah onu cennette mutlu etsin derken yine bir tezat sanatı göze çarpıyor: mahzun-mesrur, halk-kendisi.

Bezm-iñâşındanedîmolupsürüş

Bânû-yıhalvetserây-ıñûrola

Has meclislerinde melekler nedim, sohbet arkadaşı, hurilerin sarayı güzel kadınlarla yalnız kaldığı bir yer olsun.

Nedim; meclis arkadaşı, sohbet arkadaşı; büyükleri, fıkra ve hikâyeleriyle eğlendiren, güzel hikâyeye anlatan, tatlı konuşan insan anlamına gelir. Genellikle padişahlar kendilerini eğlendirmek için böyle nedimler bulundurur.

Bezm-i has; has meclis, has bahçede yapılan sadece nedimlerin katıldığı, içkilerin içildiği, musikişinasların sanatlarını icra ettiği, katılanların birbirlerini eğlendirdikleri hikâyelerin okunduğu bir eğlence meclisi. Bu meclis özel bir meclistir. Burada konuşulanlar, anlatılanlar ve yaşananlar asla dışarı çıkmaz, burada kalırdı bu yüzden devlet adamları bile buraya alınmazdı.

Böyle bir meclisten yola çıkarak şair has bahçeyi cennete benzetiyor, Allah orada meleklerin nedim olduğu bir eğlence meclisi nasip etsin, huriler de sevgilisi olsun temennisinde bulunuyor.

Cennet denilince ilk akla huriler gelir huriler cennetin bütün güzelliklerini üzerlerinde toplamış kız görünümlü varlıklardır. Erkekler tarafından çokça arzu edildiklerinden dolayı şair bu isteği yukarıda da ifade ediyor.

Ayet ve hadislerde bu hurilerden sıkça bahsedilir ve güzellikleri özellikle vurgulanır. Bunlar:

Gerçekten biz hurileri apayrı bir şekilde yarattık.⁶⁹

O cennetlerde, gözlerini, eşlerinden ayırmayan ve eşlerinden önce ne bir insan tarafından dokunulmuş, ne bir cin tarafından dokunulmuş eşler var.⁷⁰

İşlediklerine karşılık olarak, sedefteki inciler gibi ceylan gözlüleri vardır. Orada boş ve günaha sokacak bir söz duymazlar.⁷¹

Kurb-ıBārî'yeirüprûhîhemân

Şiddet-irüz-ıcezādandürola(H. 1187M.1774)[147]

Ruhu hemen, Bari olan Allah'a yakın olup, hesap gününün şiddetinden uzak olsun.

Bari, Cenab-ı Hakk'ın isimlerinden biridir. Yarattıklarını temiz ve sağlam bir nizam üzere yaratan demektir.

Kurb, Allah'a yakın olma anlamında kullanılan bir tasavvuf terimidir. Sufilere göre kurb ibadetlere ve taatlara yakın olmak, kulun Allah'a yakın olması, ebedi mutluluğu kazandıracak ibadet ve güzel davranışlara yakın olması demektir.

Padişahın ruhu Allah'a yakın olsun ki ahrette hesap gününün şiddetinden uzak

⁶⁹ Vakıa Sûresi 56/35

⁷⁰ Rahman Sûresi 55/56

⁷¹ Vakıa Sûresi 56/22,23,24

olsun. Kurban kelimesi genelde manevi yakınlık anlamında kullanılırken burada maddi yakınlık anlamı da göze çarpmaktadır. Söz sanatı olarak zıt kelimelerin kullanıldığını görüyoruz: yakınlık-uzaklık

Hesap günü bütün Müslümanların korktuğu, o gün için Allah'tan yardım istedikleri muazzam bir gündür. Bu gün gerek ayet gerek hadislerde anlatılırken insanları dehşete düşürmektedir. Yukarıda da aynı kaygıyı görmekteyiz.

Bununla alakalı birkaç hadis ve ayeti örnek verecek olursak:

“O gün emzikli kadın emzirdiğinden gafil kalır. Her gebe dehşetten yükünü düşürür. İnsanlar sarhoş olmadıkları halde onları sarhoş görürsün. Rabbinin azabı şiddetlidir. O gün yer, başka bir yerle değiştirilir; Gökler başka göklerle değiştirilir. Hepsi vahid kahhar olan Allah'a hesap vermek için görünürler. O günde gök yarılr. Kırmızı deri gibi sarı bir gül rengini alır. Yapmış olduğu şer ile arasında uzun bir mesafe olsa da onu da hazır bulur”⁷².

III. Selim'in Ölümü

Şeh-i derviş-meşrep kim feda kılmış idi tahtı

Cihandan geçdi şimdi Hak şehîdândan ide ma'bûd

Derviş meşrepli padişah tahtını feda etmişti, bu dünyadan geçti Allah şehitlerden eylesin.

Derviş, Tasavvuf terminolojisinde ve İslam edebiyatında dünya sevgisini ve masivayı, yani Allahü tealedan başka her şeyi gönlünden çıkarıp, İslamiyete tam uyarak, gönlünü yalnız Allahü tealaya bağlayan güzel huylarla süslenmiş kimse manasına kullanılmıştır.

Şehidlik, İslâm'da en büyük mertebedir. Şehidler Allah katında kadir ve kıymetleri çok yücedir. Âhirette en büyük rütbenin peygamberlikten sonra şehidlik olduğu belirtilmiştir. Bunun içindir ki, şehidler bütün günah ve kusurları Allah tarafından afv edilmektedir.

Şair III. Selim'i derviş meşrepli yani dünyadan elini eteğini çekmiş gönlünü Allah'a bağlamamış bir padişah olarak anlatıyor. Bu dünyadan geçip vefat ediyor Allah böyle bir padişahı peygamberden sonra en yüksek makam olan şehitlik mertebesini nasip etsin diyor.

18.yy padişahlarından III. Selim diğer padişahlardan farklı olarak tahta saltanata çok

⁷² Hac suresi 22/2

ilgi duymamış daha çok sanatla, müzikle, edebiyatla ilgilenmiştir. Bu sebeple Galata Şeyhi, söz ustası, Mevlevi dervişi Şeyh Galip ile çok yakın dostluk kurmuş, onunla sohbet arkadaşlığı yapmıştır. Şair de yukarıdaki beyitte padişahın derviş meşrepli oğlundan, tacı tahtı bıraktığından bahsediyor. Yine padişah Kabakçı İsyanı'yla 1807'de tahttan indirilip şehit ediliyor. Surûrî de bu olaya istinaden Allah şehitlerden eylesin diye dua ediyor.

Surûrî-veş hazin olmağla herkes söyledi tarihin

Serîr-i adn ide Sultan Selim'ün menzilin ma'bûd(1223/1808)[271]

Surûrî gibi herkes hüznülenerek tarihini söyledi, Sultan Selim'in menzilini Allah adn cennetinin tahtı yapsın.

III. selim'in şehit edilmesinden herkes üzüntü duyuyor. Bu âlemde tahtı elinden alındı Allah cennetteki menzilinde cennet tahtları nasip etsin.

Kırım Hanı Şahin Giray Han'nın Ölümü

Şahin Giray Han, kırım'ın son hanıdır, bir süre hanlık yaptıktan sonra İstanbul'a getiriliyor ve oradan Rodos'a götürülüp idam ediliyor.

Künc-i arzagirdi'üzlet itdişâhib'arz iken

Manşib-icāndanolupma'zül-ibî-dād-ıecel

Adaletsiz ecelden tarafından azledilerek can mansıbından oldu, arzın sahibi iken tek başına yaşamak için arzın köşesine çekildi.

Burada da şair Giray Han'ın ölümünün nasıl olduğunu anlatıyor. Bunu yaparken hem tenasüp hem de tevriye sanatını kullanıyor: künc-i arz, sahib-i arz, mansıb, ma'zul ve bî-dad.

Burada tevriyeli kullanımı görüyoruz. Giray Han hem mansıptan hem de canından oluyor, hem adalesiz ecelin azl ettiği hem gerçek hayatta azl olunan kişi.

Devletedā'imiṭā'atde geçürdi'ömrünü

Tāölünceemr-iYezdān'ıylamümkad-ıecel

Allah'ın emriyle ecele boyun eğerek ta ölünceye kadar, ömrünü daima devlete itaatle geçirdi.

Murğ-itârîhetañassürleķuruldıböyledām

Vāh-kimŞeh-bāzGirāy'ıtutdısayyād-ıecel (H.1206-M.1791)[89]

Tarih kuşuna üzüntüyle böyle tuzak kuruldu. Vah ki Şehbaz Giray'ı ecel avcısı tuttu. Şair manzume boyunca Kırım Han'ının isminden mütevellit kuşlarla alakalı kelimeleri çok kullanarak benzetmeler yapıyor. Son beyitte de tarih kuşuna tuzak kuruluyor ve ecel avcısı Şahin Giray'ı yakalıyor.

İsmi Verilmeyen Bir Kapıcı

Gereka'lā gerekednāķamuifnā-yı zāt eyler

Beķāyoķdurbudünyānuñzemînindesipihinde

İster en basit ister en yüksek insan olsun herkes fanidir. Bu dünyanın ne yerinde göğünde beka yoktur.

Bu beyitte de tezat sanatı göze çarpıyor: ala-edna, beka-fena, zemin-sipih.

Bu dünyada en yüksek mertebeden en aşağı mertebeye kadar herkes ölecektir. Bu dünyanın yerinde de gökyüzünde de beka yoktur. Bu beyit daha çok bize “Bütün nefisler ölümü tadacaktır”⁷³ ayetini hatırlatıyor. Bir de yukarıda genelde padişahlardan mevki olarak en üst sınıftan bahsedilmişti burada biraz daha alt mevkide olan birini görüyoruz, bundan kinaye edna ve ala kullanılıyor.

Dirîğāpüş-t-iber-ñākeyledirüz-ı ecel anı

Nerîmāñkuvvetimevcüdikenbāzū-yıķahrında

Her şeyi yenen bazusunda pehlivan kuvveti varken ölüm anı onun sırtını yere getirdi.

Bazusu pehlivan gibi güçlüydü herkesi yenerdi ama şimdi ecel onu yendi. Sırtını yere getirdi.

Đalupbirr-i'amîķ-i fikrebuldumdelv-itârîhin

Ķapucıķondicāh-ılañdeñayfāĶonyaŞehrinde(H.1189-M.1775)[147]

⁷³ Ankubut Suresi 29/57

Derin fikr kuyusuna dalıp ocak ayının sekizinci günü tarihini buldum. Eyvah ki kapıcı mezardaki yerine kondu Konya şehrinde.

İlk defa şair derin düşünceye dalıp tarih söylüyor. Bu düşünce sonucu sadece öldüğü yılı değil aynı zamanda gününü de veriyor.

Şeyhülislam Veliyüddin Efendi'nin Ölümü

Figānkimbirveliyü'n-ni'met-iehl-ima'ārifden

Hüner-mendāncüdādüşmekleçekdināle-icān-gāh

Eyvah ki marifet ehlinin veli nimeti olan (Veliüddin Efendi)den ayrı düştükleri için hüner ehli ta yürekten bir ah çekti.

Ohem-nām-inebîsinn-inebîdegöçdidünyādan

Şefā'ateyleyemaḥşerdemerḥūmaḤabîb'ullah

O hem peygamber efendimizin ismini taşıyordu hem de peygamberimizin öldüğü yaşta diğer âleme irtihal eyledi.

Şair Veliyüddin Efendi'nin Efendimizle aynı ismi taşıdığını ve aynı yaşta öldüğünü ifade ederek Allah'ın sevgilisinin bunları göz önünde bulundurarak şefa'at etmesini istiyor.

Yerinboşkoydıdevlet-ḥānesintecdîdkılmışken

İlahîrūḥunaḳaşr-ıcenānolsunnişîmen-gāh

Devletli hanesini daha yeni yenilemişken yeri boş kaldı, ey Rabbim onun ruhuna cennet köşkleri mesken olsun.

Dünyadaki evini daha yeni yaptırmıştı, oturmak nasip olmadı Allah ona cennette köşkler nasip etsin

Sürûrîlutfınıgörmüşdibuldıfevtinetârîḥ

Velîyü'd-dînEfendi-zādeyidevrānyitürdiāh(H.1220-M.1805)[89]

Surûrî onun lütuflarını görmüştü bu sebeple onun ölümüne tarih buldu. Ah Veliyüddin Efendinin oğlunu devran kaybetti.

Şair Veliyüddin Efendiden lütuf görüyor, bir vefa göstergesi olarak ondan bahsediyor ve ölümüne tarih düşürüyor.

Veliyyüddin Efendi XVIII. asırda yetişmiş olan değerli şeyhülislâmlardan ve en yüksek talik ve celi hattatlarından olan Veliyyüddin Efendi, yeniçeri ocağının altmış dördüncü solak ortası ihtiyarlarından Hacı Mustafa Ağa'nın oğlu olup büyük babası da solak başılık etmiştir.⁷⁴

Şeyhülislam Ataullah Efendi'nin Ölümü

‘Ataullah Efendi’ azl olunduk dâme şihatdan

Mukîm-icennet olsunkimgidüp menfâda fevtoldı

Ataullah Efendi şeyhülislamlıktan azl edildikten sonra sürgünde vefat etti. Mekânı cennet olsun.

Sitanbul dapeyâm-ı mevtinifâşit ditârîhi

Varup hayfâ Gelibolıda Dürri-zâde fevtoldı (1199/1784) [273]

Onun ölüm tarihi vefat haberini İstanbul'a yaydı. Yazık Gelibolu'da Dürri-zade vefat etti.

Şeyhülislam Dürri-zade Mustafa Efendi'nin oğludur ve kendisi de şeyhülislamdır. Maktul Hamid Paşa'yı iltizam etmesi felaketini mucip olarak ikisi de sonra azledildi. (1199) Hac farızasını ifa etmek üzere Gelibolu'ya gönderildi. Fakat duçar olduğu hastalıktan kurtulamayarak o sene vefat etti. (Varup hifa Gelibolu'da Dürri-zade fevt oldu) vefatına tarihtir.⁷⁵

Mekke Mollası Kudsi Efendi

Toprağı çekdi getürdibelde-i İslambola

Mekke Mollası iken birercü mend-i Ka'beden

Ka'be'nin şerefliilerinden Kutsi Efendi'yi Mekke Mollası iken toprağı İstanbul'a çekti getirdi.

Toprağı çekmek deyimi Anadolu'da sıkça kullanılır. Bir kimsenin başka bir yerden memleketine gelip arkasından ölmesine gurbette ölmedi toprağı çekti derler. Şair de Kudsi Efendi'nin İstanbul'a geldikten sonra hastalanıp ölmesi üzerine bu deyimi kullanıyor.

Yine şöyle bir tezat sanatı göze çarpıyor. İstanbul- Ka'be, toprağı- Mekke.

⁷⁴M. Süreyya, "Veliyyüddin Efendi", **Sicilli Osmani**, c.5 (İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996):1661

⁷⁵ M. Süreyya, "Dürri-zade", **Sicilli Osmani**, c.2 (İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996):424

**Göçdüsâl-i makdemindesöyledümtârihini
EyledirihletgelüpKudsiEfendiKa'beden(1225/1806)[280]**

Ahirete irtihal eyledi İstanbul'a geldiği yıl. Söyledim tarihini Kutsi Efendi Ka'be'den gelip (İstanbul'da) vefat eyledi.

Kudsi Efendi, ilimde mahir olup İstanbul'a geldiğinde şöhret bulur. İstanbul müftüsü, İzmir'de naib ve nakib olur. Daha sonra Mekke payesi verilir. Hasta olup İstanbul'a geldikten sonra 1806'da vefat eder.⁷⁶

İsmi verilmeyen bir hekimin ölümü

***Bir tabîb-ihâzıkeyvâh oldıbîmâr-ıecel
Kimmüdâvâsınşifâyıgörseeylerdipesend***

İşinin ehli bir tabip deva arayanları görse güzelce şifa verirdi fakat çok yazık ki kendisi ecel hastası oldu.

Burada bir hekim vefat ediyor, bu sebeple şair onun ölümünü anlatırken o meslekle alakalı terimleri sıkça kullanarak tenasüp sanatı yapıyor: Bîmar, pesend, müdava, şifa. Bununla birlikte hekimin ölmesini anlatırken ecel hastalığına yakalandı ifadesini kullanarak hüsn-i tali' sanatı yapıyor. İyileşemediğini söyleyerek herkesi iyileştiren hekimin, kendi hastalığına çare bulamayıp vefat ettiğini söylüyor.

***Hastegâniolhayâtındaiderkenten-dürüst
Tendürüstânğussa-i fevtiyleoldımüstemend***

Hayatı boyunca hastaları sağlıklı yaparken şimdi onun ölüm acısı bütün sağlıklıları üzüntülü yaptı.

Yukarıda da tezat yaparak sağlığında herkesi iyileştirip mutlu ederdi şimdi tam tersi oldu onun vefatı mutluları gama boğdu.

***HikmetullâhıñSürûrisöyletârih-ıvefât
Mevteçârebulmayupgöçdühekimbeğderd-mend(1208/1793)[282]***

Surûrî vefat tarihini söyle Allah'ın hikmeti hekim bey ölüme çare bulamayıp, dertli vefat etti.

⁷⁶ M. Süreyya, "Kudsi Efendi", **Sicilli Osmani**, c.3 (İstanbul:TarihVakfı Yurt Yayınları, 1996):893

İslam kültüründe sadece ölüme çare yoktur, sadece ecel değişmez. Diğer hastalıklar için de Allah muhakkak şifasını yaratmıştır bu sebeple her hastaya; iyileşebilir, mutlaka bir yerde şifası vardır nazarıyla bakılır yukarıda şair bu düşünceyi yansıtıyor.

İsmi verilmeyen bir müderrisin ölümü

**Birmüderrisgöçdüklımişdıtekâ'üdihtiyâr
İstemezdimevleviyyetdirdizevkikalmadı**

Mevleviyet makamı istemeyen bir müderris vefat etti, emekli olmak istiyordu çünkü bunların zevkinin kalmadığını söylerdi.

Osmanlı son dönem de her alanda bir gerileme yaşandığı herkesçe bilinir. Burada gördüğümüz kadarıyla dini müessesede de aynı sıkıntı yaşanıyor. Müderris emekli olmak istiyor çünkü mevleviyetin tadı tuzu kalmamış eski zevkini, neşesini yitirmiş.

Fevtinüñ tullâb-ı mihnet-keşdiditârihini

Şimdielehl-i'ilmüñ âhevvelkişevkikalmadı(1200/1785)[285]

Mihnet çeken talebeler onun ölümünün tarihini söyledi. Asıl şimdi ehl-i ilmin şevki kalmadı.

Bundan önceki beyitte vefat eden müderris mevleviyetin zevkinin kalmadığını söylüyordu ama burada şair müderrisin ölümüyle ilim ehlinin şevkinin kalmadığını ifade ediyor.

Hattat Yesari Efendi'nin Ölümü

**Hattât-ıhoş-nüvîsYesârîEfendinüñ
Fevtiylegiydi hâme-itercâme-isiyâh**

Hoş yazıcı Hattat Yesari Efendi'nin ölümüyle onun taze kalemi siyah elbise giydi.

Osmanlı'da ta'lik hattına yeni bir üslup kazandıran, sağ elini kullanamadığı ve sol eli titrediği halde devrin en önemli hattatları arasına girmiş Esad Mehmet Efendi ölünce güzel yazan o kalem siyah elbiseler giyerek üzüntüsünü bu şekilde ifade etmiştir.

Târihiharf-imu’cemleta’likidüpdidüm

Ceffü’l-kalemYesâri-iHattâtgitdi âh(1213/1798)[287]

Tarihini hiç düşünmeden mu’cem harfle yazıp dedim ki Hattat Yesari gitti âh.

Şair burada ta’lik ettim derken yazdım demek istiyor aynı zamanda Yesari’nin ta’lik sanatından kinayeye ona vurgu yapmak istiyor.

Esad Mehmet Efendi, Hat sanatında, özellikle “ta’lik” de meşhur olmuştur. Devrinin hattatlarının önüne geçip sağ eli çolak olduğundan sol eliyle yazı yazarak bu lakabı kazanmıştır.⁷⁷

Şairin Babasının Ölümü

Göçmüş pedervatandapâyendeķililahî

Müşfikbirâderimleümm-ipür-nevâzım

Allahım babam memlekette vefat etmiş, şefkatli biraderimle gönlümü okşayan annemi daimi kıl.

Gurbette şairin babasının ölüm haberini aldığını görüyoruz. Üzüntüyle şair annemi, kardeşimi payende kıl diyerek onlara uzun ömür diliyor.

Çeşm-inücūmagirsüngüş-ısihireirsün

Dud-ıkebūd-ıâhımferyâd-ıcân-güdâzım

Mavi renkli ahımın dumanı ve insanı parçalayan feryadım yıldızların gözüne girsin, gökyüzünün kulağına erişsin.

Burada şairin isyana varan feryadını görüyoruz. İçimdeki bu ahımın dumanı ve insanı parçalayan bu feryat ta feleklere kadar ulaşsın. Daha önce de ifade edildiği gibi tasavvufta ölüm sevgiliye kavuşmadır. Ölüm karşısında insan tevekkül eder, cennette ona kavuşacağını düşünür teselli bulur ama Surûrî’de bunu göremiyoruz.

OlmuşdiismiMusagünc-imezârınAllah

Halvetinetecelliitsün budurniyâzım

Mezar taşının adı Musa olmuştu. Allah yalnız kaldığı yere tecelli etsin niyazım budur.

⁷⁷M. Süreyya, “Esad Mehmed Efendi”, **Sicilli Osmani**,c.2 (İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996):489

Şair burada babasının mezarda yalnız kalacağını düşünerek dua ve niyazda bulunuyor. “Allah yalnız kaldığı bu mezar köşesine tecelli ederek yalnızlıktan kurtarsın” diyor.

Kazdım taşınamu’cemtârîhlerSürûî
Koymazvaraktayazsam eşk-i dü-çeşm-bâzım

Onun mezar taşına tarihler kazdım Surûî kağıda yazsam durmadan ağlayan iki gözüm onları orada bırakmaz.

Yukarıdaki tefrit derecesindeki feryat burada yerini gözyaşına bırakıyor. Şair bulduğu tarihi mezar taşına kazıyor çünkü yaprakta kalsa gözyaşları bunları silecek.

Altmışsekizyaşındagöçtüpederbekāya
HâfızEfendioldı gülzâr-ı’adne ‘âzım(H.1194-M.1780)⁷⁸

Altmış sekiz yaşında peder ahirete irtihal etti. Hafız Efendi cennet bahçelerine gitti.
Burada da babasının kaç yaşında öldüğünü öğreniyoruz aynı zamanda hafız olduğunu ve Hafız Efendi diye de anıldığını.

Şairin Annesinin Ölümü

DirîğāvâlidemkimÜmm-iGülsümidiiismaña
Vefâtıoldu mesmû’umvatandangelmişâdemden

Eyvah ismi Ümmü Gülsüm olan validemin vefat haberini duydum memleketten gelmiş adamdan.

Gurbetteki şaire vatandan bir haber geliyor eyvah ki bu annesinin ölüm haberi bu haber kulaklarından bir süre silinmiyor.

Haramolsunmeserretbañabutarihdensoñra
MelûlolduSürûîmaderigöçmekle’âlemden(1207/1792)[312]

Mutluluk haram olsun bana bu günden sonra çünkü annesi bu âlemde göçmekle Surûî çok melûl oldu.

Şairin yukarıda babasının ölümünde de aynı feryadı ve figanı görmüştük. Burada

⁷⁸Atilla Batur, **Tarihler**, (Ankara : Divan Kitap, 2010):56

artık bundan sonra dünya zevkleri bana haram olsun diyecek kadar bu figan ayyuka çıkıyor.

Şairin Eski Eşinin Vefatı

**Eylemişçokdankitatlık itdiğimHâtunvefât
RûhunAllâh kevser-i cennetlesîr-âbeylesün**

Boşadığım kadın çoktan vefat etmiş. Allah cennet kevseriyle ruhunu suya kandırsın.

Burada da şairin eski eşi çok önce vefat ediyor bunu duyunca hem ona dua ediyor hem de bir vefa göstergesi olarak ona tarih düşürüyor.

**Söyledümeskihukûkuyâd idüptârihini
HakNefîseKadınîfirdevsereh-yâbeylesün(1208/1793)[312]**

Eski haklarını anıp söyledim tarihini Allah Nefise kadını firdevs cennetine girmesi için yol göstereyim.

Şair eski eşinin ölümünü duyunca eski hatıraları canlanıyor gözünde ve onun hukukunu yad ederek, üzerinde bir hakkının olduğunu düşünerek ona dua ediyor.

Galata Şeyhi Şeyh Galib'in Ölümü

**Cevr-idevrilehamûş oldu dirîg
Galataşeyhigibinadire-gû**

Dünyanın cefasıyla eyvah Galata şeyhi gibi nadir söz ustası hamuş oldu.

Divan edebiyatın en son usta şairlerinden Galata şeyhi Şeyh Galib vefat ediyor.

Mevlevilerde bir mevta için saygıdan dolayı hamuş -farsça uyuyan demek- kelimesini kullanırlar. Şairin bir Mevlevi şeyhi için bu ifadeyi kullandığını görüyoruz.

**Gâlib-imutlakolurdusözde
Etsemerdân-ısühānanagulû**

Söz erbabı ona güzel söz söylemede kafa tutsalar o mutlaka galip olurdu.

Burada galib kelimesini tevriyeli kullanıyor. Hem şeyhin adı için hem de her söz meclislerinde son sözü söyleyip galip olduğu için.

Çile-ilahde çekildi gitti Erbâinîçreomerd-i nîgû

O güzel insan kabir çilesinde çileye çekildi gitti.

Çileye çekilmek; bir şeyh gözetiminde, karanlık bir yerde kırk gün az yiyip, az içip bol bol ibadet yapılarak geçirilen zamandır. Şeyh Galib hayatı boyunca çok çileye çekilmiştir. Şair onun ölümünü çileye çekilmek olarak algılıyor. Çile Farsça kırk, erbain Arapça kırk demek Surûrî bunları kullanıp tenasüp sanatı yapıyor.

Hüzn ile yazdı Sürûrî târîh Göçti Gâlip Dedecandan yahû (H.1213-M.1798)[156]

Hüzünle yazdı Surûrî tarih göçtü Galib Dede candan ya hû

Hû Arapça o demektir genellikle Allah'a nispet edilir. Osmanlı toplumunda ve Mevlevilikte birçok yerde kullanılır. Edep ya hû, hû sala... Surûrî de Galib Dede için tarih düşürürken yine bir Mevlevi terimini kullanıyor; ya hû.

Şeyh Galib, İlk şiirlerinde Esad mahlasını kullanır. Bu adın başkalarınca benimsendiğini görerek Galib adını kullanmaya başlar. Henüz 24 yaşındayken divan sahibi olan şair, 26 yaşlarında Türk edebiyatında mesnevi türünün en başarılı örneklerinden biri sayılan "Hüsnü Aşk" adlı eserini tamamlar. Bir yıl sonra Konya'da Mevlana dergâhında çileye girer, fakat ayrılığına dayanamayan babasının isteği üzerine çilesini tamamlamadan İstanbul'a döner. 1799 yılında İstanbul'da vefat eden Şeyh Galib'in kabri Galata mevlevihanesinin avlusundaki türbededir.

Esrar Dede'nin Vefatı

Kimse bilmez ne hayâl olduk idervîş Esrâr Yedibeng-iecelibeñ zisarardı soldu

Esrarlı dervîş ne hayal oldu kimse bilmez. Ecel afyonunu yedi benzi sarardı soldu.

Mevlevi dervişlerinden Esrar Dede'nin isminden kinaye onun ölümünü anlatırken esrar kelimesini hem keyif veren madde hem de sır oldu, ortadan kayboldu anlamında kullanıyor. Onun ölümünü esrar içip bunun sonucu olarak sararıp solmasına bağlıyor.

Şöylekeşfeyledîtârihinierbâb-inefes

HayflargözyumupEsrârDedesıroldu(1212/1797)[297]

Nefes ehli ölüm tarihini şöyle keşfeyledi, eyvah Esrar Dede gözlerini yumup sır oldu.

Galata Şeyhi Ruhî Dede'nin Vefatı

Tekye-itendençıkuprûhu GalataŞeyhinüñ

Kurb-ıHakdaolduvâsılmaksad-ıaksâsına

Galata şeyhinin ruhu ten tekkesinden çok uzak maksadına, Allah'a yakınlığa ulaştı. Ruhî Dede Galata Mevlevihanesinde şeyhtir. Burası için şair, tekke tabirini kullanıyor. Ruhî Dede'in vefatını ten tekkesinden ruhunun çıkması olarak açıklıyor. Hakka yakınlık, maksada ulaşma gibi tarikat terimlerini kullanarak ölümün; Allah'a yakınlık, dünya hayatında arzu edilen uzak maksatlara ulaşma olduğunu ifade ediyor.

Mevlevîlerdenişitdümfevtinüñtârihini

CânınıRûhîDedeitdirevânMevlâsına(1225/1810)[298]

Mevlevîlerden duydum tarihini Ruhi Dede Mevlası için canını ona doğru akıttı. Mevlevî yolu büyüklerinden olan Rûhî Dede, İstanbul Galata Mevlevîhânesinde on iki yıl şeyhlik yaptıktan sonra 1814'de vefât etmiştir. Kabri Galata Mevlevîhânesinde İsmâil Rusûhî türbesindedir.

Neyzen İsmail Efendi'nin Vefatı

Neyzenİsma'îlEfendieyledihabs-inefes

Firkatilegeldinâyenağmeitmekdenkesel

Neyzen İsmail Efendi son nefesini verdi. Onun ayrılığıyla nağme söylemekten neye usanç geldi.

Neyin bilindiği üzere yanık, hüznü verici bir sesi vardır. Şair hüsn-i talî sanatını kullanarak şöyle söylüyor. Neyzen İsmail Efendi'nin ölmesinden dolayı ney o kadar yanık nağmeler söylüyor ki neye artık usanç geliyor.

Eyleyüp nâleSürûrisöyledümtârihini

Neyzenidem-besteitdibezm-idünyâdaecel(1220/1805)[298]

İnleyerek Surûrî söyledi tarihini, dünya meclisinde ecel Neyzen'nin nefesini kesti.
Bu beyitte de şair İsmail Efendi'nin neyzenliğinden yararlanarak gözümüzün önüne bir ney meclisi seriyor. Bu mecliste neyin yerine Surûrî inleyerek bu dünya meclisinden ecel ney üfleyen Neyzen'in nefesini kestiğini söylüyor.

Nuh Efendi'nin Ölümü

NûhEfendikimmüsinn- âdemidikıldıvefât

Çeşmimüzbirdemdebiñyaşdökdü mânend-igamâm

Yaşlı bir adam olan Nuh Efendi vefat etti. Gözlerimiz bulutlar gibi bir anda binlerce yaş döktü.

İsmi Nuh (as.)'dan Nuh Efendi vefat edince şair Nuh (as.) tufanına telmihte bulunarak, gökyüzünü bulutların kaplamasını gözlerinin dolmasına, yağmurların yağmasını da gözyaşlarına benzetiyor.

Sabr-ıEyyüb iletârihindisünmâtem-keşân

Âh'ömr-i Nûhu tûfân-ıecelkıldıtamam(1205/1790)[302]

Matem çekenler Hz. Eyyüb (as.) Sabrıyla ölüm tarihini söylesin. Ah Nuh Efendi'nin ömrünü ecel tufanı son buldurdu.

Burada ise yukarıdaki beyte ek olarak sabır kahramanı Eyyüb (as.)'a da telmihte bulunarak, ecelin tufanı Nuh Efendi'nin ömrünü aldı götürdü. Allah matem tutanlara Hz. Eyyüb sabrı versin diyor.

Taundan Ölen Said İsminde Biri

Heyfeleksa'd-inücûmuñnahsedönsün'anekarîb

Mevtirişdinezd-iyârândanba'îdolduSa'îd

Ey felek en kısa zamanda senin yıldızlarının saadeti uğursuzluğa dönsün. Arkadaşlar tarafından ölüm haberi erişti, Said uzak oldu.

Burada şair feleğe seslenip “Yakın zamanda senin yıldızların parlaklığı sönsün çünkü sen bizim en yakın arkadaşımızı uzak ettin” diyor. Said ile sa'd arasında tenasüp yapılırken karib ile baid arasında da tezat sanatı yapılıyor.

Urdumerhûmuvebâhasretletârihindidüm

Vâhkım tâ'ûn hücûm itdişehîdolduSa'îd(1212/1797)[303]

Veba hastalığı vurdu rahmetliyi hasretle tarihini söyledim. Vah ki taun saldırdı şehit oldu Said.

Veba ile taun aynı hastalıktır şair tekrara düşmemek için ayrı ayrı isimleri kullanıyor. Kullanılan kelimelere bakıldığında bir savaş meydanını andırıyor. Hastalık hücum edip saldırıyor ve kılıçla vurup Said'i şehit ediyor. Çünkü vebadan ölenler de şehittir.

Bir Medresede Taundan Ölen Altı Kişi

Mededbirmedresesâkinlerindenaltıcânçıkdi

Vebâkimşeşcihâtınâsatengitdisafâgıtdi

Meded bir medresede oturanlardan altı kişi öldü. Veba altı ciheti insanlara dar etti bu yüzden safa gitti.

Yukarıdaki manzumeleri incelediğimizde birçok kişinin vebadan öldüğünü görmekteyiz. Fakat burada farklı bir durum söz konusu bir medresede altı kişi birden ölüyor. Bu altıdan kinaye altı cihet; aşağısı, yukarısı, ön, arka, sağ ve sol kısacası bu altı ölümle geniş dünyaları dar oluyor. Safaları gidiyor.

AñılsuncümlesirahmetleHüznîsöyleditarih

VelîAhmedHasanMûsâSüleymân Mustafagıtdi(1187/1773)[304]

Hepsi rahmetle anılsın Hüznî tarihini söyledi; Veli, Ahmet, Hasan, Musa, Süleyman, Mustafa gitti.

Manzumenin sonunda şair bu hastalıktan ölenlerin teker teker isimlerini söyleyerek rahmetle anılmalarını istiyor. Ayrıca birçok manzumede Surûrî mutluluğa sahip mahlasını kullanırken burada Hüznî yani hüzne sahip mahlasını kullanması dikkat çekici.

Taun Hastalığından Ölen Esad İsminde Bir Çocuk

Bâkîlerle dâ'imola'Ârif Efendi

Tâ'ûnirişüpkıldihafîdinşühedâdan

Arif Efendi daima bakiler ile olsun. Taun gelip onun torununu şehitlerden eyledi.

Şair vefat eden biri için hayırlı dua ettikten sonra, taundan ölen bir çocuk için Allah şehitlerden eylesin diyor. Çünkü bir hadiste Peygamber Efendimiz (s.a.v):Allah yolunda öldürülen şehittir. Allah yolunda ölen de şehittir. Taun'dan (Veba'dan) ölen şehittir. Karın hastalıklarından ölen şehittir. Suda boğularak ölen şehittir' buyuruyor.

**Feryâdkifevtoldıcivân-ı sâlikenolzât
Pîr-ifeleğünolsunasamm-ıgûşsadâdan**

Feryat olsun ki genç yaşındayken vefat etti. İhtiyar feleğin kulağı sedadan sağır olsun.

Surûrî şiire feryatla başlıyor. Genç birinin vefatından duyduğu üzüntüyü bu şekilde ifade ederken bu feryadın göklere ulaşmasını ve bu feryattan gökyüzünün kulağının sağır olmasını istiyor.

**Firkatledidifırka-iahbâbañatârih
Es'adola cennetdeferik-isu'âdâdan(1218/1803)[283]**

Sevdiği insanlar ona acıyla tarihini söylediler. Esad cennette ferik-i sadadan ola.
Son beyitte şair dua ederek tamamlıyor manzumeyi, Allah'tan Esad'ın saadetlilerin kumandanı olmasını istiyor.

Sünbülzade Vehbi'nin Ölümü

**Gitdi şeyhü'suara Vehbî-i sahib- âsâr
Bû'l-heves pîr-i civân-tab'idi fevk'alade**

Eser sahibi şuaranın şeyhi, heves sahibi, genç yaradılışlı pîr, fevkalade Vehbi gitti.
Yine dönemin önemli şairlerinden Sünbülzade Vehbî; Surûrî'nin tabiriyle şairlerin şeyhi, eser sahibi, genç tabiatli ihtiyar, hevesli bir insan. Vehbi'nin bazı şiirlerine bakıldığında pek ihtiyarlara yakışmayacak müstehcenlikler görülmektedir. Bu sebeple Surûrî arkadaşı için genç tabiatli ihtiyar ve hevesli tabirini kullanmış olabilir.

**Lâle vaktinde vefat etdi didüm tarihin
Gülşen-i cenneti me'vâ kıla Sünbül-zâde(1224/1809)[286]**

Lâle vaktinde vefat etti, dedim tarihini cennet bahçesini me'va cenneti eyleye Sünbülzade.

Sünbülzade'nin isminden yola çıkarak şair çiçeklerle alakalı bir kompozisyon yapıyor, tenasüp sanatını icra ederek: Gülşen, cennet, lale, Sünbülzade gibi kelimeleri kullanıyor.

Eserlerinden 1719'dan önce doğduğu anlaşılmaktadır. Maraşlı bir ülama aile olan Sünbülzadeler'e mensuptur. Babası Raşd Efendi dedesi Maraş müftüsüdür. İlk eğitimini Maraş'ta alan Vehbî, daha sonra İstanbul'a giderek yazdığı kasideler ve tarihler sayesinde devrin önde gelenlerinin meclislerine girmiştir. 1809'da vefat eden Vehbî Edirnekapı dışına defnedilmiştir.

Kel Bekir'in Ölümü

Başka der-bend-i hatar-nak oldu şimdi Adana

Eyledi evvel başdan yoldaş yoldaşı helak

Başka bir tehlikeli dar boğaz oldu Adana, önceden yoldaş yoldaşı öldürürdü.

Burada Adana'da güvenlikle sıkıntısıyla alakalı yaşanan bir olay betimleniyor.

Adana'nın tehlikeli dar bir boğaz haline geldiğini, bu dar boğazda yol arkadaşının yol arkadaşını öldürdüğünü görmekteyiz.

Bir bölük yolsuzlar olmuş paşa kendi başına

Olsa sağ eylerdi gayret Hacı Bektaşî helak

Bir bölük yolsuz paşa olmuş; eğer Hacı Bektaşî sağ olsaydı Veli onları tek başına helak ederdi.

Kel Bekir kelbün bu fitne başı altından kopup

Eylemişti sabıka paşayı onbaşı helak

Kel Bekir köpeğin başının altından çıkmıştı bu fitne, eski paşayı onbaşı öldürdü.

Surûrî'nin yazdığı başka bir manzumede Kel Bekir'in kel başına merhem bulmak için Harput'tan Adana'ya geldiği ifade ediliyor. Harput bilindiği üzere Eleziğ'a yakın bir ilçedir ve bu civarda genellikle aleviler yaşar. Zaten şairin Kızılbaş demesinden Kel Bekir'in alevi olduğunu anlıyoruz.

Söyledi mu'cemle sünniler anun tarihini

Reng ile kıldı Kızılbaşlar Yeşilbaşı helak⁷⁹

⁷⁹Atilla Batur, **Tarihler**, Divan Kitap, Ankara 2010

Yüksek rütbeliler mu'cemle tarihini söylediler, renkle Kızılbaşlar Yeşilbaşı helak etti.

Son beyitte Kızılbaş alevileri tarafından yeşilbaşın öldürüldüğünü anlıyoruz. Yine diğer manzumede hiç sebep yokken bilgili yeşilbaş müftüsünün katledildiğini öğreniyoruz. Bu olay üzerine şekvacılar ayağa kalkıp padişaha şekva gidiyor ve Kel Bekir'in kısas emrini alıp Allah'a şükrediyorlar. En sonunda ise Kel Bekir'in kellesini uçuruyorlar.

Osmanlı'nın sosyal bir meselesi olan alevi-sünni çatışması Devlet-i Aliye boyunca süregelmiştir. Bu çatışmalar neticesinde her iki taraftan da çok kişilerin öldüğü bilinmektedir. Surûrî de bu sosyal meseleye parmak basıyor.

Bir Müftünün Öldürülmesi

Katl olundu o Gedik müfti ki dendanı gibi

Rahne-dar eyler idi ni'metini çiğnediğin

Çiğnediği nimetleri dişleri gibi delik deşik yapan Gedik müftüsü katledildi.

Diş gıcırdatmak idi halka tarıldıkça işi

Halt iderdi yine bilmezdi ne herze yedigin

Halka darıldıkça diş gıcırdatırdı, çok hatlar işlerdi fakat ne herze yediğini yine de bilmezdi.

Son dönem Osmanlı'da bir müftünün halka karşı tutumunu görmekteyiz. Çok işler karıştırdı yine ne yaptığını bilmezdi. Bu manzumeden anlaşılıyor ki o dönem bozulan sadece eğitim kurumları, asayiş değil dini kurumlardaki insanların da bozulduğunu görmekteyiz.

Her müzahref sözi olmakla hilaf-ı fetva

Zeyd ü Amr itmedi isga olur olmaz didigin

Her sözü Fetvanın tersi olarak yalandı, hiç kimse olur olmaz, yalan dediklerini dinlemedi.

İslam'da doğru sözlü olmak önemlidir, hele bu insan din görevlisi ise bu konuda daha hassas olmalı çünkü temsil makamında insanlara örnek teşkil ediyor. Efendimiz (s.a.v.) mümin günah işler ama asla yalan söylemez buyuruyor. Ama yukarıdaki beyitte tam tersi bir örnekle karşılaşmaktayız.

Yazdı menkutla ehl-i Adana tarihin
Kodı ardında tehî müftî-i müfsid gedigin

Adana ehli menkutla tarihini yazdı, fesatçı müftü ardında gediğini boş bıraktı.

Sonunda bu müftünün gittiğini ve yerini boş bıraktığını görüyoruz. Burada bu müftü azl mi yoksa katl mi edildi bununla alakalı herhangi bir bilgi verilmemektedir.

Gedik, boşluk anlamlarına geldiği gibi, imtiyazlı kişilere de gedik denirdi. Burada Gedik Müftüsü imtiyazlı bir kişi fakat şair gediğin boşluk anlamını kullanarak, o müftünün olumsuz, insanların hoşuna gitmeyen yanlarını anlatıyor.

Sürgünde Ölen Abayızade

Magosakal’asında sevb-itenden şimdibirmazlûm
Tecerrüdeylemiş’ukbâdacennethullesigiysün

Magoza kalesinde bir mazlum ten elbisesinden soyunmuş, soyunup çıplak olmuş ahirette cennet elbisesi giysin.

Magosa Kıbrıs’ta bir liman şehridir. Osmanlı döneminde karşımıza genelde sürgün yeri olarak çıkar. Sağlam kaleleriyle sürgün için ideal bir yerdir. Azl edilenler, cezaya çarptırılanlar genelde buraya sürülür. Buradaki kalelere kalebend olarak hapsedilir. Magosa’ya gelip burada ölenlerin sayısı da az değildir. Şair de toplumsal bir gerçeği yukarıdaki beytiyle ortaya koyuyor. Buradaki kaleye Abâyîzade mazlum olarak oraya sürülüyor. İsminden mütevellid –âbâ elbise demektir- şair “Çıplak öldü cennette oraya özel elbiselerden giysin” diyerek güzel temenilerde bulunuyor.

Meded öldü ‘Abâyî-zâde ‘uryân
Kabâ-yı ‘ömrin aldı kahr-ı gurbet(1778/1192)[301]

Medet ‘Abayızade çıplak öldü çünkü ömür cübbesini gurbet kahrı aldı.

Şair abâ ile kabâ kelimelerini kullanarak tenasüp yapıyor. Ayrıca gurbet kahrını ecele, tenini ömür cübbesine, ruhunu çıplak kalmış bedenine benzetirken ruhun da vücuttan çıkmasını elbisenin tenden çıkmasına benzetiyor.

Sürgünde Ölen Dört Kişi

Harab olsun sipihr-i bî hakikat

Sitemdir maksadı insana kat kat

Bu hakikatsiz gökyüzü harap olsun, çünkü onun maksadı insana sitemdir.

Surûrî'nin bu beyitte yaptığı sitemin aynısı annesinin ölümünde de görülmektedir. Bundan da şairin Üryanizade'nin ölümünden çok etkilendiği anlaşılmaktadır.

Bizi birkaç fühûlün firkatinden

Vatanda kıldı mihnet-yab-ı gurbet

Birkaç zeki insanın ayrılığından bizi vatanda gurbet acısı yaşattı.

Yukarıdaki sitem bu beyitte de devam ediyor. Şair bu vatanın dört zeki insandan mahrum kalmasından yakınmaktadır. Bu dört kişi gurbette Magoza Kalesinde vefat ediyor. Şair de bu insanlardan uzak düşmekle kendini gurbette addediyor. Vatanda gurbet yaşadığını söyleyerek tezat sanatını icra ediyor.

Magoza kal'asında dördü birden

Beş on hefte içinde kıldı rihlet

Magoza kalesinde beş on hafta içinde vefat etti.

Tarihte pek çok sürgüne tanıklık etmiş bu meşhur kale, aynı şekilde başka bir sürgün ve gurbette ölüme şahitlik ediyor. kısa zamanda dört kişi burada ahirete irtihal ediyor.

İlâhî çâr yarin hürmetiçün

Ola menzilleri gülzar-ı cennet⁸⁰

Allahım dört halife hürmetine onların menzillerini cennet bahçeleri eyle.

Çar-i yar, dört halife demek. Şair de vefat eden dört kişiden mütevellit “Dört halife hürmetine onlara cennet bahçelerini nasip et” diyor.

⁸⁰Atilla Batur, **Tarihler**, (Ankara: Divan Kitap, 2010):76

Şehzade Camiinde Bir İntihar
Buldı Şehzade Camiinde vukû'
Bü'l-'aceb vak'a kim gören didi vay

Şehzade Camiinde bir acayip vakıa vücuda geldi görenler hayretten vay dediler.
Mimar Sinan'ın çıraklık eseri Şehzade Camii'de garip bir intihar vakıası gerçekleşiyor. Bu olayı görenler şaşkınlıkla vay diyorlar.

İtti kendin bir ak sakallı helak
Kara sevda getürmüş ol hod-ray

Kendi dediğini yapan bir ak sakallı kendini öldürdü, kara sevda aklını götürmüş.
Burada kara sevda aklını başından almış bir ihtiyarın kendini öldürdüğünü görmekteyiz. Şair ak sakallı ile kara sevda arasında tezat sanatını kullanmıştır.

Yazdı vaktinün müezzini tarih
Atdı nefsin minareden biri hây(1229/1814)[314]

Yazdı vaktin müezzini tarihini yazdı eyvah biri kendini minareden attı.
En sonunda da bu ihtiyarın kendini minareden attığını görmekteyiz. Sürûrî tenasüp sanatı yapmak için tarihi müezzine yazdırmaktadır.

Kız Edalı Said İsminde Bir Erkeğin Ölümü

Varidibirzen-edâmerd-i'arîfitdivefât
NâmınadirlerdimerhûmuñcihândakızSa'îd

Kadın edalı bir arif erkek vardı vefat etti. Dünyada onun adına Kız Said derlerdi.
Burada kız gibi bir erkeğin olduğunu öğreniyoruz, toplumsal bir gerçekliği oraya koyuyor Sürûrî.

ŞeyhTûtisöylesün târihaçupdest-idu'â
Hem-nişîn-ihûolasahn-icinândakızSa'îd(1223/1808)[287]

Papağan şeyh dua elini açıp tarihini söylesin. Cennet sahalarında hurilerle oturup kalsın Kız Said.
Ölüm ile alakalı bütün manzumelerde normal bir insana dua ettirirken şair burada bir

papağana dua ettiriyor. Nasıl ki papağan şahsında insan değil fakat konuşuyorsa; Kız Said şahsında kadın değil ama kadın gibidir. Şair bu şekilde bağlantı kuruyor gibi görünüyor. Diğer taraftan Şeyh'in hissetmeden, ezberden dua ettiği söylenebilir.

Sürûrî, padişah ve ailesinin, önemli devlet adamlarının, şeyhülislamın, kadıların, kendi ailesinin hatta en sıradan veya en sıra dışı kişilerin -örneğin kız edalı bir erkeğin- bile ölümlerine tarih düşürmüştür. Kısacası ölümlere düşürülmüş bu tarihler sosyal hayatın bütün renklerini içine alacak bir şekilde biçimlenmiştir.

Bu tarihler sadece normal ölümleri kapsamamaktadır. Bunun yanında idamla, sürgünde gurbet kahriyle, salgın hastalıklarla ve intiharla ölenleri içine almaktadır.

Surûrî'nin iki bini aşkın tarihlerini incelediğimizde sadece ölümlerin her kesimden insanı içine alabilecek yekûna sahip olduğunu görmekteyiz.

Bu tarihlerde kullanılan üslubun çok samimi, içten olduğu görülmektedir. Dışarıdan bakıldığında her bir ölümün Surûrî'nin ruh dünyasında derin izler bıraktığı izlenimini uyandırmaktadır.

Ölümlerde kullandığı eyvah, medet, vah gibi kelimeler anne-baba ve yakınların ölümlerinde "Meserret bana haram olsun", "Hakikatsiz felek harap olsun" gibi feryatları ayyuka çıkaran cümlelere yerini bırakmaktadır.

Sürûrî'nin bu ölümlere tarih düşürürken kullandığı kelimeler ölen şahsın ismiyle, vasfıyla ve bulunduğu mekânla ilişkilendirmiştir ve bu isim, sıfat ve mekânla alakalı sözcük ve sözcük gruplarını kullanarak tenasüp sanatı yapmıştır. Örneğin; Abayızade ismiyle, Şeyh Galip mekânıyla ve hafız babası sıfatıyla anlatılmıştır.

Son olarak Sürûrî'nin ölümle alakalı manzumelerini incelediğimizde o dönemin pek çok sosyal meselesini, inanışlarını ve günlük hayatını muttali olabilmekteyiz. Çünkü insanların ölümleri ve ölüm şekilleri bize onların hayatları ve dönemleri hakkında bilgiler vermektedir.

6. SONUÇ

Sonuç olarak Sürûrî'nin tarihlerini toplu bir şekilde ele aldığımızda şunları söyleyebiliriz.

Sürûrî divanının son bölümünde yer alan bu tarihlerde, şairin neye göre sıralama yaptığını bilmiyoruz. Çünkü burada ne konu sıralamasına ne zamana ne de beyit sayısına uygun bir tertip var. Sadece ölümle alakalı manzumelerin bir yerde olduğu söylenebilir ama diğer manzumeler tarihlerin değişik yerlerine serpiştirilmiş durumdadır.

Şair tarih manzumelerine bir naatla başlıyor. 15 beyitlik bu naat; şairin dili, üslûbu, düşünce yapısı ve nesliyle alakalı bize pek çok bilgi veriyor. Örnek verecek olursak;

**Başumda var imiş devlet kim geldüm nesl-i pâkünden
Bana sermaye besdür bu şerâfet yâ Resullâlâh**

Beytiyle onun seyyit olduğunu öğreniyoruz. Başka örnek;

**Vesile eyleyüp na'tun didüm cevher gibi tarih
Sürûrî caize ister şefâ'at yâ Resullâlâh**

Naatının bu son beytinde şair hem tarih düşürüyor hem de caize beklentisini dile getiriyor. Aslında bu beklentiği biz tarihlerinin çoğunda görmekteyiz. Şairin diline baktığımızda sade bir dil dikkati çekiyor, Üslûbunda ise bütün tarihlerinde bulunan, içtenlik, samimiyet ve tarih yazdığı kişiyle sohbet ediyor havasının burada da hakim olduğunu görmekteyiz.

Şair naatından sonra Moskov'un fethine bir tarih düşürüyor, buna müteakip padişahların tahta çıkmalarıyla manzumelerine devam ediyor.

Tezimizin “Sürûrî”nin tarihlerinde toplumsal arka plan” isminden yola çıkarak, bu tarihlerde içtimai hayatı bize yansıtan beş ana başlık tespit ettik. Bunlar; “o dönemdeki “Şenlikler ve eğlenceler”, Mimari Eserler”, “Savaş ve Önemli Olaylar”, “Ölümler”, “Tayinler”.

O dönem yapılan mimari eserlerin askeri kışla ve saray erkânı için yapılan köşk ve kâşanelerin olduğu söylenebilir. Bu köşk ve kaşanelerin çokluğu bize Osmanlı son dönem hakkında bir fikir verebilir fakat; bunlarla alakalı manzumelerde toplumsal hayatla ilgili ekstra bir bilgiyi göremiyoruz. Diğer taraftan askeri kışlaların yapımını anlatırken o dönemin hissiyatına ışık tutuyor. Bazen yeniçerilerin ağzıyla konuşup, kışla yapımının ocaklılarının tabına soğuk olduğunu, bu kışlaların olmamasını temenni ettiklerini söylüyor; diğer taraftan halk ise bu kışlalara sıcak bakıyor.

“Çeşme ve sebiller” ile alakalı manzumelerde ise şair, bu çeşmelerin özellikleri, nasıl yapıldıkları, hangi düşüncenin ürünü olduğunu ifade ediyor. Bu çeşmeleri tarihteki Hızır (as.) içtiği ab-ı hayat ile karşılaştırıyor. Ve bunların daha iyi olduklarını ve bazı eserlerin zorluklarla yapıldığını söylüyor. Banilerin, bu çeşme ve sebilleri Allah rızası için yaptığını; çünkü öldükten sonra dua almanın onlar için önemli olduğunu belirtiyor. Şairin her konu için kullandığı deyim ve terimler o konuya uygun oluyor. Örneğin; “çeşme için çok döküldü saçıldı” derken hem suyun dökülüp saçılması hem de baninin para verip dökülüp saçıldığını görmekteyiz.

“İbadet mekânları ve eğitim kurumları”nda ise şair bu kurumlara uygun kelime ve kelime guruplarını seçerken bu ifadelerin hem gerçek hem mecaz manasını kastederek kullanıyor böylece ortaya, zevkle okunacak ve okuyucuyu sıkmayacak bir tablo çıkıyor. Örneğin; Abdülhamid Han mektep yaptırıyor, buna mukabil şair; rahmet okutur sıbyan diyerek hem öğrencinin dua edeceğini hem de bu okula zarar vereceklerini söylüyor.

“Savaş ve önemli olaylar” da ise şairin bir fetih ve sulh için onlarca tarih düşürdüğünü görmekteyiz. Sadece Ariş’in fethi için altmış civarında tarih düşürmüştür. Bu tarihlerde savaş sahneleri çok canlı bir şekilde resmedilmiş, burada savaşan gazilerin Allah için canlarını seve seve verdiklerini ve şehit olduklarını, düşman askerlerinin cehenneme gittiklerini ifade etmiştir. Fetihlerle alakalı manzumelerde şair işgalcilere karşı argo kelimeler hatta küfre varan deyim ve sözcük kalıplarını kullanmıştır.

“Tayinler” bölümü şairin caize isteğini en açık ifade ettiği bölümler arasındadır. Burada şair tarih düşürdüğü kişiye ithafen “Allah seni mutlu etti sen de beni lütufla memnun etsen ne olur” şeklinde söyleyerek bu arzusu dile getirmiştir.

“Ölümler”, şairin manzumelerinde en fazla yeri işgal eden bölümdür. Şair bu bölümde ölen kişilere duyduğu ıstırapı âh, eyvah gibi kelimelerle ifade ederken anne ve babasının ölümünde “meserret bana haram olsun” cümleleriyle üzüntüsünü dile getirmiştir.

Şairin aralara serpiştirdiği bazı manzumelerde halk arasında konuşulan, halka mal olmuş bazı olayları halkın diliyle ve hissiyatıyla anlatıyor. Bunlardan birkaç tanesini örnek verecek olursak; Üç Baş Camii; şaire göre bu camiyi bir berber yaptırıyor. Bu berber bir akçeye üç başı tıraş ediyor, böylece camiin adı “Üç Baş” olarak anılıyor. “Harik” isimli manzumesinde İstanbul’un yangınlarını anlatır. İstanbul’da çok fazla gönül yakan güzeller bulunduğu için burada hiç yangın eksik olmaz. Yangının sebebi bu güzellerdir. “Yan Molla” isimli manzumesinde, aşka yanan bir molla anlatılır. Emel takından bir gaz lambası yere düşüyor ve yangın çıkıyor. Bu ateş aşk ateşine benzetiliyor, âşık burada can veriyor, şair bu âşığa tarih düşürüyor. Yine başka bir manzumede adı kötüye çıkan gedik müftüsü vardır. İsminden de mütevellit bu müftü dişleri seyrek kötü bir insana benzetiliyor ve herkese diş gıcırdatıyor. Dişleri seyrek olduğu için ne herze yediğini bilmiyor. Karşılaştığımız ve dikkatimizi çeken başka bir manzumede şair, iki beyitte dönemine kadar bütün Osman Padişahların sayıp isimlerini veriyor;

Birergelmiştir İbrâhim u‘Abdü’lhamîdOrhân

İkiMaîmûdikisiBâyezidikiSüleymândur

ÜçerdürhepSelîmüAîmedü‘Oîsmânbu devletde

DaîdödorderMeîmedleMurâdüMuîstafaîîândur

Sonuç olarak, şair sade bir dili tercih ettiği manzumelerinde halk ağzını, düşüncelerini ve deyimlerini kullanıyor. Bazen bunlar argo ve küfürlere kadar dayanıyor. Dilin bütün inceliklerini göz önüne alarak konuyla alakalı deyimleri kullanmaya özen gösteriyor. Bu yönüyle Sürûrî’nin tarihleri, gerek dil özellikleri gerek kendi döneminin hayatına farklı cephelerden ayna tutmasıyla önemlidir.

7. KAYNAKÇA

Kitaplar ve Ansiklopediler

And, Metin. **Kırk Gün Kırk Gece**. Ankara: Toprakbank / Creative Yayıncılık.2000

Albayrak, Nureddin, “Ebu Müslim Destanı”.**Diyanet İslam Ansiklopedisi**. c.10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1994:196

Aydüz, Salim “Muvakkithane”.**Diyanet İslam Ansiklopedisi**.c.31. İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006:414

Banoğlu, Niyazi Ahmet. **İstanbul Cehennemi**. İstanbul: Kapı Yayınları,2008.

Batur, Atilla. **Tarihler**. Ankara: Divan Kitap,2010.

Çelebi, Evliya. **Seyahatnamesi: İstanbul**. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları,2003.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa, “Hekimoğlu Ali Camii külliyesi”.**Diyanet İslam Ansiklopedisi**. c.17, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1998:169

Dünden bugüne İstanbul Ansiklopedisi. İstanbul: Kültür bakanlığı Tarih Vakfı yayınları. 2000: 450

Devellioğlu, Ferit. **Osmanlıca Türkçe Lügat**. Ankara:Aydın Kitabevi,2012.

DAVUD, Fatîn. **Hâtimet’ül- Eş’âr**, Haz. Çiftçi, Ömer. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Emecen, Feridun, "Cezzar Ahmed Paşa".**Diyanet İslam Ansiklopedisi**.c.7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1995:518

Eyice, Semavi, "Çeşme" .**Diyanet İslam Ansiklopedisi**. c.8. İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 993: 277

Fayda, Mustafa "Fetih".**Diyanet İslam Ansiklopedisi**. c.12.İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1995:467

Göktürk, Hakkı, "Emirgan Meydan Çeşmesi".**İstanbul Ansiklopedisi**. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1958:5091

Gürkan, Salima Leyla, "Sünnet".**Diyanet İslam Ansiklopedisi**. c.38. İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2010:157

Işık, Emin,"Fatiha".**Diyanet İslam Ansiklopedisi**.c.12. İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1995:252

Hammer, Joseph von. **Büyük Osmanlı Tarihi**. İstanbul:Üç Dal Neşriyat,2003.

Koçu, Reşat Ekrem. **İstanbul Ansiklopedisi**. İstanbul: Koçu Yayınları,1974.

Özdeniz, Ergin. **İstanbul'daki Kaptan-ı Derya Çeşmeleri veSebilleri**.Akara:Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları,2009.

Pakalın, Mehmet Zeki. **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Milli Eğitim Yayınları,İstanbul.1983.

Pala. İskender. **Şiirler, Şairler ve meclisler**. İstanbul:Ötüken Yayınları,1997.

Pala. İskender. **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**. Ankara: Akçay Yayınları, 1998.

Parlak, Sevgi, "Mihrişah Valide Sultan Külliyesi".**Diyanet İslam Ansiklopedisi**. c.42 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005:30

Redhouse, James W.**Türkish and English Lexicon**. Librairie du Liban,2000.

Sami, Şemseddin. **Kâmûs-ı Türkî**.İstanbul: Kapı Yayınları,2009.

Süreyya, Mehmet.**Sicilli Osmânî**.İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,2006.

Okçu, Naci, "İzzet Molla".**Diyanet İslam Ansiklopedisi**. c.23.İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2001: 561

Tanman, M. Baha, "Kasımpaşa Mevlevihanesi". **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. c.24. İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2001:554

Unan, Fahri, "Mevleviyyet". **Diyanet İslam Ansiklopedisi**.c.29.Ankara:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2004:467

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**. Türk Tarih Kurumu yayınları,1945.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Devletinin İlmiyye Teşkilatı**. Ankara:Türk Tarih Kurumu yayınları,1945.

Uludağ, Süleyman. **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**. İstanbul:Kabalıcı Yayınları,2002.

Zorlu, Tuncay. **Osmanlı Teknoloji Tarihinden Bir Kesit: Gemi indirme yöntemleri**. .Osmanlı bilimi Araştırmaları.2008

Yücer, Hür Mahmut, "Sümbül Sinan". **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. c.38. İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı yayınları,2010:135

Dergiler ve Gazeteler

Armağan, Mustafa. "Osmanlı Sarayı'nda Doğum Nasıl Olurdu".**Zaman Gazetesi**.28 Temmuz 2013.

Göçgün, Önder. "Süleyman Nazif'te nükte ve hazırcevaplılık" **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**.sayı 39. (2000):60-65.

İnternet

www.sehirrehberi.gov.tr

8.ÖZGEÇMİŞ

Sultan Çetinkaya,19.10.1982 yılında Manisa’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Manisa’da; yüksek öğrenimini Yıldız Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamladı. Yüksek lisansını aynı üniversitede sürdürmekte ve halihazırda Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi’nde okutman olarak çalışmaktadır